

ΓΕΩΠΟΝΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
«Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη και Διαχείριση του Αγροτικού Χώρου»

Μεταπτυχιακή εργασία

Βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη και ο ρόλος των τοπικών φορέων
ανάπτυξης στον δήμο Νότιας Κυνουρίας

Ελένη Ζαρόκωστα

Α. Κουτσούρης (Επιβλέπων καθηγητής)

Αθήνα, Ιούνιος 2012

ΓΕΩΠΟΝΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
«Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη και Διαχείριση του Αγροτικού Χώρου»

Μεταπτυχιακή εργασία

Βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη και ο ρόλος των τοπικών φορέων
ανάπτυξης στον δήμο Νότιας Κυνουρίας

Ελένη Ζαρόκωστα

Α. Κουτσούρης (Επιβλέπων καθηγητής)

Αθήνα, Ιούνιος 2012

Μεταπτυχιακή εργασία

Βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη και ο ρόλος των τοπικών φορέων
ανάπτυξης στον δήμο Νότιας Κυνουρίας

Ελένη Ζαρόκωστα

Εξεταστική Επιτροπή
Α. Κουτσούρης (Επιβλέπων)
Λ. Καζακόπουλος
Χ. Κασίμης

Περίληψη

Στη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών οι ευρωπαϊκές στρατηγικές για την αναδιάρθρωση του αγροτικού χώρου προσανατολίζονται στην υιοθέτηση των εκ των κάτω προσεγγίσεων. Αυτές επιδιώκουν την κινητοποίηση του συνόλου των πόρων μιας περιοχής μέσα από ένα σύμπλεγμα δικτυώσεων που αναδεικνύουν τα τοπικά στοιχεία κάθε περιοχής και εμπλέκουν τους τοπικούς πληθυσμούς σε δράσεις, που εδραιώνουν συνθήκες βιώσιμης ανάπτυξης. Το θέμα αυτό διερευνάται στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης, που διεξήχθη στη βάση ημιδομημένων συνεντεύξεων και στην οποία έλαβαν μέρος οι επιχειρηματίες που δραστηριοποιούνται σε τουριστικά επαγγέλματα και οι εκπρόσωποι των εμπλεκόμενων στην τουριστική ανάπτυξη του δήμου Νότιας Κυνουρίας τοπικών φορέων. Στην περιοχή έρευνας η βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη αποτελεί την αιχμή του δόρατος της αναπτυξιακής προοπτικής και μια επιλογή που, όπως διαπιστώνεται, αποτελεί προσδοκία τόσο των επιχειρηματιών όσο και των τοπικών φορέων ανάπτυξης. Το ίδιο όμως δεν ισχύει για τις προϋποθέσεις που τίθενται για την επίτευξή της, καθώς δεν επιβεβαιώνεται η παρουσία μιας σειράς κρίσιμων παραμέτρων, που αφορούν στις αλληλεπιδράσεις μεταξύ των εμπλεκόμενων στην αξιοποίηση και ανάδειξη των τοπικών πόρων και του τοπικού τουριστικού προϊόντος και στη συμμετοχή των κατοίκων στις διαδικασίες διαβούλευσης. Ιδιαίτερα, η περιορισμένη συμμετοχή των κατοίκων στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων για την προοπτική και εξέλιξη του τοπικού τουρισμού συνθέτουν μια εικόνα ακύρωσης του ίδιου του πυρήνα των εφαρμοζόμενων στρατηγικών για εκ των κάτω ανάπτυξη.

Λέξεις κλειδιά: στρατηγικές αγροτικής ανάπτυξης, βιωσιμότητα, δήμος Νότιας Κυνουρίας, τοπικοί φορείς ανάπτυξης, δίκτυα, τοπικό τουριστικό προϊόν, διαβούλευση, συμμετοχή.

Abstract

In recent decades, European strategies for rural restructuring are oriented towards the adoption of a bottom-up approach to development. These strategies seek to utilize all regional/local resources by mobilizing a system of networks which highlight the local elements of each area and involve local communities in actions that reinforce conditions for sustainable development. This topic is explored in the framework of the current study based on data collected through semi-structured interviews addressing both entrepreneurs in tourism-related professions and representatives of local organisations involved in tourism development in the municipality of South Kynouria. In the research area, sustainable tourism development is the spearhead of the development perspective, an option espoused by both entrepreneurs and local development agencies. However, the same does not apply to the conditions deemed necessary for achieving sustainable development; critical parameters related to the interactions between those involved in the development and the promotion of local resources and the local tourism product as well as the involvement of residents in consultation procedures are missing. Particularly the limited participation of residents in the decision-making procedures regarding the vision and the development of local tourism imply the abolition of the very core of the strategies for bottom-up development.

Key words: rural development strategies, sustainability, municipality of South Kynouria, local development actors, networks, local tourism product, public consultation, participation.

Πίνακας Περιεχομένων

Περίληψη	4
Abstract	5
Πίνακας Περιεχομένων	6
Εισαγωγή	11
Το αντικείμενο και οι στόχοι της έρευνας	13
Μεθοδολογία της έρευνας	14
BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ	
Ο μετασχηματισμός της γεωργίας και η μετεξέλιξη των αγροτικών περιοχών	16
Αγροτική πολιτική και στρατηγικές αγροτικής ανάπτυξης	19
Εξωγενής ανάπτυξη	20
Ενδογενής ανάπτυξη	21
Η μικτή προσέγγιση εξωγενούς / ενδογενούς ανάπτυξης	22
Ο ρόλος των δικτύσεων στην τοπική ανάπτυξη	23
Τοπικοί φορείς ανάπτυξης	25
Ο ρόλος των τοπικών αρχών	26
Ο ρόλος των επιχειρήσεων	26
Ο ρόλος των νεοεισερχόμενων	28
Ο ρόλος των αναπτυξιακών εταιριών	28
Βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη	30
Σύγχρονες τάσεις στον τουρισμό	30
Βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη και μορφές τουρισμού	32
Τουριστικοί πόροι και τουριστικό προϊόν	35
Η βιωσιμότητα των φυσικών πόρων	36
Κριτήρια και προϋποθέσεις βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης	38
A) Ενίσχυση της τοπικής οικονομίας	39
B) Συμμετοχή και τοπικός έλεγχος	40
Γ) Ποιότητα των τουριστικών υπηρεσιών και εκπαίδευση των επαγγελματιών, των πολιτών και των τουριστών	42
Δ) Συνεργασία	43
ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΝΟΤΙΑΣ ΚΥΝΟΥΡΙΑΣ	
Η γεωγραφία και το φυσικό περιβάλλον της περιοχής	45
Διοικητική οργάνωση	47

Δημογραφικά χαρακτηριστικά	49
Επίπεδο εκπαίδευσης των κατοίκων	50
Χρήσεις γης - Οικονομικές δραστηριότητες	51
Υποδομές	55
Ενέργεια — Χρήση ΑΠΕ	55
Συγκοινωνιακό δίκτυο- Λιμενικές υποδομές	55
Ύδρευση – Άρδευση	56
Διάθεση αποβλήτων	56
Υποδομές υγείας-πρόνοιας	56
Εκπαίδευση- αθλητισμός	57
Αναπτυξιακές παρεμβάσεις	57
Ιστορικό και πολιτιστικό απόθεμα	59
Ιστορία	59
Η Τσακωνική διάλεκτος	62
Πολιτιστικά μνημεία και στοιχεία-Σημεία ιδιαίτερης σημασίας	63
Παραδοσιακοί οικισμοί-Τοπική Αρχιτεκτονική	65
Τοπικά Προϊόντα –Γαστρονομία	65
Τοπικές γιορτές και εκδηλώσεις	66
Τοπικοί φορείς ανάπτυξης	67
Δήμος Νότιας Κυνουρίας	67
Αναπτυξιακή Πάρνωνα	68
Αγροτικός Συνεταιρισμός Γυναικών Λεωνιδίου	72
Αγροτικός Πιστωτικός Συνεταιρισμός - Ο Άγιος Λεωνίδας	72
Ένωση Ξενοδόχων και Ιδιοκτητών Τουριστικών Καταλυμάτων Ν. Κυνουρίας	73
Μορφωτικός Σύλλογος Λεωνιδίου -Πολιτιστικός Σύλλογος Τυρού «Απόλλων»	74
ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ	
Αποτελέσματα έρευνας τοπικών φορέων ανάπτυξης	75
Προσανατολισμός του τουρισμού σύμφωνα με τους τουριστικούς πόρους που καταγράφονται	75
Η δυναμική των τουριστικών επιχειρήσεων- Τοπική επιχειρηματικότητα	80
Σύνδεση του τουρισμού με την τοπική οικονομία	82
Αναγνώριση των αναγκών – Τοπική Διαβούλευση – Ενημέρωση	83
Διασύνδεση- δικτύωση τουριστικών επιχειρήσεων	85

Διασύνδεση και συνεργασία μεταξύ επιχειρήσεων και των τοπικών φορέων	87
Διασυνδέσεις-δικτυώσεις των φορέων ανάπτυξης	88
Μελλοντικές δράσεις	89
Αποτελέσματα έρευνας επιχειρήσεων	91
Η ταυτότητα του επιχειρηματία	91
Η ταυτότητα των επιχειρήσεων	93
Εξωτερικό περιβάλλον της επιχείρησης	95
Εικόνα των επιχειρήσεων για τους αρμόδιους φορείς ανάπτυξης	95
Ενημέρωση, επενδυτικά προγράμματα	97
Δικτύωση- Σύνδεση των τουριστικών επιχειρήσεων με την τοπική οικονομία	99
Συμμετοχή σε τοπικούς συλλόγους και δράσεις	100
Εικόνα των επιχειρήσεων για το φυσικό περιβάλλον και το τουριστικό προϊόν της περιοχής	101
Προτεινόμενες δράσεις – Εκτιμήσεις για την εξέλιξη του τουρισμού	103
ΣΥΖΗΤΗΣΗ- ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	
A. Η υφιστάμενη κατάσταση και ο προσανατολισμός του τοπικού τουρισμού	106
B. Οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ των τουριστικών επιχειρήσεων και των τοπικών φορέων ανάπτυξης	114
Βιβλιογραφία	120
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ	
Παράρτημα I	126
Ερωτηματολόγιο Επιχειρήσεων	127
Ερωτηματολόγιο Φορέων	136
Παράρτημα II	
Αναπτυξιακές παρεμβάσεις	144

ΠΙΝΑΚΕΣ

	Σελ
Πίνακας 1: Προσεγγίσεις του φαινομένου του τουρισμού και κατηγορίες τουριστικών δραστηριοτήτων	34
Πίνακας 2: Δημοτικά διαμερίσματα δήμου Νότιας Κυνουρίας	47
Πίνακας 3: Πραγματικός πληθυσμός κατά φύλο και ομάδες ηλικιών	50
Πίνακας 4: Χρήσεις γης δήμου Νότιας Κυνουρίας	51
Πίνακας 5: Εκμεταλλεύσεις και εκτάσεις αυτών ανά είδος καλλιέργειας	52
Πίνακας 6: Ηλικιακή κατάταξη των επιχειρηματιών	91
Πίνακας 7: Βαθμός ικανοποίησης των επιχειρηματιών από τους φορείς ανάπτυξης	96

Πίνακες παραρτήματος II

Πίνακας 1: Παρεμβάσεις ΚΠ Leader II (1994-1999) στην περιοχή μελέτης	
Πίνακας 2: Αναπτυξιακές παρεμβάσεις στην περιοχή μελέτης κατά την Γ΄ Προγραμματική Περίοδο (2000-2006)	
Πίνακας 3: Πολιτιστικοί σύλλογοι και πολιτιστικές εκδηλώσεις	
Πίνακας 4: Οικονομικά στοιχεία δράσεων 1 ^{ης} προκήρυξης προγράμματος «Οικοανάπτυξη Νοτιοανατολικής Πελοποννήσου»	
Πίνακας 5: Ενταγμένα επενδυτικά σχέδια 1ης προκήρυξης προγράμματος «Οικοανάπτυξη Νοτιοανατολικής Πελοποννήσου» στο δήμο Ν. Κυνουρίας	
Πίνακας 6: Προκηρυσσόμενες δράσεις 2ης προκήρυξης προγράμματος «Οικοανάπτυξη Νοτιοανατολικής Πελοποννήσου»	
Πίνακας 7: Ενταγμένα επενδυτικά σχέδια 2 ^{ης} προκήρυξης προγράμματος «Οικοανάπτυξη Νοτιοανατολικής Πελοποννήσου» στο δήμο Ν. Κυνουρίας	111
Πίνακας 8: Προκηρυσσόμενες δράσεις 3ης προκήρυξης προγράμματος «Οικοανάπτυξη Νοτιοανατολικής Πελοποννήσου»	112
Πίνακας 9: Ενταγμένα επενδυτικά σχέδια 3 ^{ης} προκήρυξης προγράμματος «Οικοανάπτυξη Νοτιοανατολικής Πελοποννήσου» στο δήμο Ν. Κυνουρίας	
Πίνακας 10: Προκηρυσσόμενες δράσεις 4ης προκήρυξης προγράμματος «Οικοανάπτυξη Νοτιοανατολικής Πελοποννήσου»	113
Πίνακας 11: Ενταγμένα επενδυτικά σχέδια 4 ^{ης} προκήρυξης προγράμματος «Οικοανάπτυξη Νοτιοανατολικής Πελοποννήσου» στο δήμο Ν. Κυνουρίας	113
Πίνακας 12: Μέτρα και υπομέτρα τοπικού προγράμματος LEADER «Ανατολική Πελοπόννησος– Από την Οικοανάπτυξη στην Καινοτομία» (2007-2013).	114

Εισαγωγή

Στις ανεπτυγμένες χώρες οι στρατηγικές ανάπτυξης του αγροτικού χώρου διαμορφώνονται με άξονα την αναδιάρθρωση των αγροτικών οικονομιών, ως συνέπεια του μετασχηματισμού της γεωργίας και συνακόλουθα του οικονομικού και κοινωνικού ιστού της υπαίθρου. Η διαδικασία αυτή χαρακτηρίζεται από την προσπάθεια διαχείρισης της υποχώρησης του αγροτικού τομέα και την αυξανόμενη διαφοροποίηση της απασχόλησης στους τομείς της μεταποίησης και των υπηρεσιών. Η ένταση των μεταβολών που επιτελούνται και οι επιπτώσεις τους στην επίτευξη ισόρροπης περιφερειακής ανάπτυξης επικαθορίζονται αφενός από την κυριαρχία και τα αδιέξοδα του παραγωγίστικου μοντέλου παραγωγής και αφετέρου από τις πιέσεις που ασκούνται από την εξελισσόμενη διαδικασία παγκοσμιοποίησης στις τοπικές κοινωνίες και τις αντιδράσεις που αυτές επισύρουν σε τοπικό επίπεδο.

Η ανάγκη αντιμετώπισης των εντάσεων και των ανισορροπιών αυτών προσανατολίζουν ήδη από τη δεκαετία του 1980 την ευρωπαϊκή περιφερειακή πολιτική στην υιοθέτηση στρατηγικών που βασίζονται στις εκ των κάτω προσεγγίσεις για την ανάπτυξη. Με αυτές επιδιώκεται η αξιοποίηση των πάσης φύσεως πόρων μιας περιοχής, οι οποίοι κινητοποιούνται υπό την επίδραση ενός συμπλέγματος δικτύσεων. Συγχρόνως, η τοπική πρωτοβουλία και επιχειρηματικότητα αναγνωρίζονται ως κινητήριοι μοχλοί της ανάπτυξης. Ειδικότερα, οι τοπικοί φορείς ανάπτυξης -η τοπική αυτοδιοίκηση, οι επιχειρηματίες και οι διάφορες τοπικές αναπτυξιακές δομές, όπως οι κατά τόπους αναπτυξιακές εταιρίες- καλούνται να αναλάβουν νέους ρόλους, να συνεργαστούν και να λειτουργήσουν στη βάση διατομεακών δικτύων που καθιστούν δυνατή την ανάδειξη καινοτομιών και την υιοθέτηση βιώσιμων πρακτικών ανάπτυξης περισσότερο πιθανή. Οι στρατηγικές αυτές ενσωματώνουν τις έννοιες της βιωσιμότητας και της τοπικότητας, ενεργοποιώντας και εμπλέκοντας τους τοπικούς πληθυσμούς, η συμμετοχή των οποίων στις αναπτυξιακές διαδικασίες αποτελεί σκοπό και μέσο για την επίτευξη βιώσιμης ανάπτυξης. Στη βάση αυτή και σε συνδυασμό με την αυξανόμενη απήχηση της ευρωπαϊκής υπαίθρου ως τουριστικού προορισμού η ανάπτυξη βιώσιμων μορφών τουρισμού προκρίνεται ως ενδεδειγμένη αναπτυξιακή επιλογή για πολλές αγροτικές περιοχές.

Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσεται η παρούσα εργασία, που θέμα της έχει τη διερεύνηση της δυνατότητας βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης στον δήμο Νότιας Κυνουρίας και του ρόλου των τοπικών φορέων που εμπλέκονται στις σχετικές διαδικασίες. Στη μελέτη αυτή η τουριστική ανάπτυξη δεν εξετάζεται ως τελικός αναπτυξιακός στόχος αλλά ως εργαλείο που διαμορφώνει συνθήκες διαβίωσης που αποσοβούν τον κίνδυνο εγκατάλειψης της περιοχής από τον πληθυσμό της και συντελεί στην αειφορία της.

Η περιοχή μελέτης είναι μια κατεξοχήν αγροτική περιοχή, μικρή σε έκταση, με έντονο τοπογραφικό ανάγλυφο, που προσδίδει ποικιλομορφία στο φυσικό της περιβάλλον. Κατοικείται από την πρώιμη αρχαιότητα και φέρει ίχνη της ιστορικής της διαδρομής στο πολιτιστικό της απόθεμα. Σε ολόκληρη τη διάρκεια του περασμένου αιώνα βίωσε έντονα το φαινόμενο της μετανάστευσης μεγάλων τμημάτων του πληθυσμού της, ενώ τα τελευταία είκοσι χρόνια αποτελεί τόπο υποδοχής ενός αριθμού ξένων μεταναστών. Χαρακτηρίζεται από την ύπαρξη ενός μικρού αλλά εντατικά καλλιεργούμενου και παραγωγικού κάμπου. Οι κάτοικοί της διαχρονικά ασχολούνταν με τη γεωργία, τη ναυτιλία και το εμπόριο αλλά τις τελευταίες δεκαετίες παρατηρείται στροφή προς τα επαγγέλματα παροχής υπηρεσιών και ιδιαίτερα τον τουρισμό. Η προτίμηση αυτή αποτυπώνεται στις προτεραιότητες των τοπικών φορέων ανάπτυξης, που εστιάζουν τις προσπάθειές τους στην προβολή της περιοχής και την καθιέρωσή της ως τουριστικού προορισμού.

Η μελέτη αυτή αποτελεί μια προσπάθεια διασαφήνισης των κατευθύνσεων στις οποίες προσανατολίζονται οι προσπάθειες των κατοίκων και των τοπικών φορέων του δήμου Νότιας Κυνουρίας, προκειμένου να επιτύχουν την ανάπτυξη του τοπικού τουρισμού και του τρόπου με τον οποίο επιδιώκουν την ενσωμάτωσή του στις υπάρχουσες παραγωγικές δομές. Εκκινώντας από τη θέση ότι η κατά το δυνατό σαφέστερη απεικόνιση μιας κατάστασης καθορίζει τις δυνατότητες βελτίωσή της, δεν αποσκοπεί στη διατύπωση προτάσεων αλλά στην, κατά το δυνατό, ανάδυσή τους μέσα από την αναπόφευκτα υποκειμενική αποτύπωση της πραγματικότητας.

Το αντικείμενο και οι στόχοι της έρευνας

Αντικείμενο της παρούσας εργασίας αποτελεί η προοπτική βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης του δήμου Νότιας Κυνουρίας και η διερεύνηση του ρόλου των τοπικών φορέων που καθορίζουν τις στρατηγικές τοπικής ανάπτυξης. Το βασικό ερευνητικό ερώτημα, συνεπώς, διατυπώνεται ως εξής: «Πως αλληλεπιδρούν οι τοπικοί φορείς ανάπτυξης μεταξύ τους και με τους επιχειρηματίες του τουρισμού και συνδιαμορφώνουν την προοπτική βιώσιμης τουριστική ανάπτυξης του δήμου Νότιας Κυνουρίας». Για το σκοπό αυτό εξετάζεται η υφιστάμενη κατάσταση του τουρισμού στην περιοχή μελέτης και τα αποτελέσματα που προκύπτουν από τις αλληλεπιδράσεις επιχειρηματιών και τοπικών φορέων ανάπτυξης.

Στο πλαίσιο αυτό, λοιπόν, επιδιώκεται η διερεύνηση των ακόλουθων επιμέρους ερευνητικών παραμέτρων:

α. Ως προς τη διερεύνηση της υφιστάμενης κατάστασης και της προοπτικής του τουρισμού στην περιοχή μελέτης:

- του προσανατολισμού του τουριστικού προϊόντος της περιοχής
- των κύριων πλεονεκτημάτων και μειονεκτημάτων της περιοχής μελέτης ως τουριστικού προορισμού
- των χαρακτηριστικών των επιχειρηματιών του τουρισμού
- του τρόπου επίδρασης του εξωτερικού περιβάλλοντος στις επιχειρήσεις
- των προσδοκιών που τρέφουν φορείς και επιχειρηματίες για το μέλλον του τουρισμού και
- των πρωτοβουλιών και δράσεων που προτείνουν, προκειμένου να το διασφαλίσουν.

β. Ως προς τις αλληλεπιδράσεις των τουριστικών επιχειρήσεων και των τοπικών φορέων ανάπτυξης επιδιώκεται η διερεύνηση:

- του τρόπου αναγνώρισης των τοπικών αναγκών και επίλυσης των ζητημάτων που προκύπτουν
- του τρόπου με τον οποίο διεξάγονται οι διαδικασίες τοπικής διαβούλευσης και ενημέρωσης
- της σύνδεσης των τουριστικών επιχειρήσεων με την τοπική οικονομία

- της συμμετοχή των τοπικών επιχειρήσεων σε συλλογικές δράσεις και πρωτοβουλίες
- των δικτύσεων που υφίστανται μεταξύ των τουριστικών επιχειρήσεων
- των δικτύσεων των τοπικών φορέων ανάπτυξης
- του συντονισμού των τοπικών φορέων ανάπτυξης
- της διασύνδεση και συνεργασίας τουριστικών επιχειρήσεων και τοπικών φορέων ανάπτυξης.

Στο πλαίσιο αυτό εξετάζονται οι απόψεις και οι εκτιμήσεις τόσο των επιχειρηματιών που δραστηριοποιούνται στον τομέα του τουρισμού όσο και των τοπικών φορέων και επιδιώκεται η αποσαφήνιση των προϋποθέσεων υπό το πρίσμα των οποίων γίνεται αντιληπτή η προοπτική και η έννοια της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης. Για το σκοπό αυτό επιχειρηματίες και τοπικοί φορείς ανάπτυξης κλήθηκαν να απαντήσουν σε ερωτήματα που αφορούν στον τρόπο που αντιλαμβάνονται την τουριστική ανάπτυξη και στον τρόπο που διαχειρίζονται το φυσικό περιβάλλον, το πολιτιστικό τους απόθεμα και την παραγωγική τους βάση, τη συνεργασία που επιδεικνύουν και τη διάθεση συμμετοχής τους σε συλλογικές δράσεις στην κατεύθυνση των κοινών τους επιδιώξεων.

Μεθοδολογία της έρευνας

Η έρευνα διαρθρώνεται σε δύο μέρη: Το πρώτο μέρος θέτει το θεωρητικό πλαίσιο εντός του οποίου διαμορφώνονται και εξελίσσονται οι προοπτικές ανάπτυξης των αγροτικών περιοχών και οι παράμετροι ενσωμάτωσης του τουρισμού στις προσπάθειες διασφάλισης της βιωσιμότητάς τους. Στο δεύτερο μέρος διερευνώνται οι παράμετροι που διαμορφώνουν την υφιστάμενη κατάσταση του τουρισμού στην περιοχή μελέτης και εξετάζεται ο ρόλος των τοπικών φορέων ανάπτυξης στη δημιουργία αναπτυξιακής προοπτικής. Αυτό επιτυγχάνεται κυρίως στη βάση πρωτογενών στοιχείων, που προέκυψαν από την επιτόπια έρευνα, αλλά και δευτερογενών, που προήλθαν από το επιχειρησιακό πρόγραμμα του υπό μελέτη δήμου και από μελέτες και προγράμματα που διαχειρίστηκε η «Αναπτυξιακή Πάρνωνα».

Η επιλογή του δείγματος των συμμετεχόντων στην έρευνα αφορά σε δύο ομάδες που συνδέονται άμεσα με το βασικό ερευνητικό ερώτημα: στην ομάδα των

επιχειρηματιών που δραστηριοποιούνται σε τουριστικά επαγγέλματα και την ομάδα των εκπροσώπων των τοπικών φορέων ανάπτυξης. Η ομάδα των επιχειρηματιών αποτελείται κυρίως από ιδιοκτήτες καταλυμάτων (100 επιχειρηματίες) και δευτερεύοντος από επιχειρηματίες που απασχολούνται στην εστίαση (64 επιχειρηματίες). Το δείγμα των επιχειρηματιών προέκυψε από καταλόγους που υπέδειξε ο δήμος Ν. Κυνουρίας και η «Ένωση Ιδιοκτητών Καταλυμάτων Ν. Κυνουρίας». Οι επιχειρήσεις καταλυμάτων, οι ιδιοκτήτες των οποίων σε αρκετές περιπτώσεις δραστηριοποιούνται και στην εστίαση, αποτέλεσαν τη βάση του δείγματος της παρούσας έρευνας. Οι επιχειρήσεις ταξινομήθηκαν α) κατά δημοτική ενότητα και οικισμό και β) σύμφωνα με τη δυναμικότητά τους (αριθμός δωματίων) και το δείγμα επιλέχθηκε έτσι ώστε να είναι, κατά το δυνατόν, αντιπροσωπευτικό με βάση τα δύο αυτά κριτήρια. Οι επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται αποκλειστικά στην εστίαση επιλέχθηκαν βάσει της δημοτικής ενότητας στην οποία δραστηριοποιούνται. Η ομάδα των φορέων περιλαμβάνει τοπικούς φορείς που εμπλέκονται στον σχεδιασμό των στρατηγικών τοπικής ανάπτυξης και τη διαχείριση των τοπικών υποθέσεων του τουρισμού. Ο βαθμός εμπλοκής τους στην τουριστική ανάπτυξη και την προβολή του τοπικού τουριστικού προϊόντος αποτέλεσε το κριτήριο της επιλογής τους. Στην έρευνα συμμετείχαν 31 επιχειρήσεις και επτά τοπικοί φορείς ανάπτυξης.

Για τη συλλογή των πρωτογενών στοιχείων λόγω της φύσης των ερευνητικών ερωτημάτων επιλέχθηκε η ποιοτική έρευνα και συγκεκριμένα η τεχνική της ημιδομημένης έρευνας σε βάθος. Τα σχέδια συνέντευξης (ένα για τους εκπροσώπους των φορέων και ένα για τους επιχειρηματίες) παρατίθενται στο Παράρτημα Ι. Τα πρωτογενή στοιχεία συλλέχθηκαν στο χρονικό διάστημα Δεκέμβριος 2011- Μάρτιος 2012.

Ο μετασχηματισμός της γεωργίας και η μετεξέλιξη των αγροτικών περιοχών

Η γεωργία αποτελεί ένα από τα πλέον ισχυρά και διαχρονικά σύμβολα της υπαίθρου. Επί αιώνες αποτελούσε κυρίαρχο τομέα απασχόλησης και κινητήρια δύναμη της οικονομίας της, με καθοριστική επίδραση στην οργάνωση της αγροτικής κοινωνίας και τον πολιτισμό της. Ωστόσο, ο ριζικός μετασχηματισμός της γεωργίας των ανεπτυγμένων χωρών στη διάρκεια των προηγούμενων δεκαετιών επέφερε τη μετατόπιση της γεωργικής εκμετάλλευσης από το κέντρο στο περιθώριο της καθημερινότητας των κατοίκων της υπαίθρου και μετέβαλε ευρύτερα την αγροτική οικονομία, κοινωνία και περιβάλλον (Woods 2005).

Στο πέρασμα των δεκαετιών αυτών οι αγροτικές εκμεταλλεύσεις βαθμιαία ενσωματώθηκαν στη σύγχρονη οικονομία της αγοράς, καθώς ακόμη και οι οικογενειακές εκμεταλλεύσεις, προκειμένου να πωλήσουν τα προϊόντα τους, αναγκάστηκαν να συμμορφωθούν στις απαιτήσεις της και να υποστούν τις διακυμάνσεις της (Woods 2005). Η μετάβαση αυτή διενεργήθηκε με την υιοθέτηση του παραγωγίστικου μοντέλου παραγωγής με το οποίο εκφράστηκε στον πρωτογενή τομέα η ανάγκη διαρκούς καινοτομίας που οδηγεί στη μεγιστοποίηση των περιθωρίων κέρδους.

Οι πρώτες συνέπειες αυτού του τρόπου παραγωγής, που χαρακτηρίζεται από την εντατικοποίηση και εκβιομηχάνιση της γεωργίας, τη χρήση αγροχημικών, τη μηχανοποίηση και την εξειδίκευση της γεωργίας, έγιναν εντονότερα αισθητές στο φυσικό περιβάλλον. Η αύξηση του μεγέθους του εκμεταλλεύσεων, η ευρεία χρήση αγροχημικών, η μείωση της παρουσίας φυσικών φρακτών, η εισαγωγή νέων καλλιεργειών και η αύξηση της καλλιεργήσιμης έκτασης σε βάρος των φυσικών λειμώνων οδήγησαν σε αλλοίωση του φυσικού τοπίου, εντονότερη διάβρωση και μείωση της βιοποικιλότητας.

Στον τομέα της οικονομίας ο συνδυασμός του μοντέλου αυτού με τις ακολουθούμενες αγροτικές πολιτικές οδήγησε στη συσσώρευση τεράστιων πλεονασμάτων τροφίμων και συνεπακόλουθα στην εδραίωση συνθηκών έντονου ανταγωνισμού μεταξύ των χωρών με μεγάλη παραγωγή, προκειμένου να εξάγουν τα πλεονάσματά τους. Οι συνθήκες αυτές επέφεραν κρίση στις μικρές εκμεταλλεύσεις που ήταν λιγότερο ανταγωνιστικές και περισσότερο ευάλωτες στις διακυμάνσεις των τιμών και τις επιπτώσεις των εισαγωγών σε σχέση με τους μεγάλους παραγωγούς.

Η κρίση της μικρής αγροτικής εκμετάλλευσης επιδεινωνόταν ακόμη περισσότερο στο πλαίσιο των κοινωνικών και οικονομικο-πολιτικών δεδομένων που διαμορφώνονταν από την εκμηχάνιση και τη βιομηχανοποίηση της γεωργίας. Η διαδικασίες αυτές, αφενός αποδυνάμωσαν τους δεσμούς των αγροτών με τις τοπικές κοινωνίες και αφετέρου μετέβαλλαν την ισορροπία δυνάμεων μεταξύ των αγροτών και των εμπλεκόμενων εταιριών στα διάφορα στάδια της αλυσίδας εμπορίας των προϊόντων, αποδυναμώνοντας τους πρώτους και ενισχύοντας τη διαπραγματευτική ισχύ των δεύτερων (Woods 2005). Αποτέλεσμα αυτού είναι η επιστροφή μικρού μόνο ποσοστού της τελικής τιμής ενός προϊόντος στον παραγωγό, συντελώντας περαιτέρω στη μείωση του συνολικού αριθμού απασχολούμενων στη γεωργία και της σημασίας της γεωργίας για τις αγροτικές κοινωνίες.

Συγχρόνως, η συγκέντρωση της γεωργικής παραγωγής οδήγησε σε εξειδίκευση ολόκληρων περιφερειών σε ορισμένους παραγωγικούς τομείς, με συνέπεια, αφενός τον ριζικό τους μετασχηματισμό, λόγω εντατικοποίησης και εξειδίκευσης της γεωργίας, και αφετέρου την εγκατάλειψη των λιγότερο ευνοημένων περιοχών, λόγω της αδυναμίας των μικρών οικογενειακών εκμεταλλεύσεων να ανταγωνιστούν στην παγκοσμιοποιημένη αγορά των αγροτικών προϊόντων (Woods 2005).

Η ανάγκη αντιμετώπισης των επιπτώσεων αυτών στην οικονομική, κοινωνική και περιβαλλοντική πραγματικότητα της υπαίθρου προσανατόλισε την αγροτική πολιτική πολλών ανεπτυγμένων χωρών στην επιδίωξη στρατηγικών και πρακτικών που ευνοούν την εξισορρόπηση της προσφοράς και της ζήτησης των προϊόντων (Ilbery 1991) και τη σταδιακή μετάβαση σε συνθήκες βιώσιμης αγροτικής ανάπτυξης. Στο πλαίσιο αυτό ενθαρρύνθηκε η εκτατικοποίηση των καλλιεργειών και η διαφοροποίηση των αγροτικών εκμεταλλεύσεων, ενώ δόθηκε έμφαση στη διαχείριση της υπαίθρου και την ενίσχυση της αξίας των γεωργικών προϊόντων μέσω της παραγωγής προϊόντων ποιότητας, όπως τα βιολογικά προϊόντα και τα προϊόντα ονομασίας προέλευσης και προστατευόμενης γεωγραφικής ένδειξης. Η τάση αυτή συνδυάστηκε με τη ζήτηση για υγιεινά τρόφιμα που παράγονται με ιδιαίτερες μεθόδους παραγωγής και αντανakλούν την τοπική ιδιαιτερότητα και κουλτούρα.

Ωστόσο, η εκτατικοποίηση που επιχειρήθηκε επέφερε μείωση της παραγωγής και του κέρδους των παραγωγών. Η άμβλυνση της επίδρασής αυτής στο αγροτικό εισόδημα και γενικότερα στην ανάπτυξη των περιοχών που βασίζονται στη συμβατική γεωργία επιχειρείται μέσω τριών στρατηγικών κατευθύνσεων που

ουσιαστικά οδηγούν στην πολυλειτουργικότητα των νοικοκυριών (Van der Ploeg et al. 2004).

Η πρώτη κατεύθυνση αφορά στην εμβάθυνση των δυνατοτήτων των γεωργικών εκμεταλλεύσεων και περιλαμβάνει την παραγωγή νέων γεωργικών προϊόντων με τοπικά χαρακτηριστικά. Η δεύτερη συντελεί στη διαφοροποίηση των γεωργικών εκμεταλλεύσεων μέσω της διεύρυνσης του φάσματος των επαγγελματικών ενδιαφερόντων των γεωργών προς μη παραδοσιακές δραστηριότητες, χρησιμοποιώντας τους πόρους της εκμετάλλευσής τους για την παραγωγή μη γεωργικών προϊόντων (Aguglia et al. 2009). Στις δραστηριότητες αυτές περιλαμβάνονται ο αγροτικός τουρισμός, η επιτόπου πώληση και μεταποίηση των αγροτικών προϊόντων, η τοποθέτηση φωτοβολταϊκών τόξων, ο προσανατολισμός σε νέες καλλιέργειες και εκτροφές ζώων. Η τρίτη κατεύθυνση αποβλέπει σε επιπλέον ενίσχυση του εισοδήματος του αγροτικού νοικοκυριού μέσω της αναδιοργάνωσης των πόρων του και οδηγεί σε δραστηριότητες εκτός της εκμετάλλευσής, την πολυδραστηριότητα και τον επαναπροσδιορισμό των σχέσεων εισροών – εκροών με στόχο τη μείωση του κόστους παραγωγής.

Συγκριτικές αναλύσεις κοινωνικο-οικονομικών δεικτών στις αγροτικές περιοχές της ΕΕ στις δεκαετίες '80 και '90 επιβεβαιώνουν ότι η παρακμή του αγροτικού τομέα εξελίσσεται παράλληλα με την αυξανόμενη ποικιλομορφία της απασχόλησης (Terluin 2003). Συγχρόνως, επιβεβαιώνουν ότι σε πολλές άλλες αγροτικές περιοχές η αύξηση της απασχόλησης σε μη γεωργικές εργασίες δεν καθίσταται δυνατό να αντισταθμίσει τις απώλειες του γεωργικού τομέα.

Οι Terluin & Post (2001) υποστηρίζουν ότι τόσο η εξειδίκευση όσο και η διαφοροποίηση των οικονομικών δραστηριοτήτων σε επίπεδο περιφέρειας μπορούν να αποτελούν επιτυχημένες στρατηγικές για τη στήριξη της απασχόλησης και την ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών. Επισημαίνουν δε ότι αν και οι διαφοροποιημένες περιοχές φαίνεται να είναι λιγότερο εκτεθειμένες στον επιχειρηματικό κίνδυνο, είναι περισσότερο ευάλωτες στον ανταγωνισμό από άλλες αγροτικές περιοχές, εφόσον δεν δραστηριοποιούνται στους κατάλληλους τομείς της αγοράς και στερούνται σαφούς τοπικής φυσιογνωμίας και εύκολα αναγνωρίσιμης εικόνας.

Οι προσπάθειες διαφοροποίησης της αγροτικής οικονομίας στο πλαίσιο των τοπικών ιδιαιτεροτήτων και χωρίς την ακύρωση του κυρίαρχου μοντέλου γεωργικής

παραγωγής ενθαρρύνονται από την κοινή αγροτική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ), η οποία ήδη από την δεκαετία του '80 διέπεται από τη λογική των ενδογενών, εκ των κάτω προσεγγίσεων. Οι προσεγγίσεις αυτές, αν και δεν θεμελιώνουν μια συνεπή νέα θεωρία, εμπεριέχουν πολλά σημαντικά στοιχεία, όπως την κινητοποίηση των τοπικών δυνατοτήτων, τη συμπερίληψη όλων των οικονομικών τομέων, τη στόχευση στις μικρομεσαίες επιχειρήσεις και την επιχειρηματικότητα, την καινοτομία που βασίζεται στις τοπικές ιδιαιτερότητες, την τοπική διακυβέρνηση και την εξισορρόπηση οικονομικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών στόχων στη βάση των αρχών της βιώσιμης τοπικής ανάπτυξης (Janschitz & Zimmermann 2010). Καίρια παράμετρο επιτυχούς ενσωμάτωσης των αρχών αυτών στις προσπάθειες αγροτικής αναδιάρθρωσης συνιστά η ανάγκη για μεγαλύτερη συμμετοχή και περισσότερη δημοκρατία (Bryden 2000), που σηματοδοτεί τη μετάβαση από την ανάπτυξη των τοπικών κοινωνιών στην ανάπτυξη με τις τοπικές κοινωνίες.

Εν κατακλείδι το αγροτικό νοικοκυριό, υιοθετώντας τακτικές πολυδραστηριότητας, γεωργικής ή μη, εντός και εκτός της αγροτικής εκμετάλλευσης, επιδιώκει να βελτιώσει τις πιθανότητες επιβίωσής του και τους όρους διαβίωσής των μελών του. Οι τακτικές αυτές εντάσσονται σε μια περισσότερο ολοκληρωμένη και χωρική προσέγγιση της αγροτικής ανάπτυξης που επιδιώκει να αναχαιτίσει τις αρνητικές συνέπειες του κυρίαρχου τρόπου παραγωγής και να αναβιώσει τις προοπτικές ισόρροπης ανάπτυξης των αγροτικών περιοχών, αυξάνοντας ταυτόχρονα την έκθεσή τους στον ανταγωνισμό των παγκόσμιων αγορών (Saxena & Pbery 2008).

Αγροτική πολιτική και στρατηγικές αγροτικής ανάπτυξης

Οι αγροτικές πολιτικές των χωρών εκκινούν από τον καίριο ρόλο της γεωργίας στη διασφάλιση της επάρκειας τροφίμων και της σταθερότητας των τιμών των προϊόντων, καθώς και στην εδραίωση συνθηκών ισόρροπης ανάπτυξης και αποφυγής μεγάλων οικονομικών ανισοτήτων μεταξύ των περιοχών. Σκοπό τους αποτελεί η διατήρηση της φορολογικής βάσης και η αποτροπή της μη διαχειρίσιμης μετακίνησης πληθυσμών (Woods 2005).

Στο πλαίσιο αυτό, η διασφάλιση της βιωσιμότητας και η ανάπτυξη της υπαίθρου αποτελεί προτεραιότητα των κρατικών πολιτικών. Η έννοια της ανάπτυξης, ωστόσο, δεν περιορίζεται σε όρους οικονομικής μεγέθυνσης αλλά επεκτείνεται στην

κοινωνική, πολιτισμική και πολιτική σφαίρα, περιλαμβάνοντας τις πολιτιστικές ανάγκες και την ταυτότητα της κοινότητας, καθώς και τη δυνατότητα εμπλοκής ομάδων και ατόμων στην πολιτική διαδικασία και στη λήψη αποφάσεων (Terluin 2003). Βασική προϋπόθεση για την επίτευξη του στόχου αυτού αποτελεί η κατανόηση των παραγόντων που καθορίζουν τις οικονομικές επιδόσεις των αγροτικών περιοχών και οδηγούν την ανάπτυξή τους.

Οι πολιτικές που ακολουθούνται για την ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών έχουν βασιστεί σε τρεις κύριες θεωρητικές προσεγγίσεις: την προσέγγιση της εξωγενούς ανάπτυξης, την προσέγγιση της ενδογενούς ανάπτυξης και τη μικτή προσέγγιση εξωγενούς και ενδογενούς ανάπτυξης (Terluin & Post 2001). Η καθεμία από αυτές προσεγγίζει τις δυνάμεις που επενεργούν και καθορίζουν τη δυνατότητα αγροτικής ανάπτυξης προσδίδοντάς τους διαφορετικό βαθμό βαρύτητας ενώ, ταυτόχρονα, συνεπάγεται διαφορετικό ρόλο και βαθμό εμπλοκής των τοπικών φορέων στην αναπτυξιακή διαδικασία.

Εξωγενής ανάπτυξη

Η προσέγγιση αυτή χαρακτηρίζεται από ανάπτυξη που μεταφυτεύεται σε συγκεκριμένες περιοχές, καθορίζεται από εξωγενείς παράγοντες και οι ωφέλειες που προκύπτουν διαρρέουν από την περιοχή που δημιουργούνται μην επιτρέποντας, τελικά, την αξιοποίησή τους από τον τοπικό πληθυσμό. Ταυτόχρονα συντείνει στην απαξίωση και την ισοπέδωση των τοπικών αξιών (Slee 1994 στο Terluin & Post 2001, Terluin 2003).

Η εξωγενής ανάπτυξη βασίζεται στην αντίληψη ότι ο εκσυγχρονισμός συντελεί στο διαχωρισμό των οικονομικών δραστηριοτήτων σε αστικές και αγροτικές. Αυτές που επιτελούνται στον αστικό χώρο υπερέχουν και κυριαρχούν έναντι των αγροτικών, αντανακλώντας την εξάρτηση του αγροτικού χώρου και των αντίστοιχων διαδικασιών ανάπτυξης (Terluin & Post 2001).

Η εξωγενής ανάπτυξη είχε σημαντική επιρροή στις πολιτικές αγροτικής ανάπτυξης των ευρωπαϊκών χωρών που ακολουθήθηκαν έως τη δεκαετία του 1970 στο πλαίσιο της επιδίωξης του εκσυγχρονισμού του αγροτικού τομέα. Ωστόσο, στη συνέχεια οι πολιτικές αυτές αμφισβητήθηκαν έντονα και εν πολλοίς

εγκαταλείφθηκαν, καθώς δεν συμβάλλουν στην επίτευξη διατηρήσιμης οικονομικής ανάπτυξης στις αγροτικές περιοχές (Lowe et al. 1995, Terluin 2003).

Ενδογενής ανάπτυξη

Η ενδογενής ανάπτυξη βασίζεται στους τοπικούς πόρους και σε αντίθεση με την εξωγενή προσέγγιση, τα οφέλη που προκύπτουν παραμένουν στην τοπική οικονομία, ενώ οι τοπικές αξίες διαφυλάσσονται (Slee 1994 στο Terluin 2003). Στον πυρήνα της ενδογενούς ανάπτυξης κυρίαρχη είναι η κατανόηση της ανάπτυξης ως διαδικασίας εκ των κάτω, που με τη σειρά της συνεπάγεται τον καίριο ρόλο των τοπικών φορέων και πρωτοβουλιών, καθώς και την ανάδειξη των κοινωνικών παραγόντων, της κοινωνίας των πολιτών και της σπουδαιότητας των τοπικών θεσμών, της πολιτικής ικανότητας και των λειτουργιών λήψης απόφασης (Tödtling, 2009). Οι πολιτικές που βασίζονται στο μοντέλο της ενδογενούς ανάπτυξης επικεντρώνουν στην αγροτική διαφοροποίηση, στην υποστήριξη και ενδυνάμωση της τοπικής επιχειρηματικότητας, καθώς και στην παροχή κατάλληλης εκπαίδευσης (Lowe et al. 1995, Terluin 2003).

Από την άλλη, οι Terluin και Post (2001) ασκούν κριτική στο μοντέλο της ενδογενούς ανάπτυξης εστιάζοντας στην αδυναμία ορισμού του πυρήνα του τοπικού δυναμικού, του οποίου η αφύπνιση πυροδοτεί την αναπτυξιακή διαδικασία. Αναφέρουν δε ότι:

«ο Slee εκλαμβάνει την ενδογενή ανάπτυξη ως μια έννοια με όχι τόσο σαφώς καθορισμένες θεωρητικές βάσεις αλλά περισσότερο ως μια προοπτική αγροτικής ανάπτυξης που ενισχύεται από αξιακές κρίσεις που αφορούν στους επιθυμητούς τύπους ανάπτυξης».

Ο Slee δεν αποδέχεται την ύπαρξη του ενδογενούς μοντέλου, θεωρώντας πως πρόκειται για εξωγενές μοντέλο που έχει υποστεί μια σειρά μετατοπίσεων σε βασικά γνωρίσματά του: η στρατηγική εγκατάστασης παραρτημάτων (των επιχειρήσεων) στον αγροτικό χώρο έχει μεταβληθεί σε στήριξη της τοπικής επιχειρηματικότητας, η δραστηριότητα ενός και μόνο οργανισμού έχει αντικατασταθεί από μια ολοκληρωμένη προσέγγιση και η παραδοσιακή γραφειοκρατική δομή στήριξης έχει δώσει τη θέση της στη δημιουργία υπεύθυνων προώθησης λειτουργιών δικτύωσης. Οι μετατοπίσεις αυτές συντελούν ώστε η αναπτυξιακή διαδικασία στο σύνολό της να

χαρακτηρίζεται από την επίδραση ενδογενών δυνάμεων χωρίς, όμως, να μεταβάλλεται η βασική αντίληψη στην οποία θεμελιώνεται.

Η μικτή προσέγγιση εξωγενούς / ενδογενούς ανάπτυξης

Η προσέγγιση αυτή απορρίπτει την πόλωση μεταξύ των μοντέλων εξωγενούς-ενδογενούς ανάπτυξης και προτείνει «μια προσέγγιση ανάλυσης της αγροτικής ανάπτυξης αντί να τονίζει την αλληλεπίδραση μεταξύ τοπικών και εξωτερικών δυνάμεων στον έλεγχο της διαδικασίας ανάπτυξης» (Lowe et al. 1995, Terluin 2003). Συγχρόνως, συνδέει την αγροτική ανάπτυξη με την εντεινόμενη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης, κυρίως λόγω των γοργών τεχνολογικών εξελίξεων στους τομείς της επικοινωνίας και της πληροφόρησης.

Σύμφωνα με την μικτή προσέγγιση η αγροτική ανάπτυξη προκύπτει από ένα σύνθετο σύμπλεγμα δικτύων, μέσω του οποίου επιτυγχάνεται η κινητοποίηση των πόρων, ενώ ο έλεγχος της διαδικασίας προκύπτει από την αλληλεπίδραση τοπικών και εξωτερικών δυνάμεων (Lowe et al. 1995).

Όπως σχολιάζει ο Terluin (2003) η ανάπτυξη της υπαίθρου εξαρτάται από την επίδραση των δυνάμεων που επενεργούν σε παγκόσμια κλίμακα και των αντιδράσεων που αυτές προκαλούν σε τοπικό επίπεδο, οδηγώντας τελικά στην αναδιάρθρωση της υπαίθρου:

«Οι δυνάμεις που επενεργούν σε παγκόσμια κλίμακα προέρχονται από τη διαδικασία παγκοσμιοποίησης, ενώ οι τοπικές αντιδράσεις αφορούν στη διαφοροποίηση των οικονομικών δραστηριοτήτων και στην προσαρμογή των τοπικών δρώντων υποκειμένων στις καινούργιες συνθήκες. Οι Bor et al. υποστηρίζουν ότι οι τοπικές αντιδράσεις εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τη δομική και θεσμική συγκρότηση της κοινότητας, την ιστορία της, την τοπική ηγεσία, καθώς επίσης και από τον τρόπο με τον οποίο τα αποτελέσματα της αναδιάρθρωσης ερμηνεύονται, ως απειλή είτε ως ευκαιρία. Δεδομένου ότι οι τοπικές αντιδράσεις ποικίλουν μεταξύ των περιοχών, η αναδιάρθρωση της υπαίθρου αποτελεί σύνθετη διαδικασία που διαφοροποιείται μεταξύ των περιφερειών».

Επιπλέον, λαμβάνοντας υπόψη ότι οι κύριες συμπεριφορικές διαστάσεις δεν δομούνται σε επίπεδο περιφέρειας αλλά σε εθνικό επίπεδο, η αναδιάρθρωση της υπαίθρου εξαρτάται από την αλληλεπίδραση παγκόσμιων-τοπικών δυνάμεων αλλά

συγχρόνως φέρει τα γνωρίσματα των ιδιαίτερων συνθηκών που επικρατούν σε κάθε χώρα (Terluin 2003).

Έρευνα για την απασχόληση στην ΕΕ κατέδειξε την τάση οι διαδικασίες ανάπτυξης στις περιοχές με προβάδισμα στην ανάπτυξη να εκκινούν με αφετηρία τις ενδογενείς δυνάμεις και εν συνεχεία να ενδυναμώνονται από τις εξωγενείς. Αντίθετα στις περιοχές με υστέρηση οι εξωγενείς δυνάμεις δίνουν το ερέθισμα και οι ενδογενείς ακολουθούν ως αντίδραση προς αυτό (Terluin & Post 2001).

Σε κάθε περίπτωση, η αντίληψη με την οποία αξιολογούνται και αξιοποιούνται οι εξωτερικές επιδράσεις και κυρίως οι ενδογενείς δυνάμεις από τους ενδιαφερόμενους πληθυσμούς φαίνεται να αποτελεί τον καθοριστικό παράγοντα για την εξέλιξη των αναπτυξιακών τους προοπτικών (Κουτσούρης 2004). Όταν η υιοθέτηση εξωγενών στοιχείων συνοδεύεται από την απόρριψη των τοπικών στοιχείων ως παρωχημένων ή ως εμποδίων στην πρόοδο, τότε η προσπάθεια τοπικής ανάπτυξης καταλήγει στη μίμηση αναπτυξιακών πρότυπων, στην απώλεια της τοπικής ταυτότητας και την αποξένωση των κατοίκων από τον τόπο τους. Αντίθετα, όταν τα ενδογενή στοιχεία αποτελούν το μέτρο για την αξιοποίηση και αφομοίωση των εξωτερικών επιδράσεων στις τοπικές αναπτυξιακές διεργασίες, τότε επιτυγχάνεται η αναγκαία για την τοπική ανάπτυξη ισορροπία μεταξύ εσωτερικών και εξωτερικών στοιχείων και συγχρόνως αναπτύσσεται στο ευρύτερο χωρικό πλαίσιο η προοπτική ενός μωσαϊκού ιδιαίτερων τοπικών περιπτώσεων βιώσιμης ανάπτυξης.

Επισημαίνεται ότι συχνά η επιτυχία των στρατηγικών ενδογενούς ανάπτυξης οφείλεται όχι στην αντίθεσή τους αλλά στη σύγκλισή τους με τις ευρύτερες κοινωνικές και οικονομικές διεργασίες, που επιτρέπουν τη δυνατότητα ανάπτυξης επίλεκτων αγορών σε περιοχές αποκλεισμένες από τις μέχρι τώρα αναπτυξιακές διαδικασίες (Κουτσούρης 2004). Οι αγορές αυτές μπορούν να αφορούν στις μορφές ήπιου τουρισμού, τα ποιοτικά αγροτικά προϊόντα, τα χαρακτηριστικά τρόφιμα μιας περιοχής κ.α.. Στο πλαίσιο αυτό οι μικροί παραγωγοί κατορθώνουν μέσω προσαρμογών να επιβιώνουν ή ακόμη και να επεκτείνονται σε νέες αγορές.

Ο ρόλος των δικτύσεων στην τοπική ανάπτυξη

Στο δυναμικό πλαίσιο που διαμορφώνουν οι αλληλεπιδράσεις παγκόσμιων και τοπικών δυνάμεων οι φορείς των αγροτικών περιοχών προσπαθούν να ανταποκριθούν

εντασσόμενοι σε τοπικά/εσωτερικά και υπερτοπικά/εξωτερικά δίκτυα. Το εύρος, οι στόχοι και η δυναμική αυτών των δικτύων ποικίλουν μεταξύ των διαφόρων περιοχών.

Η αντίληψη των δικτύων συναρτά την αντιμετώπιση των προκλήσεων που αντιμετωπίζουν οι τοπικές κοινωνίες από την αμοιβαία κατανόηση και την ικανότητα αποσαφήνισης των δυναμικών που αναπτύσσονται μέσα από ένα καινούργιο ερμηνευτικό πλαίσιο, ώστε «το βραχυπρόθεσμο ατομικό συμφέρον και η βιωσιμότητα σε μακρόπνοη βάση να ισορροπούν και να συγχωνεύονται» (Koutsouris 2002). Στη βάση της καινοτόμου διαχείρισης της περιπλοκότητας του σύγχρονου περιβάλλοντος, συνεπώς, διατίθενται πόροι για τη δημιουργία συνδέσεων με άλλους φορείς, υπηρεσίες και τομείς που αποσκοπούν στη επίλυση τοπικών προβλημάτων. Η συμμετοχή των τοπικών φορέων σε δίκτυα ενισχύει την δυνατότητά τους να αντλούν οφέλη που αφορούν τόσο στη χρηματοδότησή τους όσο και στην τεχνογνωσία και το οργανωτικό τους υπόβαθρο και καθορίζουν την ικανότητά τους για καινοτομία και τη θέση τους στον τοπικό ανταγωνισμό.

Στις αγροτικές περιοχές της ΕΕ η ανάπτυξη ισχυρών εσωτερικών δικτύων σχετίζεται με την ενεργό στάση των τοπικών φορέων, την αλληλεγγύη, την ευχέρεια στην επικοινωνία και την ισχυρή τοπική ηγεσία. Αντίθετα στις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν τα εσωτερικά δίκτυα συγκαταλέγονται κυρίως ο μικρός αριθμός των φορέων, η ανεπαρκής αλληλεπίδραση μεταξύ των εσωτερικών φορέων, η έλλειψη συνεργασίας μεταξύ των τομέων, η ύπαρξη εσωτερικών συγκρούσεων, η έλλειψη ενεργών φορέων, η έλλειψη ικανοτήτων των τοπικών φορέων και η έλλειψη επίσημων δικτύων που θα μπορούσαν να καθοδηγήσουν τις αναπτυξιακές διαδικασίες (Terluin 2003).

Τα εξωτερικά δίκτυα αφορούν σε αλληλεπιδράσεις των φορέων εκτός και εντός αγροτικής περιοχής. Στις περισσότερες διαδεδομένες λειτουργίες των εξωτερικών δικτύων συγκαταλέγονται η οικονομική τους υποστήριξη σε περιφερειακό, εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο (πολιτικές σχέσεις), η εξαγωγή προϊόντων (σχέσεις αγοράς), και η διατήρηση επαφών με εταιρίες είτε λόγω της παρουσίας θυγατρικών επιχειρήσεων είτε στο πλαίσιο της προσέλκυσης επιχειρήσεων στην περιοχή (εταιρικές σχέσεις). Οι αδυναμίες των εξωτερικών δικτύων συνδέονται κυρίως με την τυχόν απομακρυσμένη θέση της περιοχής εντός της ευρύτερης διοικητικής μονάδας, την έλλειψη ενιαίας στρατηγικής, την ανεπάρκεια και την εσωστρέφεια των τοπικών φορέων (Terluin 2003).

Η δημιουργία και διατήρηση των δικτύων ενισχύεται από τη διάθεση των τοπικών φορέων για σύναψη συνεργασιών εντός και εκτός της περιοχής τους, που βελτιώνει τις πιθανότητες ανάδυσης τοπικών συνεργιών. Η αίσθηση τοπικότητας μπορεί να ενδυναμώσει την τοπική συνείδηση και να προάγει τη θέληση για συνεργασία. Ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στα πρώτα βήματα των διαδικασιών δικτύωσης κατέχουν οι τοπικές ηγεσίες, οι δημόσιες υπηρεσίες, οι επιχειρήσεις και γενικότερα οι φορείς που μεσολαβούν στην μεταφορά τεχνολογίας και εκπαιδευτικών ωφελημάτων μεταξύ των ερευνητικών και εκπαιδευτικών θεσμών και του τοπικού πληθυσμού.

Σε επίπεδο ΕΕ οι αγροτικές περιοχές της που προπορεύονται στην ανάπτυξη χαρακτηρίζονται από μάλλον ισχυρά εσωτερικά δίκτυα, ενώ και τα εξωτερικά δίκτυα λειτουργούν καλύτερα σε σχέση με τις αναπτυξιακά υστερούσες περιοχές, που γενικότερα χαρακτηρίζονται από ανεπαρκή δικτύωση (Terluin 2003).

Τοπικοί φορείς ανάπτυξης

Οι τοπικοί φορείς, ιδιωτικοί και δημόσιοι, αποτελούν κρίσιμο παράγοντα για την τοπική ανάπτυξη, αναδεικνύοντας το βαθμό κινητοποίησης και οργάνωσής τους σε καίριο παράγοντα που διαφοροποιεί τις αναπτυξιακά προπορευόμενες από τις υστερούσες αγροτικές περιοχές.

Στην ΕΕ οι πρωτοπόρες αναπτυξιακά περιοχές χαρακτηρίζονται από διαδικασίες που οργανώνονται εκ των κάτω και στις οποίες εμπλέκεται μεγάλος αριθμός τοπικών φορέων. Ωστόσο, η επιτυχία των εκ των κάτω διαδικασιών είναι συνάρτηση των δικτύων στα οποία οι φορείς συμμετέχουν και της ικανότητάς τους (δεξιότητες, γνώση, νοοτροπία) να αντιμετωπίζουν την κατάσταση στην οποία βρίσκονται και την προοπτική τους στο ευρύτερο εθνικό και διεθνές πλαίσιο. Η ικανότητά αυτή, που συνιστά την ικανότητα της τοπικής κοινότητας για αυτοβοήθεια, εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το βαθμό ανταπόκρισης των τοπικών αρχών αλλά και των επιχειρηματιών, που αποτελούν τους καθοριστικούς παράγοντες για την επιτυχή εφαρμογή των αναπτυξιακών στρατηγικών (Terluin 2003).

Ο ρόλος των τοπικών αρχών

Η ικανότητα των τοπικών αρχών να ανταποκρίνονται στην απαίτηση για τοπική ανάπτυξη αντανακλάται στην υιοθέτηση και εφαρμογή στρατηγικών σύμφωνων με τις προτεραιότητες και τις ανάγκες της περιοχής, στην επιλογή και υποστήριξη των περισσότερο υποσχόμενων πρωτοβουλιών για την ανάπτυξη, καθώς και στην ικανότητα προσέλκυσης δημόσιων και ιδιωτικών επενδύσεων (Terluin & Post 2001). Στη βάση αυτή, η εκπόνηση για κάθε περιοχή ενός χωρικού αναπτυξιακού προγράμματος που ενσωματώνει επιμέρους μέτρα και σχέδια συνιστά αναγκαία προϋπόθεση για την ανάδυση συνεργιών που οδηγούν στην επίτευξη ισόρροπης και βιώσιμης ανάπτυξης (Terluin, 2003).

Η υστέρηση των τοπικών αρχών, σύμφωνα με έρευνα στην ΕΕ (Terluin & Post 2001) συνδέεται με την αδυναμία διαμόρφωσης στρατηγικής, την έλλειψη πολιτικής συναίνεσης, την έλλειψη αποτελεσματικών επαφών με φορείς σε υψηλότερο επίπεδο και την αδυναμία αναγνώρισης των αναγκών και των προτεραιοτήτων της περιοχής. Αυτό καθιστά απαραίτητη τόσο την εμπύχλωσή τους όσο και την τεχνική και οργανωτική τους ενίσχυση, ιδιαίτερα στα πρώιμα στάδια των προσπαθειών τους, από υψηλότερα διοικητικά επίπεδα ή από εξωτερικούς φορείς, όπως οι αναπτυξιακές εταιρίες και τα πανεπιστήμια. Επιπλέον, αναδεικνύεται η χρησιμότητα της σύνδεσης των τοπικών, περιφερειακών, εθνικών και ευρωπαϊκών αρχών μέσω προσαρμογών των διοικητικών τους δομών με τρόπο ώστε να ενθαρρύνονται και να εδραιώνονται εκ των κάτω διαδικασίες.

Ο ρόλος των επιχειρήσεων

Η επιχειρηματική ικανότητα στο πλαίσιο της τοπικής ανάπτυξης αφορά στην ικανότητα των επιχειρηματιών να αντιλαμβάνονται τις αλλαγές και να προσαρμόζονται εγκαίρως σε αυτές. Ωστόσο, συχνά, όπως και οι τοπικές αρχές, και οι επιχειρηματίες δεν καταφέρνουν να ανταποκρίνονται πλήρως στις απαιτήσεις των αναπτυξιακών διαδικασιών (Terluin & Post 2001).

Η ικανότητα για επιχειρηματικότητα στις αγροτικές περιοχές της ΕΕ έχει συνδεθεί με τη δημιουργία νέων, μικρών και ανταγωνιστικών εταιριών, που προκύπτουν από διαδικασίες αναδιάρθρωσης των παραδοσιακών κλάδων. Ωστόσο,

γενικά η ικανότητα των μικρών επιχειρήσεων για καινοτομία είναι περιορισμένη και συχνά η επιχειρηματικότητα είναι ασθενική (Terluin 2003).

Αυτό είναι αναμενόμενο, δεδομένου ότι η πλειοψηφία της επιχειρηματικής δραστηριότητας σε περιοχές με αναπτυξιακή υστέρηση ασκείται από αυτοαπασχολούμενους ή ιδιοκτήτες μικρομεσαίων επιχειρήσεων των οποίων η επιχειρηματική συμπεριφορά διαφοροποιείται σημαντικά σε σχέση με τον σουμπεριανό επιχειρηματία. Ο τελευταίος χαρακτηρίζεται από την ικανότητα «δημιουργικής καταστροφής», την επιδίωξη της καινοτομίας και τη θέληση για ανάληψη ρίσκου που τελικά τον οδηγούν στην αναζήτηση περισσότερων ευκαιριών κέρδους σε πιο ανεπτυγμένες και επιχειρηματικά ελκυστικές περιοχές. Αντίθετα ο πρώτος, λειτουργεί συχνά στο πλαίσιο στρατηγικών αποφυγής κινδύνου, χωρίς να ενδιαφέρεται για την υιοθέτηση καινοτομιών (Κουτσούρης 2007).

Υπό αυτό το πρίσμα, η επιχειρηματικότητα στις αγροτικές περιοχές αφορά κυρίως στην υιοθέτηση νέων μορφών οργάνωσης και νέων τεχνολογιών, καθώς και στην ίδρυση νέων επιχειρήσεων που παράγουν καινούργια για την περιοχή προϊόντα, αξιοποιώντας τις τοπικές δυνατότητες (Κουτσούρης 2007). Προϋπόθεση για τη λειτουργία των τοπικών επιχειρηματιών κατά αυτόν τον τρόπο αποτελεί η κατάρτισή τους και η δόμηση της ικανότητάς τους να υιοθετούν νέες τεχνολογίες και οργανωτικές δομές, να αναγνωρίζουν τους τοπικούς πόρους που μπορούν να στηρίξουν την επιχειρηματική δημιουργικότητα και να λειτουργούν με επιτυχία στο πλαίσιο εσωτερικών και εξωτερικών δικτύων.

Στον ελληνικό αγροτικό χώρο η αποτυχία εδραίωσης των παραπάνω προϋποθέσεων εκδηλώνεται με μια γενικότερη έλλειψη πνεύματος επιχειρηματικότητας. Η τελευταία αποδίδεται σε μια σειρά παραμέτρων που διαμορφώνουν ένα περιβάλλον ελλιπούς πληροφόρησης των επιχειρηματιών. Στις παραμέτρους αυτές περιλαμβάνονται το μικρό μέγεθος και ο βραχύς κύκλος ζωής των επιχειρήσεων, η περιορισμένη πρόσβαση των επιχειρηματιών σε συμβουλευτικές υπηρεσίες, η μη αναγνώριση της αξίας των συμβουλευτικών υπηρεσιών και των υπηρεσιών πληροφόρησης, η έλλειψη εξειδικευμένων μηχανισμών πληροφόρησης και τεχνικής υποστήριξης, το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο των τοπικών επιχειρηματιών και η αρνητική φόρτιση του "επιχειρείν". Όλα αυτά, εκτός των προβλημάτων που συνεπάγονται για κάθε επιχείρηση χωριστά, έχουν πολλαπλασιαστικές επιπτώσεις στον επιχειρηματικό ιστό, θέτουν εμπόδια

συνεργασίας, συνέργειας, ανάληψης πρωτοβουλιών, εισαγωγής καινοτομίας αξιοποίησης ευκαιριών και τελικά ακυρώνουν κάθε ένδειξη επιχειρηματικότητας (Μπέλλης 2005):

Ο ρόλος των νεοεισερχόμενων

Εκτός των τοπικών αρχών και επιχειρηματιών, μια άλλη ομάδα δραστών με επίδραση στην τοπική ανάπτυξη συνιστούν οι νεοεισερχόμενοι σε μια περιοχή. Σε αυτήν περιλαμβάνονται μετανάστες, επιχειρηματίες και διαμορφωτές πολιτικής με προέλευση εκτός της συγκεκριμένης περιοχής, άτομα που επέστρεψαν στην περιοχή τους έπειτα από μακρά περίοδο παραμονής εκτός αυτής ή ακόμη και τουρίστες. Ο ρόλος τους στην εδραίωση εξωτερικών δικτύων, τη μεταφορά τεχνογνωσίας και ακόμη τη μετάδοση στον υπόλοιπο κόσμο μιας θετικής για την περιοχή αντίληψης είναι καθοριστικός. Επιπλέον, όντας φορείς διαφορετικών νοοτροπιών, μπορούν να ανατροφοδοτήσουν και να αναζωογονήσουν με καινούργιες εμπειρίες τα εσωτερικά δίκτυα και συνεπώς να κινητοποιήσουν ή και να κατευθύνουν τους τοπικούς φορείς σε συγκεκριμένες διαδικασίες ανάπτυξης (Terluin & Post 2001).

Ωστόσο, η παρουσία υπερβολικά πολλών εξωγενών στοιχείων στα τοπικά δίκτυα ενδέχεται να περιορίσει τη συμμετοχή του τοπικού στοιχείου και να την καταστήσει συμβολική, αποδυναμώνοντας ορισμένους τοπικούς παράγοντες που δεν αντιλαμβάνονται ως οικεία την δομούμενη πολιτιστική ταυτότητα (Shortall 2004 στο Saxena & Ilbery 2008).

Ο ρόλος των αναπτυξιακών εταιριών

Οι αναπτυξιακές εταιρίες αποτελούν μια προσπάθεια αντιμετώπισης της αδυναμίας των στατικών, ιεραρχικών, παραδοσιακών μορφών οργάνωσης να ανταποκριθούν στον δυναμικό χαρακτήρα της επίδρασης των παγκόσμιων αλλαγών σε τοπικό επίπεδο. Αντιπροσωπεύουν την απάντηση στην ανάγκη εδραίωσης νέων οργανωτικών δομών και θέτουν ως κεντρικό τους στόχο την τοπική ανάπτυξη βασιζόμενες στις αρχές της συνεργασίας και της αυτοδιοίκησης (Koutsouris 2002).

Η ίδρυση των αναπτυξιακών εταιριών είναι αποτέλεσμα πρωτοβουλιών των τοπικών αρχών, καθώς επίσης και ομάδων συμφερόντων σε διάφορα επίπεδα, ενώ η

καταξίωσή τους ως αποτελεσματικού αναπτυξιακού εργαλείου προέκυψε μέσα από τη διαδικασία προετοιμασίας και εφαρμογής των ευρωπαϊκών προγραμμάτων (Koutsouris 2002, Μπέλλης 2005). Η νομική τους υπόσταση, ως ανώνυμων εταιριών της τοπικής αυτοδιοίκησης, υπογραμμίζει τη φυσιογνωμία τους ως ιδιωτικών εταιριών «δημοσίου συμφέροντος» και συγχρόνως την αναγκαιότητα λειτουργίας τους με επιχειρηματικά κριτήρια, διασφαλίζοντας την οικονομική τους βιωσιμότητα, την ευελιξία τους σε επίπεδο οργάνωσης και λειτουργίας και τη φερεγγυότητα τους (Τσαντάκης 2003).

Ο ρόλος τους αναδεικνύεται μέσα από τη συνδιοργάνωση πρωτοβουλιών και σχεδίων που εντάσσονται σε ένα ευρύτερο στρατηγικό αναπτυξιακό πρόγραμμα βάσει των ιδιαιτεροτήτων κάθε περιοχής, την παροχή τεχνικής και οργανωτικής υποστήριξης προς τις τοπικές αρχές και επιχειρήσεις, προκειμένου να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις του στρατηγικού προγράμματος, καθώς επίσης και μέσα από την εφαρμογή αυτών των πρωτοβουλιών και σχεδίων. Βασικό χαρακτηριστικό της δράσης τους αποτελεί η ενθάρρυνση της καλλιέργειας σχέσεων οικειότητας έναντι των πελατών, η έμφαση στη σπουδαιότητα των δεξιοτήτων και η αναγνώριση της γνώσης και της τεχνογνωσίας ως των πλέον ισχυρών πλεονεκτημάτων μιας επιχείρησης (Koutsouris 2002).

Η δομή τους καθιστά περισσότερο πιθανή τη λειτουργία τους κατά τρόπο ολοκληρωμένο, στοχευμένο σε επιλεγμένες δράσεις και συγκεκριμένα προβλήματα και προορατικό. Ο προορατικός χαρακτήρας τους συνίσταται στις πρωτοβουλίες τους που αποσκοπούν στην πρόβλεψη των τοπικών αναγκών και, ακολούθως, την ικανοποίησή τους. Επίσης, η δομή τους επιτρέπει όχι μόνο να ανταποκρίνονται σε επιχειρηματικές ιδέες αλλά να αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες κατά μόνας ή με εταίρους από το δημόσιο ή ιδιωτικό τομέα (Koutsouris 2002). Υποστηρίζουν την επιχειρηματικότητα και την καινοτομία δίνοντας προτεραιότητα στην πληροφόρηση, την ευαισθητοποίηση και την καλλιέργεια του επιχειρηματικού πνεύματος, λαμβάνοντας συνάμα υπόψη ότι όλες οι δραστηριότητες ενημέρωσης είναι απολύτως αναποτελεσματικές εφόσον «δεν κατευθύνονται σ' αυτούς που αντικειμενικά τις χρειάζονται, δεν "εκπέμπονται" με κώδικες αντίστοιχους μ' αυτούς που χρησιμοποιούν οι παραλήπτες» και «δεν συνοδεύονται από τεχνική υποστήριξη για την αξιοποίησή τους» (Μπέλλης 2005).

Οι αναπτυξιακές εταιρίες όσον αφορά στα εργαλεία πολιτικής που χρησιμοποιούν βασίζονται σε τρεις άξονες: την παροχή συμβουλών, τη διευκόλυνση της χρηματοδότησης των επιχειρήσεων και τη διευκόλυνση της εισαγωγής καινοτομιών (Koutsouris 2002). Ο συμβουλευτικός τους χαρακτήρας καλύπτει μεγάλο φάσμα αντικειμένων από τη γενική διαχείριση, ιδιαίτερα στις μικρές επιχειρήσεις, και την πληροφόρηση για ευκαιρίες στην αγορά έως την προβολή της περιοχής για προσέλκυση εξωγενών επενδύσεων και τη διευκόλυνση στην εισαγωγή νέων τεχνολογιών.

Ο χαρακτήρας των αναπτυξιακών εταιριών διαφοροποιείται με ορισμένες να συνδέονται περισσότερο με τις στρατηγικές των κεντρικών διοικήσεων μέσω παροχής ενδεχομένως στοχευμένων υπηρεσιών και δίνοντας έμφαση σε περισσότερο παραδοσιακές στρατηγικές τοπικής ανάπτυξης, όπως προσέλκυση κεφαλαίων και εγκατάσταση βιομηχανιών. Οι αναπτυξιακές εταιρίες με περισσότερο «συλλογικό» προφίλ συνδυάζουν τις παραδοσιακές στρατηγικές, με νέες δραστηριότητες, όπως η παροχή συμβουλών και ο εντοπισμός ευκαιριών χρηματοδότησης και υποδομών υψηλής τεχνολογίας για τις τοπικές επιχειρήσεις, που αποσκοπούν στην κινητοποίηση τους και την τόνωση της ανταγωνιστικότητάς τους (Koutsouris 2002).

Παρά τον καινοτόμο χαρακτήρα των αναπτυξιακών εταιριών, παρατηρείται ότι ορισμένες αρκούνται σε μια περιορισμένη προσέγγιση των αναπτυξιακών παραμέτρων, καθώς ειδικεύονται σε ένα περιορισμένο αριθμό αναπτυξιακών δραστηριοτήτων. Αυτό έχει ως συνέπεια να μην κατορθώνουν να επιτύχουν ολοκληρωμένη στρατηγική, ιδιαίτερα στις περιπτώσεις που σημαντικά στοιχεία στη χάραξη στρατηγικής δεν είναι διαθέσιμα (Koutsouris 2002).

Βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη

Σύγχρονες τάσεις στον τουρισμό

Στη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών ο τουρισμός έχει εξελιχθεί σε ένα πολύ δυναμικό τομέα της παγκόσμιας οικονομίας, καθώς από προνόμιο ορισμένων ελίτ έχει μετατραπεί σε κομμάτι της καθημερινότητας των κατοίκων των ανεπτυγμένων, τουλάχιστον, χωρών. Κυρίαρχα χαρακτηριστικά του σύγχρονου τουρισμού αποτελεί η τάση εξάπλωσής του σε αγροτικές, απομακρυσμένες περιοχές και η διαρκής αναζήτηση βελτιώσεων στην παραγωγή και το μάρκετινγκ των τουριστικών υπηρεσιών, γεγονός που τον καθιστά προνομιακό πεδίο για την ανάπτυξη καινοτομιών (Aho 2012).

Το πρώτο χαρακτηριστικό του τουρισμού απορρέει από την επιθυμία των τουριστών να γνωρίσουν και να βιώσουν τον παραδοσιακό τρόπο ζωής, η οποία εντάσσεται σε ένα συνεχές και αυξανόμενο ενδιαφέρον για την πολιτιστική τους κληρονομιά (Roberts & Hall 2003). Ωστόσο, η επέκταση των τουριστικών δραστηριοτήτων στην ύπαιθρο, αν και αποτελεί μια πολύ διαδεδομένη στρατηγική για την ενίσχυση του τοπικού εισοδήματος και την ανάπτυξη της υπαίθρου πολύ συχνά συνοδεύεται από προβλήματα.

Η προσέλευση υπερβολικά μεγάλου αριθμού τουριστών σε ορισμένες αγροτικές περιοχές έχει οδηγήσει σε προβλήματα συνωστισμού και υποβάθμισης των φυσικών πόρων και του τοπίου, που μακροπρόθεσμα υποσκάπτουν τη δυναμική της τουριστικής ανάπτυξης (Terluin & Post 2001). Συγχρόνως, ο τουρισμός συνδέεται με τον κίνδυνο υπονόμησης των κοινωνικών δομών και απειλεί τη σταθερότητα των αγροτικών κοινωνικών και πολιτισμικών θεσμών, συνδράμοντας στην ενδεχόμενη καταστροφή όλων εκείνων των στοιχείων που αποτέλεσαν τους αρχικούς πόλους έλξης των τουριστών (Roberts & Hall 2003).

Επιπροσθέτως, ως προς την οικονομική του βιωσιμότητα η έντονη εποχικότητα που χαρακτηρίζει τον τουρισμό πολλών αγροτικών περιοχών θέτει εν αμφιβόλω τη βιωσιμότητα των επιχειρήσεων και τη δυνατότητα αξιοποίησης του εργατικού δυναμικού και των υποδομών, ενώ καθιστά απαραίτητη την επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου. Συγχρόνως, σε πολλές αγροτικές περιοχές της ΕΕ παρατηρείται στασιμότητα στη ροή των τουριστών που οφείλεται στον γρήγορο ρυθμό απομείωσης της ελκυστικότητας των καταλυμάτων και αξιοθεατών τους, τα

οποία παύουν σταδιακά να ικανοποιούν τις απαιτήσεις των τουριστών και καθιστούν επιβεβλημένη τη διαρκή ανανέωσή τους.

Αυτή η διαρκής ανάγκη για αλλαγή αντιμετωπίζεται με την υιοθέτηση καινοτομιών που διευκολύνονται ιδιαίτερα χάρη σε τρία ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του τουρισμού: α) του πλούτου των ιδεών που συνδέονται με νέες εντυπώσεις που δημιουργούνται στο πλαίσιο της τουριστικής δραστηριότητας, 2) του αυξημένου κοινωνικού κεφαλαίου ως αποτελέσματος των νέων κοινωνικών επαφών και γνωριμιών και 3) της ύπαρξης μιας νοοτροπίας-αντίληψης ανοικτής σε νέες ιδέες και πειραματισμούς (Aho 2012).

Γενικότερα, οι περισσότερες καινοτομίες στον τουρισμό αποτελούν βελτιώσεις μικρής κλίμακας σε ποικίλες δραστηριότητες. Η αξία τους, ωστόσο, ξεπέραν τη συγκεκριμένη πρακτική εφαρμογή, καθώς διατηρούν και καλλιεργούν καινοτόμα στάση μεταξύ όσων δραστηριοποιούνται στην τουριστική βιομηχανία.

Βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη και μορφές τουρισμού

Η έννοια της βιωσιμότητας χρησιμοποιείται ευρέως και με ποικίλους τρόπους χωρίς πάντοτε να καθορίζεται επαρκώς με αποτέλεσμα να συνοδεύεται συχνά από παρανοήσεις, ιδιαίτερα όταν συνδέεται με την τουριστική ανάπτυξη ενός τόπου. Η προσπάθεια απομάκρυνσης από το συμβατικό μοντέλο τουρισμού, που χαρακτηρίζεται από την κυριαρχία των νόμων της αγοράς και τη θεώρηση των τοπικών πόρων ως εισροών, την έλλειψη περιβαλλοντικής συνείδησης και την αδιαφορία ως προς την δυνατότητα ανάκαμψης του περιβάλλοντος (Vayanni & Spilanis 2004), έχει σε ορισμένες περιπτώσεις οδηγήσει αφενός στην κατανόηση του βιώσιμου τουρισμού ως «μιας περισσότερο ελιτίστικης μορφής τουρισμού» (Berno & Bricker 2001) και αφετέρου στη ταύτισή του με άλλες μορφές τουριστικής δραστηριότητας (Vayanni & Spilanis 2004). Αυτό αφορά σχεδόν σε κάθε νέα μορφή τουρισμού και ιδιαίτερα στον εναλλακτικό τουρισμό.

Η βιωσιμότητα ως έννοια συνεπάγεται σταθερές συνθήκες διαβίωσης για τις επερχόμενες γενεές και συνεπώς έχει στατική χροιά, ενώ η βιώσιμη ανάπτυξη αφορά σε δυναμικές διαδικασίες ανάπτυξης και διαχείρισης των αλλαγών που οδηγούν σε βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης όσων μετέχουν σε αυτήν (Liu 2003).

Σύμφωνα με τον παγκόσμιο οργανισμό τουρισμού¹ η βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη

«ικανοποιεί τις ανάγκες των τουριστών και των περιοχών υποδοχής στο παρόν και προστατεύει και βελτιώνει τις ευκαιρίες ικανοποίησής τους στο μέλλον. Επιδιώκει να οδηγήσει στη διαχείριση όλων των πόρων με τέτοιον τρόπο ώστε οι οικονομικές, κοινωνικές και αισθητικές ανάγκες να εκπληρώνονται, ενώ διατηρείται η πολιτιστική ακεραιότητα, οι σημαντικές οικολογικές διαδικασίες, η βιοποικιλότητα και τα συστήματα υποστήριξης της ζωής».

Ο ορισμός αυτός καθιστά τον βιώσιμο τουρισμό αντιληπτό ως μια διαδικασία τουριστικής δραστηριότητας βιώσιμης όχι μόνο περιβαλλοντικά αλλά οικονομικά και κοινωνικά για συγκεκριμένη περιοχή και τον διαφοροποιεί από τις περιβαλλοντικά φιλικές ή «πράσινες» μορφές τουρισμού με τις οποίες συνδέεται.

Οι «πράσινες» τουριστικές δραστηριότητες περιλαμβάνονται στις εναλλακτικές μορφές τουρισμού (Πίνακας 1). Χαρακτηρίζονται από τη διάθεση των επισκεπτών και καταναλώσουν τοπικά προϊόντα και να γνωρίσουν καλύτερα την περιοχή φιλοξενίας τους και συνήθως αφορούν σε ταξίδια που διακρίνονται από μεγαλύτερη αυτονομία οργάνωσης σε σχέση με το συμβατικό τουρισμό. Ωστόσο, στο σύνολό τους δεν έχουν αναφορές στις οικονομικές και κοινωνικές συνιστώσες της έννοιας της βιωσιμότητας.

Ιδιαίτερα όσον αφορά στον οικοτουρισμό, έχει αμφισβητηθεί έντονα η δυνατότητά να αποτελέσει αξιόπιστη πρόταση βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης (Liu 2003). Ο οικοτουρισμός, οριζόμενος ως η περιβαλλοντικά υπεύθυνη περιήγηση σε προστατευόμενες περιοχές ή περιοχές που η οικολογική τους ισορροπία δεν έχει διαταραχτεί (Ceballos-Lascurain 1996 στο Liu 2003) έχει κατηγορηθεί ως βασική απειλή για τις τοπικές κοινωνίες, λόγω των φαινομένων εκμετάλλευσης, αποδιοργάνωσης και βεβήλωσης της τοπικής πολιτισμικής ταυτότητας που έχουν παρατηρηθεί (Johnston 2000 στο Liu 2003). Παρόλα αυτά και δεδομένου ότι ο οικοτουρισμός ως όρος διαφοροποιείται ευρέως (Fennell 2001) με αποτέλεσμα να υπάρχει αναφορά σε ποικίλες μορφές οικοτουρισμού (Bernó & Bricker 2001) ενδέχεται ο οικοτουρισμός, κατά μια έννοια να ταυτίζεται με τον βιώσιμο τουρισμό.

¹ <http://www.world-tourism.org/sustainable/doc/a21-def.pdf>

Πίνακας 1: Προσεγγίσεις του φαινομένου του τουρισμού και κατηγορίες τουριστικών δραστηριοτήτων

<i>Προσέγγιση</i>	<i>Συμβατικός τουρισμός</i>	<i>Νέες μορφές τουρισμού</i>
Μορφές τουρισμού	Ήλιος, θάλασσα και άμμος (3S)	Εναλλακτικές μορφές τουρισμού ☐ Αγροτουρισμός ☐ Οικοτουρισμός ☐ Πολιτιστικός ☐ Πεζοπορίας ☐ Φύσης
	Τουρισμός βουνού (Χειμερινός)	Τουρισμός ειδικού ενδιαφέροντος ☐ Συνεδριακός ☐ Επαγγελματικός ☐ Θαλάσσιος ☐ Θρησκευτικός ☐ Υγείας/ιαματικός ☐ Εκπαιδευτικός ☐ Αθλητικός ☐ Περιπέτειας
Τρόπος οργάνωσης	Μαζικός τουρισμός ☐ Ατομικός ☐ Κοινωνικός ☐ Δεύτερη κατοικία	Μικρές ομάδες τουριστών ☐ Ατομικός ☐ Κοινωνικός τουρισμός
Συμπεριφορά τουριστών	☐ Απάθεια ☐ Υψηλή κατανάλωση (εξάντληση πόρων)	☐ Υπευθυνότητα ☐ Χρήση των πόρων (λελογισμένη κατανάλωση)
Κατάσταση τουριστικής δραστηριότητας	Μη βιώσιμος τουρισμός	☐ Πράσινος τουρισμός ☐ Οικονομικά βιώσιμος τουρισμός ☐ Βιώσιμος τουρισμός

Πηγή: Vayanni & Spilanis 2004.

Αυτό ισχύει υπό την προϋπόθεση ότι αφενός ορίζεται με τρόπο ώστε να περιλαμβάνει την όσο το δυνατό μικρότερη επίδραση των επισκεπτών στο φυσικό περιβάλλον και

την κοινωνικοοικονομική εμπλοκή των τοπικών πληθυσμών και αφετέρου ότι αποτελεί για συγκεκριμένη περιοχή οικονομικά βιώσιμη δραστηριότητα (Vayanni & Spilanis, 2004).

Στις νέες μορφές τουρισμού, που επίσης δεν μπορούν εξ ορισμού να θεωρηθούν βιώσιμες, περιλαμβάνονται οι ειδικές μορφές τουρισμού (Vayanni & Spilanis 2004), οι οποίες προσδιορίζονται από τα ιδιαίτερα κίνητρα των επισκεπτών, προκειμένου να πραγματοποιηθεί το ταξίδι. Παραδείγματα αυτού του τύπου τουρισμού, που χαρακτηρίζονται από τη δημιουργία υψηλής προστιθέμενης αξίας αποτελούν ο συνεδριακός και αθλητικός τουρισμός. Ωστόσο και στις δύο περιπτώσεις τα οφέλη για την τοπική κοινωνία δεν είναι εξασφαλισμένα, λόγω της υψηλής διαρροής του οικονομικού οφέλους εκτός τοπικής κοινότητας. Συγχρόνως, συνοδεύονται από μεγάλη κατανάλωση φυσικών πόρων (γη, νερό, ενέργεια), ενώ προϋποθέτουν την ανάγκη δημιουργίας μεγάλων εγκαταστάσεων υποδομής με μη αναστρέψιμη επίδραση στο περιβάλλον.

Οι νέες μορφές τουρισμού σε παγκόσμιο επίπεδο εξελίσσονται συμπληρωματικά προς τον συμβατικό και ουσιαστικά λειτουργούν σε μικρή κλίμακα εξυπηρετώντας ομάδες ανθρώπων με ιδιαίτερα ενδιαφέροντα. Για το λόγο αυτό έχει υποστηριχθεί ότι δεν μπορούν να αποτελέσουν ένα ρεαλιστικό γενικό μοντέλο τουριστικής ανάπτυξης που θα υποκαταστήσει το υπάρχον μοντέλο του συμβατικού τουρισμού (Liu 2003).

Τουριστικοί πόροι και τουριστικό προϊόν

Το τουριστικό προϊόν αποτελεί ένα σύνολο επιμέρους προϊόντων και στοιχείων που διαρθρώνονται σε τρία επίπεδα: στο επίπεδο της τουριστικής εμπειρίας, που περιλαμβάνει το σύνολο όσων ο τουρίστας βιώνει κατά την παραμονή του στον τόπο προορισμού, στο επίπεδο του τόπου προορισμού ως τόπου κατανάλωσης των συγκεκριμένων συστατικών της τουριστικής εμπειρίας και στο επίπεδο των μεμονωμένων προϊόντων, καταλυμάτων, αξιοθέατων, εστίασης, αναμνηστικών, κλπ. (Berno & Bricker 2001).

Στο επίπεδο του τόπου προορισμού ο τουρισμός απαιτεί τη συμμετοχή τριών ειδών πόρων: α) των πόρων που λειτουργούν ως πόλοι έλξης για τους τουρίστες στους οποίους περιλαμβάνονται οι φυσικοί, οι πολιτισμικοί, καθώς και οι ειδικού

τύπου πόλοι έλξης, β) των πόρων που αφορούν στη υποδομή και ανωδομή του τόπου και γ) αυτών που αφορούν στο φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον, στους οποίους περιλαμβάνεται και η φιλοξενία (Liu 2003).

Ο αποτελεσματικός μετασχηματισμός των πόρων αυτών σε τουριστικό προϊόν προϋποθέτει την προσπάθεια των τουριστικών υπηρεσιών και παραγόντων, δημόσιων και ιδιωτικών, για την οργάνωση των στοιχείων που συνιστούν την τουριστική προσφορά με έμφαση στα στοιχεία προσέλκυσης και την προβολή του τόπου ως τουριστικού προορισμού στο σύνολό του. Δεδομένου ότι η παραγωγικότητα του τουριστικού προϊόντος προσδιορίζεται από την παραγωγικότητα του λιγότερο παραγωγικού του στοιχείου, ο συντονισμός των φορέων και η ισόρροπη ανάπτυξη όλων αυτών των στοιχείων είναι ουσιαστικής σημασίας (Liu 2003).

Η βιωσιμότητα των φυσικών πόρων

Η αξία των φυσικών πόρων έχει καταλυτική επίδραση στην παραγωγικότητα του τουρισμού. Δεδομένης της οικονομικής αξίας του τουριστικού προϊόντος διατυπώνεται η εκτίμηση ότι η μακροβιότητα των πόρων διασφαλίζεται από το διαρκές ενδιαφέρον του τουρισμού γι' αυτούς, καθώς ο τουρισμός εξαρτάται από αυτούς (Berno & Bricker 2001). Στη βάση αυτή είναι επιβεβλημένη η επίτευξη ισορροπίας μεταξύ του εμπορικού και του περιβαλλοντικού ενδιαφέροντος για τους φυσικούς πόρους, που θα καταστήσει συμβατό το περιεχόμενο του τουρισμού με τις αρχές της βιωσιμότητας.

Οι φυσικοί πόροι μπορούν να ταξινομηθούν ανάλογα με τη διαθεσιμότητά τους σε τέσσερις κατηγορίες: στους εν αφθονία πόρους που συναντά κανείς οπουδήποτε, στους κοινότυπους πόρους που είναι ευρέως διαδεδομένοι, στους σπάνιους πόρους, που συναντώνται σε ορισμένες μόνο τοποθεσίες και στους μοναδικούς που υπάρχουν σε ένα μόνο τόπο. Σύμφωνα με τον Liu (2003) «το κλειδί» για την επίτευξη της ανταγωνιστικότητας και της βιωσιμότητας στον τουρισμό έγκειται στη διατήρηση και προώθηση των σπάνιων και μοναδικών πόρων.

Η έννοια των πόρων, ωστόσο, εκκινεί από τη θεώρηση του περιβάλλοντος, αποτελούμενου τόσο από κοινωνικοοικονομικά όσο και από φυσικά-περιβαλλοντικά στοιχεία, ως ενός βασικού αποθέματος, το οποίο χαρακτηρίζεται ως 'ουδέτερο υλικό' (Cioke & Clark 1985 στο Κουτσούρης 2001) Το υλικό αυτό, υπό την επίδραση των

ανθρώπινων αναγκών και προτιμήσεων μετατρέπεται σε πόρους. Η αντίληψη που διαμορφώνεται σε μια δεδομένη χρονική στιγμή για κάθε πόρο είναι το αποτέλεσμα μιας πολιτισμικής αξιολόγησης που εμπεριέχει όχι μόνο τις φυσικές ιδιότητες του αποθέματος αλλά και έναν αριθμό οικονομικών, τεχνολογικών και ψυχολογικών παραγόντων. Στη βάση αυτή η αξία των τουριστικών πόρων έλξης, εξαρτάται από το είδος της γνώσης και τεχνολογίας που ενσωματώνεται στο κοινωνικό σύνολο και τις ανθρώπινες αξίες και προτιμήσεις.

Επιπλέον, η αξία των πόρων δεν εξαντλείται στην τρέχουσα λειτουργική τους υπόσταση αλλά εμπεριέχει μια διάσταση που αφορά σε ενδεχόμενες μελλοντικές τους λειτουργίες. Η μεταβαλλόμενη αξία των τουριστικών πόρων εξηγείται από την εξέλιξη των προτιμήσεων και αντιλήψεων των τουριστών που διαμορφώνουν την τουριστική ζήτηση ενός τόπου και την αξία του στην τουριστική αγορά. Για παράδειγμα, πριν τα μέσα του 18^{ου} αιώνα ούτε η ύπαιθρος θεωρούταν τουριστικός πόλος έλξης αλλά ούτε και οι Άλπεις αποτελούσαν τουριστικό προορισμό των γόνων βρετανικών οικογενειών που πραγματοποιούσαν τον μεγάλο γύρο της Ευρώπης (Liu 2003). Συνεπώς, οι τουριστικοί πόροι δεν συνιστούν αυτούσια στοιχεία του περιβάλλοντος αλλά υπόκεινται σε μια διαρκή διαδικασία αναδημιουργίας που αντιστοιχεί στην αέναη αλληλουχία των ανθρώπινων επιδράσεων στο φυσικό περιβάλλον.

Η αντίληψη αυτή καθιστά την πρόβλεψη της μελλοντικής αξίας των πόρων μάλλον αδύνατη και αφήνει αναπάντητα τα ερωτήματα που αφορούν στο ποιοι πόροι και για ποιο λόγο πρέπει να θεωρηθούν βιώσιμοι, ώστε να καταβληθούν προσπάθειες για τη διατήρησή τους. Επιπλέον, παραμένει ασαφές κατά πόσο οι προσπάθειες ανάπτυξης πρέπει να αποσκοπούν στη μεγιστοποίηση του φυσικού ή του συνολικού κεφαλαιουχικού αποθέματος. Επομένως, η σκοπιμότητα της διατήρησης των φυσικών πλεονεκτημάτων ενός προορισμού αναλλοίωτων ή της μετατροπής τους σε πόλους έλξης είναι απροσδιόριστη (Liu 2003).

Διέξοδος στον προβληματισμό αυτό επιχειρείται μέσω της διάκρισης διαφορετικών επίπεδων βιωσιμότητας στη βάση μιας αντίληψης για τη βιώσιμη ανάπτυξη ως διαδικασίας βελτίωσης της συνολικής κατάστασης που επικρατεί σε κάθε περιοχή αντί μιας εκ των προτέρων προσδιορισμένης κατάστασης που ισχύει σε όλες τις περιπτώσεις. Η διαβάθμιση αυτή κυμαίνεται μεταξύ, αφενός, της πολύ

ασθενούς βιωσιμότητας, που συνδέεται με τις προσπάθειες μείωσης της κατανάλωσης και της παραγωγής απορριμμάτων και, αφετέρου, της πολύ ισχυρής βιωσιμότητας που προασπίζει την αλλαγή του μοντέλου ανάπτυξης και της κοινωνικής συμπεριφοράς (Vayanni & Spilanis 2004). Συνοπτικά, η ισχυρή εκδοχή της βιωσιμότητας δέχεται ότι το περιβάλλον επιτελεί ορισμένες λειτουργίες που δεν μπορούν να υποκατασταθούν και δίνει έμφαση στην μη αναστρέψιμη μεταβολή των φυσικών πόρων, ενώ η ασθενής αποδέχεται την υποκατάστασή τους με ανθρωπογενείς (Liu 2003).

Υπό αυτό το πρίσμα, κάθε προσπάθεια που συνεισφέρει στη διατήρηση της περιβαλλοντικής ισορροπίας και τη βελτίωση των κοινωνικο-οικονομικών συνθηκών των τουριστικών προορισμών μπορεί να χαρακτηριστεί βιώσιμη (Vayanni & Spilanis 2004, Berno & Bricker 2001, Liu 2003). Η άποψη αυτή ενισχύεται από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού σύμφωνα με τον οποίο οι κατευθυντήριες γραμμές και οι πρακτικές της βιώσιμης ανάπτυξης είναι εφαρμόσιμες σε όλες τις μορφές τουρισμού, συμπεριλαμβανομένων των μορφών μαζικού τουρισμού, και στους τουριστικούς προορισμούς όλων των τύπων².

Κριτήρια και προϋποθέσεις βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης

Οι άξονες αναφοράς των προσπαθειών επίτευξης της βιωσιμότητας στην περίπτωση του τουρισμού, σύμφωνα με τον ορισμό της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης, καθορίζονται από τη βέλτιστη χρήση και προστασία των περιβαλλοντικών και πολιτιστικών πόρων, την ευημερία των κατοίκων στους τόπους προορισμού και την ικανοποίηση των τουριστών, η οποία εν τέλει εξασφαλίζει τη βιωσιμότητα του τουριστικού προορισμού μακροπρόθεσμα (Ecological Tourism in Europe 2009). Κομβικά σημεία στις κατευθύνσεις αυτές αποτελούν: α) η ενίσχυση της τοπικής οικονομίας και η μακροπρόθεσμη οικονομική της βιωσιμότητα, β) η συμμετοχή του τοπικού πληθυσμού στις διαδικασίες λήψης απόφασης και ελέγχου, γ) η υψηλή ποιότητα των προσφερομένων τουριστικών υπηρεσιών και η εκπαίδευση των επαγγελματιών, των πολιτών και των τουριστών και δ) η συνεργασία όλων των εμπλεκόμενων στον τουρισμό.

² <http://sdt.unwto.org/en/content/about-us-5>

A) Ενίσχυση της τοπικής οικονομίας

Η ενίσχυση της τοπικής οικονομίας αποτελεί απαραίτητο στοιχείο της βιωσιμότητας, καθώς συμβάλλει στην αποφυγή της διαρροής του οικονομικού οφέλους που προκύπτει από τον τουρισμό. Η επίτευξή της προϋποθέτει τη χρήση τοπικών προϊόντων και υπηρεσιών που ενισχύουν το εισόδημα των κατοίκων.

Η τουριστική ανάπτυξη έχει πολλαπλασιαστική επίδραση στις τοπικές οικονομίες, που απορρέει από τους ποικίλους τρόπους ενσωμάτωσης του τουρισμού στις υπάρχουσες δραστηριότητες, βελτιώνοντας άμεσα τα εισοδήματα και επιφέροντας επιπλέον αναπτυξιακά οφέλη στις τοπικές κοινωνίες, βάσει των διασυνδέσεων και των συνεργειών που επιτυγχάνονται (Saxena & Ibery 2008).

Σχεδόν κάθε τομέας εμπορικής δραστηριότητας μπορεί να αντλεί οφέλη σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό από την τουριστική βιομηχανία, η οποία διαρθρώνεται από τρεις τύπους εμπορικών επιχειρήσεων: τις επιχειρήσεις που συνδέονται άμεσα με τον τουρισμό και συνιστούν το πρωτογενές εμπόριο - π.χ. ταξιδιωτικά γραφεία, καταλύματα, εγκαταστάσεις εστίασης και πόλων έλξης- το δευτερογενές εμπόριο που υποστηρίζει τον τουρισμό χωρίς να εξαρτάται από αυτόν - π.χ. καταστήματα λιανικής, τράπεζες κέντρα ψυχαγωγίας - και το τριτογενές εμπόριο που παρέχει τη βασική υποδομή και στήριξη στον τουρισμό- π.χ. δημόσιες υπηρεσίες, κατασκευές (Berno & Bricker 2001).

Επιπλέον, ο τουρισμός συμβάλλει στη συνειδητοποίηση της οικονομικής αξίας τοπικών στοιχείων ιδιαίτερης ποιότητας, η αξιοποίηση των οποίων μπορεί να συνεισφέρει στη διαμόρφωση δυναμικής ανάπτυξης στην τοπική οικονομία. Τα στοιχεία αυτά μπορεί να αφορούν σε ιδιαίτερης επεξεργασίας τρόφιμα και προϊόντα, αναξιοποίητα ή εγκαταλελειμμένα κτίρια, μοναδικά τοπία, χώρους και πολιτιστικά γνωρίσματα (Roberts & Hall 2003).

Σημειώνεται, τέλος, ότι η ακτίνα διάχυσης των ευνοϊκών επιδράσεων του τουρισμού είναι εντονότερη σε περιοχές με ισχυρή και διαφοροποιημένη οικονομία και διευρυμένο φάσμα αφενός προϊόντων τουριστικής κατανάλωσης και αφετέρου τμημάτων της τουριστικής αγοράς (Κομίλης κ.α. 2001).

B) Συμμετοχή και τοπικός έλεγχος

Η τοπική συμμετοχή και ο τοπικός έλεγχος αποτελούν βασικές συνιστώσες του βαθμού ενσωμάτωσης του τουρισμού στην τοπική κοινότητα. Αυτός προσδιορίζεται, εκτός από την ιδιοκτησία των πόρων που αξιοποιούνται στον τοπικό τουριστικό τομέα, από το ποσοστό του τοπικού πληθυσμού που συμμετέχει και το είδος και το βαθμό συμμετοχής στη λήψη των αποφάσεων (Saxena & Ibery 2008).

Ο βαθμός ενσωμάτωσης του τουρισμού στην τοπική κοινότητα επιδρά καθοριστικά στην ανθεκτικότητα μιας περιοχής ως τουριστικού προορισμού, δεδομένου ότι ο τοπικός πληθυσμός αποτελεί μέρος του τοπικού τουριστικού προϊόντος και η συμπεριφορά του διαμορφώνει τους όρους φιλοξενίας που απολαμβάνει ο επισκέπτης (Smith 1994 στο Liu 2003). Η ικανοποίηση των κατοίκων από τη συμμετοχή τους στην τουριστική ανάπτυξη επηρεάζει την ποιότητα των υπηρεσιών και της φιλοξενίας που προσφέρουν και αυτό με τη σειρά του έχει αντίκτυπο στο επίπεδο ικανοποίησης των τουριστών (Ecological Tourism in Europe 2009).

Οι τοπικές κοινωνίες, ωστόσο, δεν αποτελούν μια συμπαγή ενότητα που αντιδρά ομοιόμορφα. Αντίθετα εμπεριέχουν βαθιές διαιρέσεις που αφορούν στην κοινωνική τάξη και το κοινωνικό κύρος, καθώς και στη σχετική ισχύ των ατόμων και των ομάδων συμφερόντων που εμπλέκονται. Για το λόγο αυτό η συμμετοχή του τοπικού πληθυσμού στις διαδικασίες ανάπτυξης πρέπει να διασφαλίζεται με τους καλύτερους όρους μέσω της εμπλοκής όλων των ομάδων συμφερόντων και όσο το δυνατό περισσότερων κατοίκων στις διαδικασίες διαβούλευσης. Αυτό αφορά ιδιαίτερα τα τμήματα του πληθυσμού που μειονεκτούν, καθώς συνήθως είναι αυτά που υφίστανται σε μεγαλύτερο βαθμό τις αρνητικές επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης (Liu 2003). Παράλληλα οι προσπάθειες για όσο το δυνατόν μεγαλύτερη συμμετοχή στο σχεδιασμό της τουριστικής ανάπτυξης πρέπει να περιλαμβάνουν μέτρα οικοδόμησης ικανοτήτων και ευαισθητοποίησης του κοινού σε πολιτικά θέματα και ζητήματα προγραμματισμού (Ecological Tourism in Europe 2009).

Η συμμετοχή του τοπικού πληθυσμού στις διαδικασίες προγραμματισμού, σχεδιασμού και λήψης απόφασης, όσον αφορά στο είδος του τουρισμού και τις τουριστικές εγκαταστάσεις και υποδομές, του επιτρέπει να καθορίζει τον τρόπο αξιοποίησης των φυσικών και πολιτιστικών του πόρων και διασφαλίζει τη

δυνατότητά του να επωφελείται από την τουριστική ανάπτυξη του τόπου. Συγχρόνως συμβάλλει στην ενδυνάμωση του, μέσω της υιοθέτησης και επέκτασης συμμετοχικών διαδικασιών σε όλα τα πεδία ενδιαφέροντος της κοινότητας (Ecological Tourism in Europe 2009). Με τον τρόπο αυτό πραγματώνεται ο διττός ρόλος των συμμετοχικών διαδικασιών στην ανάπτυξη (Pearse & Stiefel 1979, Nelson & Wright 1997 στο Κουτσούρης 2011) ως μέσου, για την επίτευξη εκπεφρασμένων σκοπών και τον έλεγχο των διατιθέμενων πόρων και ως σκοπού, για την επίτευξη του οποίου δρομολογούνται συλλογικές διαδικασίες που σταδιακά καθιστούν την τοπική κοινωνία ολοένα και περισσότερο ικανή να αυτοκαθορίζεται και να εξασφαλίζει ισότιμους όρους διαβίωσης για τα μέλη της.

Η πραγμάτωση της έννοιας της συμμετοχής ως σκοπού αποτελεί κατευθυντήρια αρχή που η εφαρμογή της οδηγεί στη βιώσιμη ανάπτυξη. Τα προβλήματα στη διαδικασία αυτή, σύμφωνα με τους Janschitz & Zimmermann (2010), εντοπίζονται κυρίως στο γεγονός ότι οι ομάδες συμφερόντων και το κοινό που λαμβάνουν μέρος στις συμμετοχικές διαδικασίες συνεισφέρουν τις απόψεις τους στα «κατώτερα λογικά επίπεδα» της διαβούλευσης, χωρίς δηλαδή να έρχονται σε επαφή με τη λογική της στρατηγικής που καλούνται να ακολουθήσουν και «σχεδόν χωρίς να αντιλαμβάνονται την ανάγκη να καταπιαστούν με τους σκοπούς και τα οράματα» από τα οποία αυτή εκκινεί. Συνεπώς, δεν αντιλαμβάνονται την ανάγκη αλλαγής των πεποιθήσεων και των αξιών που αποτελούν πρωταρχικά στοιχεία της βιώσιμης ανάπτυξης.

Σύμφωνα με την αντίληψη των «λογικών επιπέδων», κάθε αναπτυξιακή παρέμβαση για την τοπική/περιφερειακή ανάπτυξη, πρέπει να βασίζεται σε μια ιεραρχικά δομημένη λογική και, άρα, μεθοδολογία. Στην κορυφή της ιεραρχίας των «λογικών επιπέδων» σε επίπεδο ατόμου τοποθετείται η ταυτότητα και ακολουθούν, κατά φθίνουσα ιεραρχία, οι αξίες, οι πεποιθήσεις, οι ικανότητες, οι συμπεριφορές και το περιβάλλον (εξωτερικοί περιορισμοί) (Dilts 1990 στο Janschitz & Zimmermann 2010). Το άτομο λειτουργεί στο βασικό επίπεδο (περιβάλλον) διαμέσου της συμπεριφοράς, η οποία καθοδηγείται από τους «νοητικούς χάρτες» και τις στρατηγικές (που ορίζουν τις ικανότητες). Οι ικανότητες εξάλλου οργανώνονται από τις πεποιθήσεις που με τη σειρά τους εξαρτώνται από τις αξίες και την ταυτότητα.

Με αυτή την έννοια, όσον αφορά στην εφαρμογή της ιεραρχίας αυτής στην τοπική ανάπτυξη, το όραμα (για την περιοχή) (αξίες) και η αποστολή (πεποιθήσεις) επηρεάζουν/τροποποιούν τις γνώσεις και δεξιότητες (ικανότητες) και άρα τις

συμπεριφορές και, τελικά, δομούν το περιεχόμενο και την υλοποίηση των δράσεων που αναλαμβάνονται (Janschitz & Zimmermann 2010). Επίσης, πρέπει να λαμβάνεται υπόψη ότι οι παρεμβάσεις σε ενδιάμεσα λογικά επίπεδα επηρεάζουν τα κατώτερα αλλά όχι απαραίτητα και τα ανώτερα επίπεδα, με τα οποία ενδεχομένως να εμφανίζουν ασυμβατότητα με συνέπεια τη δημιουργία (επιπλέον) προβλημάτων. Το φαινόμενο αυτό είναι πολύ συχνό στην αναπτυξιακή διαδικασία καθώς, συνήθως, ο διάλογος με την τοπική κοινωνία αφορά στα κατώτερα «λογικά επίπεδα» (δράσεις και σχέδια) και όχι στα ανώτερα τα οποία, σύμφωνα με την προσέγγιση αυτή, είναι και τα σημαντικότερα. Αντίστροφα λοιπόν, στην αναπτυξιακή διαδικασία η εκτίμηση, η προσαρμογή και ο επαναπροσδιορισμός της ταυτότητας μιας περιοχής (τοπικής ταυτότητας) και οι συνακόλουθες αξίες και πεποιθήσεις - που προκύπτουν από μια διαδικασία εναρμόνισης ατομικών και 'τοπικών' αξιών, τροποποιούν τις ικανότητες και συμπεριφορές του τοπικού πληθυσμού και επιδρούν θετικά στο περιβάλλον με αποτέλεσμα, τελικά, την εδραίωση μιας «λογικής της βιωσιμότητας». Στο πλαίσιο αυτό αναδεικνύεται και η σημασία της συμμετοχής των ομάδων συμφερόντων και των τοπικών πληθυσμών στην αναπτυξιακή διαδικασία ενώ, από την άλλη, ενισχύεται και η ίδια η συμμετοχή.

Γ) Ποιότητα των τουριστικών υπηρεσιών και εκπαίδευση των επαγγελματιών, των πολιτών και των τουριστών

Ο ποιοτικός τουρισμός αφορά σε τουριστικές δραστηριότητες που λαμβάνουν χώρα με γνώμονα την προστασία των τουριστικών πόρων, αποσκοπούν στην προσέλκυση τουριστών που σέβονται την τοπική κοινωνία και το περιβάλλον της και προσφέρουν τουριστικά αξιοθέατα, ανέσεις και υπηρεσίες που ανταποκρίνονται στην αξία των χρημάτων που δαπανώνται γι' αυτά.

Η ποιότητα του τουριστικού προϊόντος είναι συνάρτηση της ποιότητας των υπηρεσιών και εμπειριών του αποκομίζει ο τουρίστας, καθώς και του υποκειμενικού αισθήματος ικανοποίησης που αισθάνεται κατά τον χρόνο της παραμονής του. Η ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών και εμπειριών άφορα σε ολόκληρη την τουριστική αλυσίδα, π.χ. μεταφορές, διαμονή, φαγητό, εγκαταστάσεις και δραστηριότητες, καθώς επίσης και το επίπεδο πληροφόρησης, φιλοξενίας και το εύρος των ψυχαγωγικών δραστηριοτήτων. Η ποιότητα της τουριστικής εμπειρίας

διαμορφώνεται επιπλέον σε σχέση με το περιβάλλον και την ελκυστικότητα της περιοχής (Ecological Tourism in Europe 2009).

Η διαρκής τήρηση των στάνταρ ποιότητας του τουριστικού προϊόντος ενός προορισμού οδηγεί στην επιστροφή των τουριστών και τους ενθαρρύνει να τον προτείνουν στον κύκλο τους. Επιπλέον, προσπάθειες πρέπει να καταβάλλονται για τη διεύρυνση του τουριστικού προϊόντος με σκοπό τη επέκταση της τουριστικής περιόδου και την μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα της περιοχής.

Όσον αφορά στην εκπαίδευση η άρτια επαγγελματική κατάρτιση των απασχολούμενων στον τουρισμό συνεισφέρει στην προσφορά ποιοτικών τουριστικών υπηρεσιών και στην ανταγωνιστικότητα του τουριστικού προϊόντος. Επιπλέον, ο εμπλουτισμός των επαγγελματικών εκπαιδευτικών ή επιμορφωτικών προγραμμάτων με θέματα που αφορούν στις έννοιες, τα οφέλη και τις πρακτικές του βιώσιμου τουρισμού βοηθά στην εμπέδωση της έννοιας της τουριστικής βιωσιμότητας.

Παράλληλα, η εκπαίδευση και η ευαισθητοποίηση γενικότερα των πολιτών-κατοίκων του προορισμού σε θέματα κοινωνικής, πολιτιστικής και περιβαλλοντικής βιωσιμότητας είναι σημαντικός παράγοντας ανάπτυξης βιώσιμων κοινωνιών και κατ' επέκταση βιώσιμου τουρισμού. Σε αυτήν μπορούν να συνεισφέρουν όλοι οι τυπικοί και άτυποι εκπαιδευτικοί φορείς (εκπαιδευτικά ιδρύματα, μη κυβερνητικοί οργανισμοί, οργανώσεις πολιτών, μέσα μαζικής ενημέρωσης, ενώσεις καταναλωτών κ.λπ.). Στόχος των διαδικασιών αυτών είναι η ενημέρωση και ευαισθητοποίηση των πολιτών με σκοπό την υιοθέτηση νέων συμπεριφορών και πρακτικών που προάγουν τη βιωσιμότητα.

Τέλος, εκτός από τους εργαζόμενους στον τουρισμό και τους πολίτες-κατοίκους των τουριστικών περιοχών είναι χρήσιμο να ενημερώνονται και να ευαισθητοποιούνται και οι επισκέπτες τους. Η παροχή πληροφοριών στους τουρίστες σχετικά με το περιβάλλον, τον πολιτισμό, τις τοπικές συνήθειες και τις ανάγκες κάθε τουριστικού προορισμού, συνεισφέρει στην κατανόηση των τοπικών ιδιαιτεροτήτων και επαυξάνει τον βαθμό ικανοποίησής τους από την επίσκεψή τους στην περιοχή.

Δ) Συνεργασία

Ο τουρισμός αποτελεί ένα ολοκληρωμένο σύστημα στο οποίο όλα τα μέρη συνδέονται και αλληλεπιδρούν. Συγχρόνως, αποτελεί πεδίο αντιπαράθεσης

αντικρουόμενων συμφερόντων λόγω της αποσπασματικής του φύσης και του ανταγωνισμού για την κατανομή και αξιοποίηση πεπερασμένων φυσικών πόρων, που καθιστούν πολύπλοκη την όλη οργάνωση και διαχείριση του (Berno & Bricker 2001). Στο πλαίσιο αυτό καθίσταται αναγκαία η «ολιστική» θεώρηση του φαινομένου και η εμπέδωση υψηλού επιπέδου συνεργασίας μεταξύ όλων των εμπλεκομένων.

Στον τουρισμό δραστηριοποιείται ένα ευρύ φάσμα εμπλεκομένων με ποικίλη ικανότητα επιρροής επί των διαδικασιών και των συνεπειών της ανάπτυξης. Αυτοί εντάσσονται σε τέσσερις, ίσης σπουδαιότητας ομάδες συμφερόντων: τους τουρίστες, τις τουριστικές επιχειρήσεις, τις τοπικές κοινωνίες και τις διοικήσεις τους, οι οποίες συχνά χαρακτηρίζονται από εντελώς διαφορετική αντίληψη της έννοιας της ανάπτυξης (Liu 2003). Η κυριαρχία της μιας ομάδας επί της άλλης είναι ασύμβατη προς τις αρχές της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης, που απαιτεί τον αποτελεσματικό σχεδιασμό και την εφαρμογή διαδικασιών συνεννόησης και συνεργασίας μεταξύ τους. Η ενσωμάτωση και ο συμβιβασμός των αναγκών τους σε μια κοινή στρατηγική έχει ως αποτέλεσμα τη βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων, συντείνει στην ικανοποίηση των τουριστών, διασφαλίζει τα κέρδη των επιχειρήσεων και προστατεύει τους τοπικούς φυσικούς πόρους.

Η διαχείριση των φυσικών πόρων συνιστά ένα πεδίο αντικρουόμενων συμφερόντων εντός της τοπικής κοινωνίας. Σύμφωνα με τον Liu (2003) οι φυσικοί πόροι, βάσει του τρόπου εκμετάλλευσης που μπορεί να τύχουν, μπορούν να διακριθούν: (α) στους αποκλειστικά τουριστικούς πόρους, όπως για παράδειγμα οι χιονισμένες πλαγιές, (β) στους καταμερισμένους πόρους που χρησιμοποιούνται κυρίως από τον τουρισμό αλλά ταυτόχρονα και από άλλους παραγωγικούς τομείς, όπως η αλιεία και η γεωργία, (γ) στους κοινούς πόρους που χρησιμοποιούνται από τις περισσότερες «βιομηχανίες» και σε καθημερινή βάση, όπως το νερό και η γη.

Ο τρόπος και ο βαθμός αξιοποίησης των διαφόρων τύπων πόρων συναρτάται σαφώς από τη διαμόρφωση συγκριτικών πλεονεκτημάτων και του κόστους ευκαιρίας του τουρισμού σε σχέση με τους άλλους οικονομικούς τομείς (Liu 2003). Συγχρόνως, συνιστά ένα πολιτικό ζήτημα που απαιτεί λύση σε ανάλογο επίπεδο, δεδομένου ότι ο βιώσιμος τουρισμός αφορά στην επίτευξη ισορροπίας μεταξύ των υπαρχόντων αλλά και των εν δυνάμει δραστηριοτήτων (Berno & Bricker 2001).

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΝΟΤΙΑΣ ΚΥΝΟΥΡΙΑΣ

Η γεωγραφία και το φυσικό περιβάλλον της περιοχής

Ο δήμος Νότιας Κυνουρίας εκτείνεται στο νοτιότερο άκρο του νομού Αρκαδίας στις ανατολικές πλαγιές του Πάρνωνα. Το κλίμα του δήμου, λόγω της γεωγραφικής θέσης και της μορφολογίας του εδάφους του ποικίλει μεταξύ δύο τύπων: του χερσαίου μεσογειακού, που επικρατεί στις παράκτιες περιοχές και χαρακτηρίζεται από λίγες βροχές και μεγάλη ηλιοφάνεια και του ορεινού μεσογειακού, που επικρατεί στις περιοχές με μεγαλύτερο υψόμετρο και προσδιορίζεται από συχνές χιονοπτώσεις το χειμώνα και δροσερά καλοκαίρια.

Μεγάλο τμήμα του δήμου εντάσσεται στο δίκτυο NATURA 2000 και η ευθύνη διαχείρισής του έχει ανατεθεί στον φορέα διαχείρισης του οικολογικού πάρκου Πάρνωνα και υγροτόπου Μουστού. Στην περιοχή του οικολογικού πάρκου συναντώνται περισσότεροι από 15 τύποι οικοτόπων -ορισμένοι, όπως τα δάση δενδρόκεδρου στη Μονή Μαλεβής, μοναδικοί στον ελλαδικό και τον ευρωπαϊκό χώρο με μεγάλη βιολογική, οικολογική αισθητική, επιστημονική, γεωμορφολογική και εκπαιδευτική αξία. Για τους λόγους αυτούς, οι περιοχές του Πάρνωνα χαρακτηρίζονται, ανάλογα με το οικολογικό ενδιαφέρον που παρουσιάζουν, ως ζώνες ειδικής προστασίας της φύσης, περιοχές απλής προστασίας της φύσης και περιοχές οικο-ανάπτυξης (αρ. απόφασης 33999, ΕτΚ, 353/6.9.2010).

Στις περιοχές που εντάσσονται εξ ολοκλήρου ή εν μέρει στον δήμο Νότιας Κυνουρίας και εμπίπτουν στο ειδικό καθεστώς προστασίας του οικολογικού πάρκου Πάρνωνα-Μουστού περιλαμβάνονται: η περιοχή Μονής Ελώνης -Χαράδρας Δαφνώνα Λεωνιδίου, το δυτικό τμήμα της δημοτικής ενότητας Κοσμά που εντάσσεται στην ευρύτερη περιοχή «Όρος Πάρνωνα και περιοχής Μαλεβής», τα νότια όρια του δήμου που εντάσσονται στην ευρύτερη περιοχή των ορέων Γιδοβούνι, Χιονοβούνι Γιδουροβούνι, Κοράκια, Καλογεροβούνι, Κουλοχέρα και περιοχής Μονεμβασιάς, οι οποίες αποτελούν επίσης περιοχές του εθνικού καταλόγου δικτύου NATURA 2000 και το όρος Οριώντας. Στις προστατευόμενες περιοχές, όπου επιτρέπεται η ανάπτυξη ήπιων μορφών οικονομικής δράσης με βάση την αρχή της αειφορίας, περιλαμβάνονται τα δάση δενδρόκεδρου Αγίου Βασιλείου-Πλατανακίου και Παλαιοχωρίου.

Η περιοχή Μονής Ελώνας - Χαράδρας Λεωνιδίου περιλαμβάνει το φαράγγι του Δαφνώνα, που εκτείνεται στην ανατολική πλευρά της οροσειράς του Πάρνωνα. Αρχίζει από το χωριό Κοσμάς και καταλήγει στη θάλασσα, καταλαμβάνοντας έκταση 7.163 εκταρίων σε υψόμετρο από 0 μ. έως 1.100 μ. Αποτελείται κυρίως από βραχώδη ασβεστολιθικά οικοσυστήματα. Στην περιοχή φύονται ορισμένα πολύ σπάνια είδη φυτών, όπως η πετροράγια η μεγανθής και η ποτεντίλλα η αρκαδική, που είναι τοπικά ενδημικά της συγκεκριμένης περιοχής και ακόμη η ασπερούλα της ελώνης, ο σταχυς ο χρυσανθής, ο βόλανθος ο λακωνικός, η ασπερούλα του Ταυγέτου και το πολύ σπάνιο ασιατικό είδος θάλικτρο το ανατολικό, τα οποία είναι ενδημικά του Πάρνωνα. Σε μεγάλο υψόμετρο αναπτύσσεται η κεφαλληνιακή ελάτη (*Abies cephalonica*). Επίσης, σημαντική είναι η παρουσία βραχόφιλων ειδών πουλιών και αρπακτικών.

Η προστατευόμενη περιοχή της τοπικής κοινότητας Κοσμά καταλαμβάνει έκταση 55.593 εκταρίων και εκτείνεται από 600 μ. υψόμετρο έως τα 1.953 μ. Στις πλαγιές της φύονται δάση κωνοφόρων με *Abies cephalonica* και *Pinus nigra* sp. *Pallasiana*, ενώ αποτελεί τη μοναδική περιοχή της Ευρώπης, όπου καταγράφεται η παρουσία του ασιατικού κέδρου *Juniperus drupacea*. Το είδος αυτό παρουσιάζει φυτογεωγραφικό ενδιαφέρον, δεδομένου ότι κύρια περιοχή εξάπλωσης αποτελεί η Ανατολία (οροσειρά Ταύρου, Συρία και Λίβανος). Στην ευρύτερη περιοχή της τοπικής κοινότητας Κοσμά συναντώνται διαδρομές και μονοπάτια, ωστόσο, χωρίς σήμανση τα περισσότερα, όπως το μονοπάτι για το Παλαιοχώρι, το μονοπάτι για την Έλωνα, το μονοπάτι της Βλησιδιάς, του Προφήτη Ηλία και το διεθνές μονοπάτι 33.

Η περιοχή των ορέων Γιδοβούνι, Χιονοβούνι Γιδουροβούνι, Κοράκια, Καλογεροβούνι, Κουλοχέρα παρουσιάζει ποικιλία τύπων οικοτόπων και σημαντική βιοποικιλότητα. Χαρακτηρίζεται από αραιή, ξυλώδη βλάστηση και κατά τόπους από έλλειψη βλάστησης.

Το όρος Ωριώντας χαρακτηρίζεται από ποικιλότητα ως προς το τοπογραφικό ανάγλυφο και σχετικά υψηλή ετήσια βροχόπτωση. Καλύπτεται από πλούσια χαμηλή βλάστηση, σφενδάμους, που κατά τόπους επικρατούν, και διάσπαρτες δρύες που υποδεικνύουν το προϋπάρχον δασικό οικοσύστημα. Η σπουδαιότητα του οφείλεται στο υψηλό ποσοστό φυτοκάλυψής που αποτελεί καταφύγιο για ποώδη φυτά και ζώα, ενώ τα βραχώδη πρανή των κορυφών του αποτελούν ενδιαίτημα για πουλιά μεγάλης οικολογικής σημασίας.

Διοικητική οργάνωση

Ο δήμος Ν. Κυνουρίας αποτελείται από 16 ορεινά δημοτικά διαμερίσματα που χαρακτηρίζονται από μεγάλη υψομετρική διαβάθμιση, που ξεκινά από το επίπεδο της θάλασσας και φτάνει τα 1180 μέτρα. Οι αποστάσεις των οικισμών από το Λεωνίδιο, το διοικητικό κέντρο του δήμου, κυμαίνονται από 7 έως 39 χιλιόμετρα (πίνακας 2).

Πίνακας 2: Δημοτικά διαμερίσματα δήμου Νότιας Κυνουρίας

Δημοτική Ενότητα	Δημοτικό Διαμέρισμα	Έκταση (km ²)	Πληθυσμός (απογραφή 2001)	Απόσταση από Λεωνίδιο (km)
Κοσμά	Κοσμά	85,2	591	31
Τυρού	Πέρα Μελάνων	22,3	332	13
	Σαπουνακαΐκων	35,1	565	18
	Τυρού	31,2	1219	19
Λεωνιδίου	Βλησιδιάς	15,4	88	37
	Λεωνιδίου	102,6	3.249	-
	Κουνουπιάς	29,6	82	33
	Μαρίου	24,6	93	39
	Παλαιοχωρίου	50,6	304	21
	Πελετών	34,4	374	22
	Πηγαδίου	41,8	315	22
	Πλατανακίου	14,2	213	31
	Πουλίθρων	23,4	600	9
	Πραγματευτής	8,0	444	7
	Τσιταλίων	31,8	365	11
	Αγ.Βασιλείου	41,7	173	27
Σύνολο	Σύνολο	591,9	9001	

Πηγή: Επιχειρησιακό Πρόγραμμα δήμου Νότιας Κυνουρίας 2011-2014

Στο Λεωνίδιο, όπου συγκεντρώνεται το μεγαλύτερο μέρος των δομών οργάνωσης, υποστήριξης, υγείας πρόνοιας και εκπαίδευσης, λειτουργεί ειρηνοδικείο, Δ.Ο.Υ., τελωνείο, υποθηκοφυλακείο, κατάστημα του ΙΚΑ, ταχυδρομείο, κέντρο εξυπηρέτησης πολιτών, καταστήματα τριών τραπεζών, γραφεία της Δ.Ε.Η. και του Ο.Τ.Ε., δασονομείο, αστυνομικό τμήμα και πυροσβεστική υπηρεσία, γραφείο αρχαιολογικής υπηρεσίας και γραφείο αγροτικής ανάπτυξης. Στον Τυρό λειτουργεί κατάστημα τραπεζής, ταχυδρομείο και κέντρο εξυπηρέτησης πολιτών.

Δημογραφικά χαρακτηριστικά

Σύμφωνα με την απογραφή πληθυσμού του 2001 ποσοστό 22,9% του συνολικού πληθυσμού του δήμου Νότιας Κυνουρίας ανήκει στην ηλικιακή κατηγορία άνω των 65 ετών, ενώ το 25,3% του συνολικού πληθυσμού ανήκει στην ηλικιακή κατηγορία 0 -24 ετών, διαμορφώνοντας τους δείκτες γήρανσης και εξάρτησης στο 5,57 και 0,77 αντίστοιχα (Πίνακας 3). Τη δεκαετία 1991-2001 ο συνολικός πληθυσμός σημείωσε μικρή μείωση κατά 2,6%. Η αντίστοιχη μείωση σε επίπεδο νομού ήταν 2,9%, ενώ σε επίπεδο περιφέρειας ο πληθυσμός αυξήθηκε κατά 5,2%.

Πίνακας 3: Πραγματικός πληθυσμός κατά φύλο και ομάδες ηλικιών

Πραγματικός πληθυσμός κατά φύλο και ομάδες ηλικιών								
	Σύνολο	0-14	15-24	25-39	40-54	55-64	65-79	>80
Δ. Νότιας Κυνουρίας	9.001 %	1259 14	1022 11,3	1.842 20,3	1.677 18,5	1.140 12,7	1.635 18,2	426 4,7
Περιφ. Πελ/νήσου	638.942 %	94.068 14,7	81.717 12,8	136.331 21,3	123.594 19,4	71.920 11,3	104.000 28,2	27.312 4,3
Ελλάδα	10.964.020 %	1.664.085 15,1	1.565.320 14,2	2.509.011 23,0	2.188.585 20,0	1.205.479 11,0	1.500.974 13,7	330.566 3,0
ΑΝΔΡΕΣ								
Δ. Νότιας Κυνουρίας	4663 %	666 14,3	545 11,7	989 21,2	897 19,2	540 11,6	800 17,2	226 4,8
Περιφ. Πελ/νήσου	326.026 %	48.489 14,9	43.926 13,5	71.280 21,8	63.888 19,6	35.928 11,0	50.102 15,4	12.413 3,8
Ελλάδα	5.427.682 %	858.763 15,8	819.623 15,1	1.274.633 23,5	1.083.251 20,0	571.677 10,5	685.534 12,6	134.201 2,5
ΓΥΝΑΙΚΕΣ								
Δ. Νότιας Κυνουρίας	4338 %	593 13,7	477 11	853 19,5	780 18	600 13,9	835 19,2	200 4,6
Περιφ. Πελ/νήσου	312.916 %	45.579 14,6	37.791 12,1	65.051 20,7	59.706 19,1	35.992 11,5	53.898 17,2	14.899 4,8
Ελλάδα	5.536.338 %	805.322 14,5	745.697 13,5	1.234.378 22,3	1.105.334 20,0	633.802 11,4	815.440 14,7	196.365 3,6

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (Απογραφή 2001)

Σύμφωνα με τα προσωρινά αποτελέσματα της απογραφής 2011³ που εξέδωσε η Ελληνική Στατιστική Αρχή ο δήμος Νότιας Κυνουρίας έχει σήμερα πληθυσμό 8.180 κατοίκους, αποτελούμενο από 4.220 άνδρες και 3.960 γυναίκες, και παρουσιάζει μείωση του πληθυσμού κατά 9,1% και πυκνότητα μόνιμου πληθυσμού 13,81κατοίκους/τετρ. χιλιόμετρο.

Επίπεδο εκπαίδευσης των κατοίκων

Σύμφωνα με την απογραφή του 2001 το ποσοστό των κατοίκων που δεν είχε ολοκληρώσει την υποχρεωτική (9ετή) εκπαίδευση έφτανε το 59,3%, όταν το αντίστοιχο ποσοστό σε επίπεδο νομού και περιφέρειας ανέρχονταν στο 52,7% και 50,9%. Ειδικότερα, το 3,8% δε γνώριζε γραφή και ανάγνωση, το 8,9% εγκατέλειψε το δημοτικό αλλά γνώριζε γραφή και ανάγνωση, το 2% φοιτούσε στο δημοτικό, το 44,6% ήταν απόφοιτοι δημοτικού και το 10,9% απόφοιτοι γυμνασίου, ενώ το 2,8% ήταν πτυχιούχοι τεχνικών επαγγελματικών σχολών και τεχνικού επαγγελματικού λυκείου. Ακόμη, το 16,5% των κατοίκων ήταν απόφοιτοι μέσης εκπαίδευσης, το 2,1% πτυχιούχοι μεταδευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και το 2,2% πτυχιούχοι ανωτέρων σχολών. Παράλληλα, το 5% του πληθυσμού κατείχε πτυχίο ανωτάτης σχολής, το 0,2% μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών και το 1% διδακτορικό.

Ωστόσο, την προηγούμενη δεκαετία 1991 -2001 είχε επέλθει σημαντική βελτίωση του εκπαιδευτικού επιπέδου, καθώς το ποσοστό των κατοίκων που δήλωναν ότι δεν είχαν ολοκληρώσει την υποχρεωτική μειώθηκε κατά 10,9 %, ενώ αυξήθηκε το ποσοστό όσων είχαν ολοκληρώσει τις σπουδές τους στο Γυμνάσιο σε ποσοστό 10,9%. Επίσης, αυξήθηκε το ποσοστό των αποφοίτων ανωτέρων σχολών κατά 92,6% και μειώθηκαν οι μη γνωρίζοντες γραφή και ανάγνωση σε ποσοστό 52,1% (Επιχειρησιακό Πρόγραμμα δήμου Νότιας Κυνουρίας 2011-2014).

³ΕΛ.ΣΤΑΤ:http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/BUCKET/General/A1602_SAM01_DT_DC_00_2011_01_F_GR.pdf

Χρήσεις γης - Οικονομικές δραστηριότητες

Η κατανομή της συνολικής έκτασης της περιοχής σύμφωνα με τις χρήσεις γης του έτους 2000 απεικονίζεται στον πίνακα 4.

Πίνακας 4: Χρήσεις γης δήμου Νότιας Κυνουρίας (εκτάσεις σε χιλ. στρέμματα)

Δ.Ε.	Συνολική Έκταση	Καλλιεργ/νες εκτάσεις, αγραναπαύσεις	Βοσκότοποι	Δασικές εκτάσεις	Οικισμοί	Άλλες Εκτάσεις
Λεωνιδίου	418,1	81,3	22,6	307,7	2,1	6,4
	%	19,45	5,41	73,59	0,5	1,53
Τυρού	88,6	24,4	6,5	55,4	0,8	1,5
	%	27,54	7,34	62,53	0,90	1,69
Κοσμά	85,5	3,3	14,0	66,3	0,2	1,6
	%	3,86	16,37	77,54	0,23	1,87
Ν. Κυνουρία	594,1	109	43,1	429,4	3,1	9,5
	%	18,35	7,25	72,28	0,52	1,60

Πηγή: Επιχειρησιακό πρόγραμμα δήμου Νότιας Κυνουρίας 2011-2014

Στη διάρκεια των προηγούμενων δεκαετιών σημειώθηκε μείωση των αγροτικών δραστηριοτήτων στην περιοχή μελέτης και στροφή της απασχόλησης από τον πρωτογενή τομέα και την μεταποίηση στις δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών. Ωστόσο, σύμφωνα με την απογραφή του 2001 ποσοστό 39,1% του ενεργού πληθυσμού (συνολικά 3114 ατόμων) συνέχισε να απασχολείται στον πρωτογενή τομέα. Ακολουθούσαν το εμπόριο και οι επισκευές με 9%, οι κατασκευές με 8,1%, οι μεταφορές, αποθηκεύσεις και επικοινωνίες με 6,8%, οι μεταποιητικές βιομηχανίες με 4,7%, η δημόσια διοίκηση με 4,5%, οι εκμισθώσεις και η διαχείριση ακίνητης περιουσίας με 4,4%, η απασχόληση σε ξενοδοχεία και εστιατόρια με 3,9% και η εκπαίδευση με 3,7%. Επιπλέον, ποσοστό 9,86% του ενεργού πληθυσμού απασχολούταν σε διάφορες άλλες δραστηριότητες, ενώ ποσοστό 5,94% δεν δήλωνε απασχόληση ή δήλωνε ασαφώς.

Πίνακας 5: Εκμεταλλεύσεις και εκτάσεις αυτών ανά είδος καλλιέργειας

		Χώρα	Δ.Ε. Λεωνιδίου	Δ.Ε. Τυρού	Δ.Ε. Κοσμά	Δ. Νότιας Κυνουρίας
Εκμεταλλεύσεις		817059	1109	526	24	1659
Χρησιμ/νη γεωργ. έκταση (Στρ.)		35831853	23817,7	14469	2278	40564,4
Ετήσιες καλλιέργειες	Εκμετ.	405034	425	158	5	588
	%	49,57	38,32	30,04	20,83	35,44
	Εκτάσεις	18716073	4017,6	1369,5	168	5555,1
	%	52,23	16,87	9,47	7,37	13,69
Δενδρώδεις καλλιέργειες	Εκμετ.	564882	998	520	24	1542
	%	69,14	89,99	98,86	100,00	92,95
	Εκτάσεις	9030853	12315,9	9568,4	1311	23195,3
	%	25,20	51,71	66,13	57,55	57,18
Αμπέλια & Σταφιδάμπελα	Εκμετ.	171271	280	143	2	425
	%	20,96	25,25	27,19	8,33	25,62
	Εκτάσεις	975705,1	639,4	182,7	5	827,1
	%	2,72	2,68	1,26	0,22	2,04
Μόνιμα λιβάδια, Βοσκότοποι	Εκμετ.	79580	98	24	4	126
	%	9,74	8,84	4,56	16,67	7,59
	Εκτάσεις	6052788	3672,6	1941	611	6224,6
	%	16,89	15,42	13,42	26,82	15,34
Αγρανάπωση	Εκμετ.	68311	290	104	6	400
	%	0,19	1,22	0,72	0,26	0,99
	Εκτάσεις	938650,1	3060,5	1348	180	4588,5
	%	2,62	12,85	9,32	7,90	11,31
Οικογενειακοί λαχανόκηποι	Εκμετ.	204015	256	91	3	350
	%	24,97	23,08	17,30	12,50	21,10
	Εκτάσεις	108166,9	111,7	59,1	3	173,8
	%	0,30	0,47	0,41	0,13	0,43
Πολυετείς φυτείες	Εκμετ.	1340	0	0	0	0
	Εκτάσεις	9616,6	0	0	0	0

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (Απογραφή γεωργίας – κτηνοτροφίας 1999/2000)

Στον πίνακα 5 παρατίθενται ο αριθμός των γεωργικών εκμεταλλεύσεων και οι εκτάσεις τους ανά κατηγορία καλλιέργειας. Ειδικότερα, διαπιστώνεται ότι το 57,2% της συνολικής γεωργικής έκτασης του δήμου αφορά σε δενδρώδεις καλλιέργειες, το 15,3% σε λιβάδια και βοσκότοπους, το 13,7% σε ετήσιες καλλιέργειες, το 2% σε αμπέλια και σταφιδάμπελα, το 0,4% σε οικογενειακούς λαχανόκηπους, ενώ το 11,3%

της συνολικής χρησιμοποιούμενης γεωργικής έκτασης βρίσκεται σε αγρανάπαυση. Η μέση έκταση ανά εκμετάλλευση ανέρχεται στα 24,45 στρέμματα.

Σε ό,τι αφορά στις κτηνοτροφικές εκμεταλλεύσεις ο αριθμός τους ανέρχεται στις 2.074. Ειδικότερα, το 24% των κτηνοτροφικών εκμεταλλεύσεων αφορά σε εκτροφή αιγών (287 εκμεταλλεύσεις με 22.368 κεφαλές), το 7% προβάτων (80 εκμεταλλεύσεις με 3.777 κεφαλές) και το 2% σε εκτροφή χοίρων (26 εκμεταλλεύσεις με 105 κεφαλές). Όσον αφορά στα βοοειδή καταγράφονται έξι εκμεταλλεύσεις με 25 συνολικά ζώα, τα δέκα εκ των οποίων συνιστούν ένα μικρό κοπάδι αγελάδων γαλακτοπαραγωγής. Επίσης, εκτρέφονται στο πλαίσιο της χωρικής κτηνοτροφίας, πουλερικά στο 42% του συνολικού αριθμού των εκμεταλλεύσεων (499 εκμεταλλεύσεις με 14.843 κεφαλές). Επιπλέον εκτρέφονται ιπποειδή (13% των εκμεταλλεύσεων με 434 κεφαλές σε 150 εκμεταλλεύσεις) και κουνέλια (8% των εκμεταλλεύσεων με 2.835 κεφαλές σε 99 εκμεταλλεύσεις). Τέλος, η άσκηση της μελισσοκομίας αφορά το 3% του συνολικού αριθμού των κτηνοτροφικών εκμεταλλεύσεων της περιοχής μελέτης (38 εκμεταλλεύσεις με συνολικό αριθμό κυψέλων 3.041).

Στον δήμο Νότιας Κυνουρίας δραστηριοποιούνται 79 επαγγελματικά αλιευτικά σκάφη και 130 ερασιτεχνικά. Τα αλιεύματα που παράγονται δεν επαρκούν για τις ανάγκες της τοπικής αγοράς, που καλύπτονται σε μεγάλο ποσοστό από τις κοντινές αγορές (Αργούς –Ναυπλίου). Σημειώνεται ότι στην περιοχή λειτουργεί μονάδα ιχθυοκαλλιέργειας ετήσιας δυναμικότητας 500 τόνων με εξαγωγικό χαρακτήρα. Η μονάδα δραστηριοποιείται στην παραγωγή τσιπούρας, λαυρακιού αλλά και ειδών όπως συναγρίδας, μαγιάτικου, σκορπιού, ροφού κ.α. ⁴

Ο δευτερογενής τομέας του δήμου Νότιας Κυνουρίας χαρακτηρίζεται από τη λειτουργία μονάδων που αφορούν κυρίως στην μεταποίηση των αγροτικών προϊόντων (π.χ. ελαιοτριβεία), μεταξύ των οποίων περιλαμβάνεται και μια βιομηχανική μονάδα παραγωγής τροφίμων. Επίσης, λειτουργούν μονάδες χειροτεχνίας, επεξεργασίας πηλού, παραγωγής ηλεκτρικού ρεύματος, κατασκευής μονάδων παραγωγής ηλιακής ενέργειας, κατασκευής προκατασκευασμένων μεταλλικών κτιρίων, κατασκευής κουφωμάτων/ επίπλων, παρασκευής άρτου και ειδών ζαχαροπλαστικής.

⁴ http://www.selonda.com/oikonomika/selonda_etisio_deltio_2005.pdf

Οι επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στον τριτογενή τομέα αφορούν σε καταστήματα λιανικού και χονδρικού εμπορίου, ξενοδοχεία, εστιατόρια, καφεενία, κέντρα διασκέδασης, δημόσιες υπηρεσίες. Επίσης, λειτουργούν γραφεία παροχής υπηρεσιών από μηχανικούς, γιατρούς, λογιστές, γεωτεχνικούς κ.λπ.

Στο δήμο Νότιας Κυνουρίας λειτουργούν 22 ξενοδοχεία, 88 επιχειρήσεις ενοικιαζόμενων δωματίων και διαμερισμάτων, δύο κάμπινγκ και 64 μονάδες εστίασης που εντοπίζονται κατά κύριο λόγο στον Τυρό, τα Πούλιθρα, τον Κοσμά, την Πλάκα Λεωνιδίου, το Λιβάδι και τη Σαμπατική που αποτελούν τους τουριστικούς προορισμούς στα όρια του δήμου. Η δυναμικότητα των ξενοδοχείων φτάνει τις 649 κλίνες και των ενοικιαζόμενων δωματίων και διαμερισμάτων τα 467 δωμάτια (Επιχειρησιακό πρόγραμμα δήμου Νότιας Κυνουρίας 2011-2014).

Υποδομές

Ενέργεια -- Χρήση ΑΠΕ

Ο δήμος Νότιας Κυνουρίας βρίσκεται σε περιοχή με σημαντικό αιολικό δυναμικό. Σύμφωνα με το Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τις Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας μεγάλο μέρος του δήμου ανήκει στις περιοχές αιολικής προτεραιότητας (ΠΑΠ).

Σύμφωνα με τα στοιχεία της Ρυθμιστικής Αρχής Ενέργειας επτά εταιρείες έχουν λάβει θετική γνωμοδότηση για την εγκατάσταση αιολικών διασυνδεδεμένων συστημάτων παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας και είναι καταχωρημένες στο μητρώο αδειών παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας, ενώ έχουν υποβληθεί δεκατρείς (13) επιπλέον αιτήσεις για χορήγηση της σχετικής άδειας. Επίσης, έξι εταιρείες έχουν λάβει θετική γνωμοδότηση για χορήγηση άδειας ηλεκτρικής ενέργειας από φωτοβολταϊκό σταθμό και είναι καταχωρημένες στο μητρώο αδειών παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας. Τέσσερις επιπλέον αιτήσεις έχουν υποβληθεί για χορήγηση της σχετικής άδειας (Επιχειρησιακό πρόγραμμα δήμου Νότιας Κυνουρίας 2011-2014).

Συγκοινωνιακό δίκτυο- Λιμενικές υποδομές

Η περιοχή μελέτης συνδέεται με τους γειτονικούς δήμους με τις επαρχιακές οδούς Λεωνιδίου – Άργους και Λεωνιδίου – Σπάρτης. Ωστόσο, το οδικό δίκτυο δεν είναι επαρκώς ανεπτυγμένο με αποτέλεσμα να παρατηρούνται σημαντικά προβλήματα στη διασύνδεση των μικρότερων οικισμών με το Λεωνίδιο, καθώς και στο εσωτερικό τους οδικό δίκτυο, όπου κατά τόπους και σε συνδυασμό με το τοπογραφικό ανάγλυφο η πρόσβαση είναι δύσκολη. Όπως άλλωστε διαπιστώθηκε κατά τη διάρκεια της επιτόπιας έρευνας, η περιοχή στο παρελθόν συνδεόταν τους καλοκαιρινούς μήνες με θαλάσσια συγκοινωνία με τον Πειραιά και τις γειτονικές παράκτιες περιοχές (Σπέτσες, Ύδρα, Κυπαρίσσι, Μονεμβασιά) αλλά αυτή η δυνατότητα πλέον δεν υφίσταται.

Οι λιμενικές εγκαταστάσεις του δήμου συνίστανται στο λιμάνι της Πλάκας Λεωνιδίου, που είναι η έδρα του λιμενικού σταθμού, και στα τρία αλιευτικά καταφύγια σε Τυρό, Σαμπατική και Πούλιθρα. Υπολογίζεται ότι περίπου 1000 σκάφη αναψυχής, επαγγελματικά και ιδιωτικά, προσεγγίζουν ετησίως κυρίως στον Τυρό και την Πλάκα (Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Δήμου Νότιας Κυνουρίας 2011-2014).

Ύδρευση – Άρδευση

Οι ανάγκες του δήμου για νερό καλύπτονται από πηγές και γεωτρήσεις. Στην περιοχή καταγράφονται προβλήματα επάρκειας των υδατικών πόρων κυρίως τους καλοκαιρινούς μήνες, λόγω της ανάγκης άρδευσης των καλλιεργειών και της εποχικής τουριστικής ζήτησης, αλλά και ζητήματα υποβάθμισης των επιφανειακών και υπόγειων υδάτινων συστημάτων, λόγω των αστικών και αγροτικών δραστηριοτήτων και της υπεράντλησης των υπογείων υδάτων. Εφόσον δεν υπάρξουν αξιόλογες προσπάθειες βιώσιμης και ορθολογικής διαχείρισης του νερού, τα προβλήματα αυτά αναμένεται να επιτείνουν το φαινόμενο της υποβάθμισης των εδαφών και μακροπρόθεσμα να υποσκάψουν τη δυνατότητα τουριστικής ανάπτυξης και γεωργικής παραγωγής της περιοχής.

Διάθεση αποβλήτων

Η διάθεση των στερεών αποβλήτων του δήμου γίνεται σε τέσσερις χώρους ανεξέλεγκτης διάθεσης απορριμμάτων. Συχνά παρατηρείται αυτανάφλεξη των απορριμμάτων, εξαιτίας μη τακτικής ταφής, ενώ τα προβλήματα διάθεσής τους εντείνονται τους καλοκαιρινούς μήνες. Στην περιοχή έχει τοποθετηθεί μικρός αριθμός μπλε κάδων και γίνονται προσπάθειες ανακύκλωσης, οι οποίες όμως βρίσκονται σε πολύ πρώιμο στάδιο. Τα ανακυκλώσιμα υλικά μεταφέρονται στο κέντρο ανακυκλώσιμων υλικών στην Τρίπολη. Η διάθεση των υγρών απόβλητων γίνεται μέσω σηπτικών δεξαμενών και υπεδάφινων απορροφητικών συστημάτων ή με αποθήκευση και μεταφορά με βυτιοφόρα οχήματα. Τα προβλήματα εντείνονται τους καλοκαιρινούς μήνες, οπότε παρατηρείται αύξηση των παραγόμενων αστικών αποβλήτων. Στην τοπική κοινότητα Λεωνιδίου έχει προγραμματιστεί η εγκατάσταση βιολογικού καθαρισμού και έχει εξασφαλιστεί η αρχική έγκριση του προγράμματος (Επιχειρησιακό πρόγραμμα δήμου Νότιας Κυνουρίας 2011-2014).

Υποδομές υγείας-πρόνοιας

Στον δήμο Νότιας Κυνουρίας λειτουργούν ένα κέντρο υγείας στο Λεωνίδιο και τέσσερα περιφερειακά ιατρεία σε Παλαιοχώρι, Πελετά, Κοσμα και Τυρό. Στις προνοιακές υποδομές του δήμου συγκαταλέγεται το Κοντορούπειο Εκκλησιαστικό

Γηροκομείο και η υπηρεσία κοινωνικής φροντίδας «Βοήθεια στο Σπίτι», που αφορά στη φροντίδα ηλικιωμένων που δεν αυτοεξυπηρετούνται σε ικανοποιητικό βαθμό.

Εκπαίδευση- αθλητισμός

Στον τομέα της εκπαίδευσης καταγράφονται στο σύνολο του δήμου ένας παιδικός σταθμός, δύο νηπιαγωγεία, με συνολικά 77 παιδιά, τέσσερα δημοτικά σχολεία με 284 μαθητές, δύο γυμνάσια με 153 μαθητές, ένα ενιαίο λύκειο που φοιτούν 110 μαθητές, ένα επαγγελματικό λύκειο με 50 μαθητές, ένα ειδικό σχολείο πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης με τρεις μαθητές και ένα εργαστήριο ειδικής επαγγελματικής αγωγής. Το δημοτικό σχολείο στον Κοσμά λειτουργεί τον πρώτο και τον τελευταίο μήνα της σχολικής χρονιάς, ενώ το υπόλοιπο διάστημα τα παιδιά φοιτούν σε σχολεία της Λακωνίας. Οι περισσότερες εκπαιδευτικές μονάδες λειτουργούν στον οικισμό του Λεωνιδίου.

Στις αθλητικές εγκαταστάσεις του δήμου περιλαμβάνονται ένα αθλητικό κέντρο συνολικής έκτασης 38.000 τ.μ., που λειτουργεί στο Λεωνίδιο και αποτελείται από κλειστό γυμναστήριο, γήπεδο ποδοσφαίρου και βοηθητικό γήπεδο ποδοσφαίρου, γήπεδα ποδοσφαίρου 5X5 στην Πραγματευτή, τον Τυρό και τα Τσιτάλια, γήπεδα ποδοσφαίρου στον Τυρό και τα Τσιτάλια και γήπεδα μπάσκετ σε Τυρό και Παλαιόχωρι. Στον Τυρό λειτουργεί, επίσης, δημοτικό γυμναστήριο (Επιχειρησιακό πρόγραμμα δήμου Νότιας Κυνουρίας 2011-2014, σελ 34-37).

Αναπτυξιακές παρεμβάσεις

Στην περιοχή μελέτης τα τελευταία χρόνια έχει υλοποιηθεί σημαντικός αριθμός έργων ανάπτυξης. Οι δύο καποδιστριακοί δήμοι Λεωνιδίου και Απόλλωνος και η κοινότητα Κοσμά στο πλαίσιο του Β' Κ.Π.Σ. συμμετείχαν σε προγράμματα της Κ.Π. Leader II (πίνακας 1 παραρτήματος II), ενώ μέσω του ΕΠ Περιβάλλον χρηματοδοτήθηκε το οικολογικό πάρκο Πάρνωνα-Υγροτόπου Μουστουί.

Στην διάρκεια της προγραμματικής περιόδου 2000-2006 υλοποιήθηκαν στον δήμο Νότιας Κυνουρίας δημόσια έργα των προγραμμάτων «ΘΗΣΕΑΣ» και ΠΕΠ Πελοποννήσου, Αγροτικής Ανάπτυξης- Ανασυγκρότησης της Υπαίθρου 2000-2006, που αφορούν σε κατασκευές και επεκτάσεις αλιευτικών καταφυγίων, επεκτάσεις

δικτύων ύδρευσης, αναπλάσεις και διαμορφώσεις δημόσιων χώρων, ασφαλτοστρώσεις, πολεοδομικές μελέτες, ηλεκτρονικό εξοπλισμό, σχολικές υποδομές κ.α. (πίνακας 2 παραρτήματος II). Στην πλειοψηφία τους τα έργα αυτά, των οποίων ο προϋπολογισμός προσέγγισε τα 9.140.000 ευρώ, έχουν ολοκληρωθεί.

Επίσης, στο πλαίσιο του τοπικού προγράμματος LEADER+ 2000-2006 με τίτλο: «Οικοανάπτυξη Νοτιοανατολικής Πελοποννήσου» υλοποιήθηκαν κυρίως ιδιωτικά επενδυτικά αλλά και μικρά δημόσια έργα προϋπολογισμού περίπου 530.000 ευρώ. Παράλληλα, στις δημοτικές ενότητες Τυρού και Κοσμά, καθώς και στο μεγαλύτερο τμήμα της δημοτικής ενότητας Λεωνιδίου εφαρμόστηκαν προγράμματα ΟΠΑΑΧ – περιφέρειας Πελοποννήσου, συνολικού προϋπολογισμού 4.754. 500 ευρώ, που αφορούσαν κυρίως στη δημιουργία τουριστικών καταλυμάτων και στον εκσυγχρονισμό μικρών επιχειρήσεων (Επιχειρησιακό πρόγραμμα δήμου Νότιας Κυνουρίας 2011-2014).

Ιστορικό και πολιτιστικό απόθεμα

Ιστορία

Η ανθρώπινη παρουσία στην περιοχή μελέτης επιβεβαιώνεται από τους νεολιθικούς τουλάχιστον χρόνους. Στη διάρκεια της Πρωτοελλαδικής περιόδου η περιοχή κατοικήθηκε από προελληνικά φύλα. Σύμφωνα με τον Πausανία οι κάτοικοι της Κυνουρίας κατάγονταν από τους Αργείους, ενώ ο Ηρόδοτος τους θεωρεί αυτόχθονες απογόνους του Κύνουρου, γιού του Περσέα. Σύμφωνα με τον Κ. Ρωμαίο η λέξη Κυνουρία αποτελεί βραχύ τύπο της λέξης κυνόσουρα που σημαίνει κάθε λογής ακρώρεια, παραλία, σκόπελο, τόπο χέρσο. Στην αρχαιότητα ο σημερινός κάμπος του Λεωνιδίου ονομαζόταν "Διονύσου κήπος", ενώ, σύμφωνα με τον μύθο, στις Πρασιές (σημερινή Πλάκα Λεωνιδίου) έβγαλε η θάλασσα τη Σεμέλη με τον μικρό θεό και εκεί κατέφυγε η Ινώ που τον ανέθρεψε (Πάπυρους Larousse Britannica, τόμος 43).

Με την κάθοδο των Δωριέων στα τέλη του 11ου αι. π.Χ. η Κυνουρία αποτέλεσε αντικείμενο των διεκδικήσεων της Σπάρτη και του Άργους, που βρίσκονταν σε συνεχή ανταγωνισμό. Στη σημαντικότερη μεταξύ τους μάχη για επικυριαρχία το 546 π.Χ. στη μάχη της Θυρέας ή «μάχη των 600 λογάδων» νικήτρια αναδείχτηκε η Σπάρτη. Η πόλη των Πρασιών εξασφάλισε τη θαλάσσια επικοινωνία της Σπάρτης με τα νησιά του Αργοσαρωνικού και τις άλλες παράλιες περιοχές και σε συνδυασμό με τον εύφορο κάμπο της υπήρξε σημαντικό προπύργιο των στρατηγικών της επιδιώξεων. Η πόλη καταστράφηκε από τους Αθηναίους στη διάρκεια του Πελοποννησιακού πολέμου.

Το 338 π.Χ. ο Φίλιππος Β' της Μακεδονίας έδωσε πάλι την Κυνουρία στους Αργείους, ορίζοντας τα σύνορα της στον Μαριό (σήμερα ο οικισμός Μαρί) και στο Ζάρακα (Πάπυρους Larousse Britannica, τόμος 31). Στην εποχή του Πausανία (2^{ος} μ.Χ. αιώνας) οι Αργείοι κατείχαν την «Θυρεάτιν» χώρα (περιοχή σημερινής Βόρειας Κυνουρίας), όμως το 195 π.Χ. ύστερα από επέμβαση του Ρωμαίου ύπατου Τίτου Φλαμίνιου, οι Πρασιές εντάχθηκαν στο "Κοινόν των Λακεδαιμονίων", αργότερα γνωστό ως "Κοινόν των Ελευθερολακώνων" (επιχειρησιακό πρόγραμμα δήμου Νότιας Κυνουρίας 2011-2014).

Από τον 4ο αιώνα μ.Χ. η περιοχή αποτελούσε τμήμα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Τον 6ο αιώνα οι κάτοικοι υφίστανται τις επιδρομές σλάβικων φυλών

(Μηλιγγοί και Εζερίτες). Οι επιδρομές των Σλάβων επηρέασαν τους Τσάκωνες και τους ανάγκασαν να μεταναστεύσουν ανατολικότερα στις πλαγιές του Πάρνωνα είτε στον Πόντο, τα νησιά του Αιγαίου και στην Κάτω Ιταλία.

Πρώτη αναφορά στην Τσακωνιά και τους Τσάκωνες γίνεται στο «Το Περί Κτήσεως της Μονεμβασιάς Χρονικό» (9ος- 10ος αιώνας)⁵. Το χρονικό αυτό αναφέρει μετοίκηση Λακώνων στην περιοχή της Μονεμβασιάς υπό την πίεση των Σλάβων και την μετονομασία τους από Λάκωνες σε Τσάκωνες. Η περιοχή αυτή αργότερα επεκτάθηκε στα εύφορα νοτιοδυτικά υψίπεδα του λακωνικού Πάρνωνα και αποτέλεσε την παλαιότερη μεσαιωνική Τσακωνιά.

Στο «Χρονικό του Μορέως» (14ος αιώνας) αναφέρεται ότι το 1205-1209 η Τσακωνιά εκτεινόταν από το σημερινό Γεράκι μέχρι το Έλος και τα Βάτικα (σημερινή Νεάπολη) και ανατολικά μέχρι την περιοχή της Μονεμβασιάς. Η περιοχή αυτή αναφέρεται ως Τσακωνιά σε όλα τα μεσαιωνικά κείμενα μέχρι το τέλος του 16ου αιώνα και από αυτήν προέρχονταν οι Βυζαντινοί καστροφύλακες και τα πεζοπόρα τμήματα που οι Βυζαντινοί στρατολόγησαν για να πολεμήσουν τους Φράγκους της Πελοποννήσου.

Το 1272 οι Φράγκοι επέδραμαν για τελευταία φορά στη περιοχή της Τσακωνιάς και οι κάτοικοι μετακινήθηκαν άλλοι στα δάση του ανατολικού Πάρνωνα και την ορεινή Κυνουρία και άλλοι στα έλη του Ευρώτα, ξαναγυρίζοντας στους τόπους που διέμεναν πριν. Οι τελευταίοι παρέμειναν στη ίδια περιοχή μέχρι τα μέσα του 1700, οπότε χάθηκαν τα ίχνη τους. Μετά το 1272 οι Φράγκοι εγκατέλειψαν όλες τις περιοχές που κατείχαν και τη διοίκηση ανέλαβαν οι Βυζαντινοί του Δεσποτάτου του Μυστρά.

Το 1293 ο Ανδρόνικος Β' Κομνηνός εξέδωσε χρυσόβουλο στο οποίο αναφέρεται ως τσακωνοχώρι η Καστανίτσα (ονομαζόμενη Κωνσταντζα). Η Καστανίτσα ενδεχομένως κατοικούνταν από τον 10ο αιώνα από Λάκωνες της βόρειας Λακωνίας, όμως οι κάτοικοί της δεν ονομάζονταν Τσάκωνες, δεν αναφέρονται στο Χρονικό του Μορέως, δεν μετακινήθηκαν λόγω των επιδρομών των Φράγκων, όπως οι Τσάκωνες της παλαιότερης μεσαιωνικής Τσακωνιάς, και είχαν διαμορφώσει δικό τους τσακωνικό γλωσσικό ιδίωμα. Στο ίδιο χρυσόβουλο

⁵ <http://lyk-polichn.les.sch.gr/pol08.doc>

αναφέρεται για πρώτη φορά το Λεωνίδιο, που αρχικά ήταν ένας ναός αφιερωμένος στον Άγιο Λεωνίδα στην περιοχή της Πλάκας.

Στο Χρονικό του Γεώργιου Φραντζή το έτος 1435 αναφέρονται δύο ακόμη τσακωνοχώρια ο Πραστός και η Σίταινα. Σε χάρτη του 1677 ολόκληρη η περιοχή της Μονεμβασίας αναφέρεται ως Τσακωνιά. Σε καταγραφή του 1700 αναφέρονται στην επαρχία Τσακωνιάς 34 χωριά μεταξύ αυτών η Καστανίτσα, ο Πραστός και η Σίταινα αλλά η επαρχία αυτή της Τσακωνιάς εκτείνεται από τη νότια Μαντινεία σε μεγάλο γεωγραφικό τμήμα της Λακωνίας και πρόκειται για τη παλαιότερη μεσαιωνική Τσακωνιά. Η σημερινή γεωγραφική θέση της Τσακωνιάς περιγράφεται το 1788 από τον Ελληνιστή περιηγητή Βιλλουαζόν, ο οποίος αναφέρει τον Πραστό ως πρωτεύουσα της Τσακωνιάς.

Μετά το 1715 μ.Χ. η Τσακωνιά αναπτύχθηκε οικονομικά και κοινωνικά και ο Πραστός γνώρισε μεγάλη ακμή. Οι κάτοικοί του πλούτισαν από το εμπόριο και ο πληθυσμός του υπερέβαινε τις τρεις χιλιάδες. Το 1819 η περιοχή της Κυνουρίας χωρίστηκε σε βιλαέτι του Πραστού και βιλαέτι του Αγίου Πέτρου.

Η νότια Κυνουρία δεν κατακτήθηκε από τους Τούρκους, υπέφερε όμως από λεηλασίες και αρπαγές, οπότε πάντα υπέβασκαν επαναστατικές διαθέσεις. Κατά τη διάρκεια των Ορλοφικών η Κυνουρία δοκιμάστηκε από επιθέσεις Αλβανών, λιγότερο όμως από άλλες περιοχές. Σύμφωνα με μια άποψη στην Κυνουρία κατέφυγαν κάτοικοι από το εσωτερικό της Πελοποννήσου, όμως επιβεβαιώνεται ότι και πολλοί κάτοικοί της έφυγαν προς τα γειτονικά νησιά και τις Κυκλάδες (Πάπυρους Larousse Britannica, τόμος 31).

Στην περίοδο της Τουρκοκρατίας και της επανάστασης του '21 ο Πάρνωνας υπήρξε σημαντικό προπύργιο του απελευθερωτικού αγώνα και το Λεωνίδιο (ή Λενίδι) αποτέλεσε τον «σίγουρο τόπο» του Κολοκοτρώνη. Οι κάτοικοι του Πάρωνα επαναστάτησαν στις 16 Μαρτίου του 1821 και είχαν συμμετοχή στον αγώνα για την ελευθερία. Τον Ιούλιο του 1826 ο στρατός του Ιμπραήμ εισέβαλε στην Τσακωνιά. Οι κάτοικοι της Σίταινας κατέφυγαν στις χαράδρες και στα σπήλαια, οι κάτοικοι της Καστανίτσας αντιστάθηκαν και απέκρουσαν τους εισβολείς, ενώ οι κάτοικοι του Πραστού κατέφυγαν στο Λεωνίδιο, που μέχρι τότε αποτελούσε το χειμερινό τόπο διαμονής τους, και ίδρυσαν την νέα πόλη του Λεωνιδίου. Ο Πραστός κήκε και μικρό μόνο μέρος των κατοίκων του επέστρεψε εκεί. Οι περισσότεροι παρέμειναν

στο Λεωνίδιο, ενώ άλλοι εγκαταστάθηκαν στους οικισμούς Μέλινα, Τύρο, Πραματευτή και Άγιο Ανδρέα.

Ο Τυρός από την αρχαιότητα ως τα νεότερα χρόνια αποτελούσε σημαντικό σημείο διακίνησης ανθρώπων και εμπορευμάτων προς και από την Τσακωνιά. Ο αρχαίος Τυρός επικοινωνούσε με λιμάνι (στους πρόποδες του λόφου Κάστρο έχουν βρεθεί λείψανα αγκυροβολίου) και παραλίμι (υπολείμματα βραχίονα μέσα στη θάλασσα στον όρμο της Λυγεριάς) με τα παράλια του Αργολικού και τις Κυκλάδες. Οδικά συνδεόταν με τα γειτονικά κέντρα μέσω δρόμων που ήταν σε χρήση μέχρι και τη δεκαετία του 1950.

Στην περιοχή του Κοσμά κατά την αρχαιότητα υπήρχε η κόμη Σελινούς. Στην περιοχή βρέθηκαν σημαντικά ευρήματα από μεταλλεία που στην αρχαιότητα εκμεταλλεύονταν οι Σπαρτιάτες. Ο Κοσμάς πρωτοεμφανίζεται με το όνομα Άγιος Κοσμάς το 1592 μ.Χ. σε πατριαρχικό σιγγίλιο. Οι κάτοικοί του συνεισέφεραν πολλά στην ελληνική επανάσταση του 1821. Στα χρόνια της γερμανικής κατοχής ο Κοσμάς αποτέλεσε εστία αντίστασης και στις 29 Ιανουαρίου 1944 κάηκε από τους Γερμανούς, ενώ λεηλατήθηκε στον εμφύλιο πόλεμο που επακολούθησε.

Η τσακωνική διάλεκτος

Η τσακωνική διάλεκτος αποτελεί συνέχεια και εξέλιξη της αρχαίας δωρικής διαλέκτου και τη μοναδική διάλεκτο της νεοελληνικής γλώσσας που προέρχεται απευθείας από αρχαία ελληνική διάλεκτο. Οι υπόλοιπες διάλεκτοι και ιδιώματα της νεοελληνικής αποτελούν προϊόντα του κατακερματισμού της ελληνιστικής κοινής και δεν σχετίζονται με τις αρχαίες ελληνικές διαλέκτους που προϋπήρχαν και βαθμιαία υποχώρησαν ή έσβησαν όταν η κοινή επιβλήθηκε ως πανελλήνιος λόγος (Ελλάδα, το Παρελθόν και το Παρόν του Ελληνισμού, τόμος Α').

Η απομόνωσή των Τσακωνών σε δυσπρόσιτες περιοχές συνέβαλλε στη διατήρηση της γλώσσας τους, η οποία εξελισσόμενη έδωσε τα δύο γλωσσικά της ιδιώματα, το βόρειο (Καστανίτσας- Σίταινας και το νότιο (Πραστός- Λεωνιδίου). Δεδομένου ότι η Καστανίτσα και ο Πραστός είναι γειτονικές περιοχές που είχαν πάντοτε τακτική επικοινωνία, προκύπτει ότι οι γλωσσικές διαφορές δημιουργήθηκαν σε περίοδο που οι κάτοικοι των δύο αυτών χωριών ζούσαν απομονωμένοι μεταξύ τους σε διαφορετικούς γεωγραφικούς χώρους.

Σήμερα τα τσακόνικα ομιλούνται στο Λεωνίδιο, τον Τυρό, τα Σαπουνακαίικα, τα Μέλανα, τον Άγιο Ανδρέα, την Πραματευτή, τη Σίταινα και την Καστάνιτσα, κυρίως από άτομα μεγαλύτερης ηλικίας. Στον Τυρό και τα Μέλανα η διάλεκτος ομιλείται και από νέους. Η Ακαδημία Αθηνών έχει κατά καιρούς οργανώσει αποστολές στην περιοχή, προκειμένου να αποθησαυρίσει τον λεξιλογικό πλούτο που ακόμη σώζεται. Επίσης, διαλεκτολογικές εργασίες ανατίθενται σε προπτυχιακό και μεταπτυχιακό επίπεδο από διάφορα πανεπιστήμια⁶.

Πολιτιστικά μνημεία και στοιχεία-Σημεία ιδιαίτερης σημασίας

Η ανθρώπινη παρουσία στο πέρασμα των χρόνων ανιχνεύεται στα λείψανα αρχαίων οικισμών, τάφων και ναών, οχυρών και φρουρίων, λατομείων και μονοπατιών που συναντώνται σε ολόκληρη την περιοχή μελέτης.

Ευρήματα από την αρχαιότητα έχουν βρεθεί στην Παλαιόχωρα Τυρού στο όρος Οριόντα και αφορούν σε λίθινα εργαλεία της νεολιθικής εποχής. Στο Μαρί έχουν ανασκαφεί ίχνη τείχους, ενώ ίχνη οχυρωμένων οικισμών στις θέσεις Πλάκας Λεωνιδίου, Κάστρου Τυρού, Βίγλας Πουλίθρων και Αγίου Βασιλείου ταυτίζονται με τις αρχαίες πόλεις Πρασιές, Τυρό, Πολίχνη και την Γλυππία αντίστοιχα. Οχυρώσεις και αρχαία αντικείμενα (σιδερένιες αιχμές δοράτων, ίχνη που υποδεικνύουν τη θέση βωμού, χάλκινο δισκάριο με επιγραφή κ.α.) έχουν βρεθεί στον Κοσμά. Επίσης, στη Βασκίνα Λεωνιδίου έχουν βρεθεί δύο θολωτοί ελλειψοειδείς τάφοι, ενώ η θέση «Νευριάς» στο Λεωνίδιο έχει κηρυχθεί αρχαιολογικός χώρος, λόγω της ακρόπολης που έχει ανευρεθεί.

Στα μνημεία της Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής εποχής περιλαμβάνεται ο τετράγωνος μεσαιωνικός πύργος- παρατηρητήριο στη θέση Βίγλα στα Πούλιθρα, το κάστρο του Οριώντα (ή Ρέοντα) στην Παλαιόχωρα και το κάστρο της Παλαιοπαναγιάς- τριώροφος πύργος με πολεμίστρες- στο Παλαιοχώρι.

Το πλήθος και η σπουδαιότητα των μοναστηριών του Πάρωνα του χάρισαν την προσωνυμία «Άγιον Όρος της Νότιας Ελλάδας». Τα σημαντικότερα μοναστήρια στην περιοχή μελέτης είναι η μονή Ελώνης ή Έλωνας στον Κοσμά, το μοναστήρι Αγ. Νικολάου Καρυάς στον Τυρό, που θεωρείται το πιο παλιό τσακόνικο μοναστήρι, η μονή Αγ. Νικολάου Σίντζας νοτιο- δυτικά του Λεωνιδίου. Επίσης, στην περιοχή Αγ.

⁶ <http://www.kastanitsa.gr/el/our-village/the-local-dialect>

Βασιλείου και Παλαιοχωρίου συναντάται η μονή Ταξιαρχών Μουράς και μεταξύ Αγ. Βασιλείου και Πλατανακίου η μονή της Παλαιοπαναγιάς ή Καστριώτισσας.

Αξιόλογης αρχιτεκτονικής και ιστορικής σημασίας είναι αρκετές εκκλησίες στην πόλη του Λεωνιδίου, όπως η μητρόπολη (της Παναγίας), η Αγία Αικατερίνη, η Αγία Κυριακή, οι Άγιοι Ταξιάρχες και η Παναγία Χατζαλιού. Στην πλατεία του Κοσμά περιτριγυρισμένος από 12 αιωνόβια πλατάνια βρίσκεται ο ναός των Αγίων Αναργύρων, χτισμένος το έτος 1884 ή 1886 σε ρυθμό βασιλικής μετά τρούλου.

Στα μνημεία και ιδιαίτερα κτίρια της νεότερης εποχής περιλαμβάνεται η Κοινοτική Βιβλιοθήκη του Κοσμά με 3.000 περίπου τόμους και το Λαογραφικό Μουσείο, το οποίο στεγάζεται σε κτίριο πέτρινο του 1929, όπου εκτίθεται μικρή λαογραφική συλλογή, με υφαντά, κεντήματα και τα κοσμίτικα χτένια, χτένια του αργαλειού που κατασκευάζονταν από καλάμι. Λαογραφικό μουσείο λειτουργεί στα όρια του υπό μελέτη δήμου και στα Πέρα Μέλανα. Στον Άγιο Βασίλειο βρίσκονται δύο οχυρές κατοικίες και στο Λεωνίδιο ο πύργος του Τσικαλιώτη, ένα από τα παλαιότερα οικοδομήματα της Πελοποννήσου κατασκευασμένο στην Τουρκοκρατία. Ο πύργος φιλοξενεί κατά καιρούς καλλιτεχνικές εκθέσεις και εκδηλώσεις και σχεδιάζεται να στεγάσει μουσείο. Άλλα χαρακτηριστικά κτίσματα στο Λεωνίδιο είναι ο πύργος του Πολυτίμου (1816) και το πυργόσπιτο του Νούφρη, τριώροφη κατασκευή 18ου αιώνα με μικρά τοξωτά ανοίγματα, πολεμίστρες και ζεματίστρες. Ξεχωρίζει, επίσης, το αρχοντικό Γιαννούση με εξαιρετικά ζωγραφιστά ταβάνια (αναπαράσταση αυλών στρωμένων με βότσαλα, επίδραση από σπετσιώτικη παραδοσιακή τεχνική).

Στα πολιτιστικά χαρακτηριστικά των Τσακώνων σημαντικό στοιχείο αποτελεί ο τσακόνικος χορός. Είναι φιδογυριστός χορός που χορεύεται με «σφικτό» τρόπο σε μέτρο 5/4. Σύμφωνα με την παράδοση αναπαριστά την προσπάθεια του Θησέα να βγει από τον Λαβύρινθο.

Στα μνημεία της φύσης της περιοχής μελέτης που παρουσιάζουν γεωλογικό και σπηλαιολογικό ενδιαφέρον καταγράφονται η καταβόθρα Δέρσιος στο οροπέδιο της Παλιόχωρας, η κατάβόθρα Πελετών και το βάραθρο Πρόπαντες στο Παλαιοχώρι. Επίσης, αναφέρεται το σπήλαιο του Διονύσου κοντά στη Μονή Αγίου Νικολάου Σίντζας, στο εσωτερικό του οποίου υπάρχουν σταλακτίτες και σταλαγμίτες, ενώ έχουν ανευρεθεί αγγεία και οστά διαφόρων χρονικών περιόδων.

Παραδοσιακοί οικισμοί-Τοπική Αρχιτεκτονική

Οι οικισμοί του Λεωνιδίου, των Πέρα Μελάνων, του Άνω Τυρού και του Κοσμά, έχουν να επιδείξουν μια πολύ καλή εικόνα της τοπικής παραδοσιακής αρχιτεκτονικής, όπως εμφανίστηκε και καθιερώθηκε τον 18ο και 19ο αιώνα. Στους χαρακτηρισμένους παραδοσιακούς οικισμούς του δήμου Νότιας Κυνουρίας περιλαμβάνονται ο Κοσμάς, η Κουνουπιά, τα Πούλιθρα, η Πραγματευτή, ο Τυρός, τα Σαπουνακαίικα και τα Πέρα Μέλινα. Στους ενδιαφέροντες οικισμούς κατατάσσονται τα Πελετά και η Σαμπατική.

Το Λεωνίδιο, επίσης, είναι χαρακτηρισμένος παραδοσιακός οικισμός. Τυπικά δείγματά της τοπική αρχιτεκτονική αποτελεί η αγορά με τον κεντρικό της δρόμο και πολλά αρχοντικά διάσπαρτα στην πόλη, με ψηλές αυλόπορτες, χαρακτηριστικά χρώματα στα επιχρίσματα και πλούσιο εσωτερικό διάκοσμο. Η ανάγκη προστασίας από επιδρομείς οδήγησε στην οχύρωση των αρχοντικών και επέβαλε την κατασκευή κτιρίων που αναπτύσσονται καθ' ύψος, καθιερώνοντας στην αρχιτεκτονική φυσιογνωμία του τόπου τα πυργόσπιτα, επιβλητικά αστικά σπίτια που χτίστηκαν στους πρωτοεπαναστατικούς χρόνους. Ο πύργος του Τσικαλιώτη αποτελεί ένα από τα αντιπροσωπευτικότερα παραδείγματα πυργόσπιτου στην Πελοπόννησο.

Τοπικά Προϊόντα -Γαστρονομία

Η γαστρονομία της περιοχής είναι άμεσα συνδεδεμένη με τη μορφολογία της και τον αγροτικό της πολιτισμό. Το έντονο ανάγλυφο, οι επίπεδες καλλιεργούμενες εκτάσεις και η μεγάλη ακτογραμμή ευνόησαν την ενασχόληση των κατοίκων με πλήθος αγροτικών ασχολιών (κτηνοτροφικές, αλιευτικές, γεωργικές, αμπελουργικές, καλλιέργεια οπωροφόρων και ελαιόδεντρων). Η περιοχή παράγει εξαιρετικά προϊόντα, με κύρια τα κηπευτικά, την ελιά και το ελαιόλαδο. Περίφημη είναι τσακωνική μελιτζάνα που αποτελεί αναγνωρισμένο προϊόν Π.Ο.Π. και η παραδοσιακή τσακωνική γραβιέρα. Η τοπική γαστρονομική παράδοση, συνεπώς, περιλαμβάνει αυθεντικά πιάτα της μεσογειακής διατροφής, που αξιοποιούν τα τοπικά προϊόντα (ελιές, λάδι, κρασί, κτηνοτροφικά προϊόντα, ψάρια, φρούτα κ.λπ.).

Τοπικές γιορτές και εκδηλώσεις

Οι γιορτές και οι εκδηλώσεις πολλές στον δήμο Νότιας Κυνουρίας, που ξεκινούν με αφορμή είτε θρησκευτικές γιορτές είτε την προβολή τοπικών προϊόντων (πίνακας 3 παραρτήματος II). Στις πρώτες και πιο γνωστές ευρύτερα περιλαμβάνονται οι εορτασμοί του Πάσχα, με τα αερόστατα και το παραδοσιακό γλέντι. Επίσης, η γιορτή της Παναγίας το δεκαπενταύγουστο γιορτάζεται σε όλους τους οικισμούς του δήμου και ιδιαίτερα στο μοναστήρι της Έλωνας. Το τελευταίο γιορτάζει και των Εισοδίων με περιφορά της ομώνυμης εικόνας. Πολλές οι γιορτές αγίων και οι εκκλησίες στην περιοχή που συνδέονται με τοπικά πανηγύρια. Η γιορτή της Αγίας Μαρίνας, της Αγίας Παρασκευής, του Αγίου Γεωργίου, του Αγίου Χριστοφόρου, του Αγίου Κωνσταντίνου, του Προφήτη Ηλία και του Αγίου Παντελεήμονα είναι μόνο κάποιες από αυτές.

Από τις εκδηλώσεις επαγγελματικών ομάδων και προβολής προϊόντων περισσότερο γνωστή είναι τη γιορτή της μελιτζάνας και η εκδήλωση «Μελιτζαζ». Διοργανώνονται από το δήμο και την Αναπτυξιακή Πάρωνα στο Λεωνίδιο με πρωταγωνίστρια την τσακόνικη μελιτζάνα πλαισιωμένη από τα υπόλοιπα τοπικά αγροτικά προϊόντα. Οι εκδηλώσεις περιλαμβάνουν μουσικές, διαλέξεις, εκθέσεις προϊόντων, συμμετοχή ελλήνων και ξένων μαγείρων και σεφ και φυσικά δοκιμή εδεσμάτων. Επίσης, καταγράφεται η γιορτή του μελιού στα Μέλανα, η γιορτή της μαρίδας στη Σαμπατική και η γιορτή του ψαρά στον Τυρό.

Τοπικοί φορείς ανάπτυξης

Δήμος Νότιας Κυνουρίας

Οι αρμοδιότητες στις οποίες καλείται να ανταποκριθεί ο δήμος Νότιας Κυνουρίας στο πλαίσιο εφαρμογής του Ν.3852/2010 σχετικά με τη συνένωση των καποδιστριακών δήμων Λεωνιδίου, Τυρού και της κοινότητας Κοσμά περιγράφονται στον Ν.3463/2006 και στα άρθρα 94 & 95 του Ν.3852/2010.

Οι υπηρεσίες του δήμου διαρθρώνονται σε έξι ενότητες που περιλαμβάνουν τις υπηρεσίες που υπάγονται απευθείας στον δήμαρχο, τις επιτελικές υπηρεσίες, τις υπηρεσίες τοπικής οικονομικής ανάπτυξης, τις υπηρεσίες περιβάλλοντος και ποιότητας ζωής, τις υπηρεσίες κοινωνικής προστασίας, παιδείας και πολιτισμού και, τέλος, τις υπηρεσίες υποστήριξης. Συγχρόνως, λειτουργεί ένας αριθμός επιτροπών, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγεται η «Επιτροπή Τουριστικής Ανάπτυξης». Αρμόδιο για θέματα τουρισμού του δήμου είναι επίσης το «Γραφείο Απασχόλησης και Τουρισμού» που λειτουργεί στο πλαίσιο των υπηρεσιών οικονομικής ανάπτυξης (Επιχειρησιακό πρόγραμμα δήμου Νότιας Κυνουρίας 2011-2014).

Το «Γραφείο Απασχόλησης και Τουρισμού» απασχολεί ένα άτομο, που συμμετέχει, επίσης, στις διαδικασίες της «Επιτροπή Τουριστικής Ανάπτυξης», στην οποία εισηγείται θέματα προς συζήτηση. Στη συνέχεια προωθεί τις προτάσεις της επιτροπής στο δημοτικό συμβούλιο προς ψήφιση.

Η «Επιτροπή Τουριστικής Ανάπτυξης» απαρτίζεται από έντεκα μέλη που προέρχονται κατά το ήμισυ από το σώμα των εκλεγμένων δημοτικών συμβούλων, ενώ τα υπόλοιπα μέλη της ορίζονται από τους τοπικούς επαγγελματικούς συλλόγους. Συνεδριάζει σε μηνιαία βάση χωρίς, ωστόσο, να αποκλείεται η έκτακτη σύγκλησή της, εφόσον προκύπτει ανάγκη και μετά από πρόταση των μελών της.

Έργο της «Επιτροπής Τουριστικής Ανάπτυξης» είναι η αναγνώριση των τοπικών αναγκών σε ό,τι αφορά στον τουρισμό και η διαμόρφωση και επεξεργασία δράσεων που τις ικανοποιούν. Παράλληλα, συμμετέχει στη διαμόρφωση προτάσεων που αφορούν σε έργα υποδομής που συντελούν στην τοπική ανάπτυξη και υλοποιούνται στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων του δήμου. Τέλος, βασικό μέλημά της αποτελεί η διατύπωση και επεξεργασία προτάσεων που αποβλέπουν στην προβολή της περιοχής ως τουριστικού προορισμού (Επιτόπια έρευνα).

Αναπτυξιακή Πάρνωνα

Η Αναπτυξιακή Πάρνωνα ιδρύθηκε το 1995 ως «Αναπτυξιακή Εταιρεία Πάρνωνα Α.Ε.» με κύριο σκοπό την οικονομική και πολιτιστική ανάπτυξη της περιοχής του Πάρνωνα. Η περιοχή παρέμβασής της περιλαμβάνει τους δήμους Βόρειας Κυνουρίας, Τρίπολης, Νότιας Κυνουρίας, Σπάρτης, Ανατολικής Μάνης, Ευρώτα, Μονεμβασιάς, Ελαφονήσου, Ναυπλιέων, Άργους και Μυκηνών.

Ο δήμος Νότιας Κυνουρίας είναι ο μεγαλύτερος μέτοχος της «Αναπτυξιακής Πάρνωνα» με ποσοστό συμμετοχής 31,738%. Το έργο και η αποτελεσματικότητά της εταιρείας ως αναπτυξιακού εργαλείου (εγκρίσεις έργων, τεχνική και επιστημονική στήριξη αναπτυξιακών έργων, τεχνική υποστήριξη δημοσίων και ιδιωτικών φορέων, προώθηση της επιχειρηματικότητας και προστασία του περιβάλλοντος στην περιοχή παρέμβασης, δημιουργία θέσεων εργασίας) συνιστά μεγάλης σημασίας παράμετρο της ανάπτυξης του δήμου Νότιας Κυνουρίας (Παρουσίαση Αναπτυξιακής Πάρνωνα-Αναπτυξιακή Ανώνυμη Εταιρεία ΟΤΑ).

Η Αναπτυξιακή Πάρνωνα διαχειρίζεται έργα και προγράμματα σχετικά με την αγροτική ανάπτυξη, το περιβάλλον, την κοινωνική συνοχή και την απασχόληση στην περιοχή της Νοτιοανατολικής Πελοποννήσου. Ενδεικτικά αναφέρονται τα προγράμματα Ο.Π.Α.Α.Χ., τα έργα των μέτρων 5.3 και 2.2.5 ΠΕΠ Πελοποννήσου 2000 -2006 «Βοήθεια στο Σπίτι», τα έργα του ΕΠ «Περιβάλλον» 2000 -2006 και ΕΤΕΡΠΣ του Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε και ακόμη οι παρεμβάσεις της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας Leader II, στο πλαίσιο της οποίας υλοποιήθηκαν επενδύσεις στον αγροτουρισμό (Μέτρο 3), και του τοπικού προγράμματος ΚΠ LEADER+ «Οικοανάπτυξη Νοτιοανατολικής Πελοποννήσου» της περιόδου 2000-2006. Το τελευταίο απέβλεπε στη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των τοπικών πόρων μέσα από μια ολοκληρωμένη και αειφόρο αναπτυξιακή διαδικασία και στη δημιουργία ευκαιριών που συμβάλουν στην ενίσχυση του εισοδήματος του τοπικού πληθυσμού, στην αύξηση της επισκεψιμότητας και στη συγκράτηση του πληθυσμού στην περιοχή.

Στρατηγικούς στόχους του τοπικού προγράμματος αυτού αποτέλεσαν η ολοκληρωμένη ανάπτυξη με διαφοροποίηση της παραγωγικής βάσης, η αξιοποίηση και η προστασία των φυσικών πόρων και η ενίσχυση της ταυτότητας, της συνεκτικότητας, της ελκυστικότητας και της εξωστρέφειας της περιοχής, δημιουργώντας παράλληλα προϋποθέσεις για την οικονομική και κοινωνική

σύγκλιση. Στους ειδικότερους στόχους του προγράμματος περιλαμβάνονταν η ενίσχυση του τομέα των υπηρεσιών, της νεανικής και γυναικείας επιχειρηματικότητας, της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων μέσω της βελτίωσης της οργάνωσής τους, της σταθεροποίησης της ποιότητας της παραγωγής και της εισαγωγής νέων τεχνολογιών στην παραγωγή και τον αναπτυξιακό σχεδιασμό. Επιπλέον, στόχο του προγράμματος αποτέλεσε η ανάδειξη, αξιοποίηση και προστασία των φυσικών και πολιτιστικών πόρων, η ενίσχυση της εταιρικής, της δικτύωσης των επιχειρήσεων και των συνεργασιών σε περιφερειακό, εθνικό και διεθνές επίπεδο και γενικότερα η δημιουργία και ενδυνάμωση συλλογικών σχημάτων αναπτυξιακής πολιτικής.

Το σύνολο της δημόσιας δαπάνης του προγράμματος αυτού ανήλθε περίπου στα 6.500.000,00 ευρώ και στο πλαίσιο του υλοποιήθηκαν κυρίως ιδιωτικά επενδυτικά σχέδια στους τομείς του αγροτικού τουρισμού, των μικρομεσαίων επιχειρήσεων και των σύγχρονων τεχνολογιών αλλά και μικρά δημόσια έργα για δράσεις αξιοποίησης της φυσικής, πολιτιστικής και αρχιτεκτονικής κληρονομιάς. Συγκεκριμένα σε ολόκληρη την περιοχή παρέμβασης πραγματοποιήθηκαν 63 επενδυτικά σχέδια, από τα οποία 13 υλοποιήθηκαν από γυναίκες και 36 από νέους κάτω των 40 ετών. Δημιουργήθηκαν 80 νέες θέσεις εργασίας πλήρους απασχόλησης και 40 νέες εποχικές θέσεις, ενώ διατηρήθηκαν 47 θέσεις εργασίας. Τα έργα που προκηρύχθηκαν και εντάχθηκαν στο πρόγραμμα αυτό για την περιοχή μελέτης παρουσιάζονται στους πίνακες 4-11 του παραρτήματος II.

Μια από τις παρεμβάσεις του τοπικού προγράμματος LEADER+ αποτελεί το Τοπικό Σύμφωνο Ποιότητας. Αφορά στη συνεργασία μεταξύ των επιχειρηματιών της περιοχής του Πάρωνα και της Νοτιοανατολικής Πελοποννήσου, με κύριο σκοπό την προβολή της περιοχής, τη διάθεση τοπικών προϊόντων και τη διαμόρφωση ταυτότητας στο τουριστικό προϊόν μέσω της δικτύωσης ομοειδών ή συμπληρωματικών επιχειρήσεων και της διευκόλυνσης των επισκεπτών στην αναγνώριση των τοπικών προϊόντων. Το τοπικό σύμφωνο ποιότητας αποτελεί σύμβαση που υπογράφεται μεταξύ της εταιρίας «Τοπικό Σύμφωνο Ποιότητας» και επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στον αγροτουρισμό, τη μεταποίηση και τυποποίηση αγροτικών προϊόντων. (Παρουσίαση Αναπτυξιακής Πάρωνα-Αναπτυξιακή Ανώνυμη Εταιρεία ΟΤΑ).

Στη διάρκεια της 4^{ης} προγραμματικής περιόδου (2007-2013) η Αναπτυξιακή Πάρνωνα υλοποιεί το τοπικό πρόγραμμα LEADER «Ανατολική Πελοπόννησος – Από την Οικοανάπτυξη στην Καινοτομία». Το πρόγραμμα συγχρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης και έχει συνολικό εγκεκριμένο ποσό δημόσιας δαπάνης που ανέρχεται στα 6.400.000 ευρώ. Από αυτά το ποσό των 5.120.000,00 ευρώ καλύπτεται από το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης (ΕΓΤΑΑ), ενώ το ποσό των 1.280.000,00 ευρώ αποτελεί την εθνική συμμετοχή που καλύπτεται από πιστώσεις του Προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων (ΠΔΕ). Στο πλαίσιο του προγράμματος αυτού αναμένεται να υλοποιηθούν ιδιωτικές επενδύσεις στους τομείς του αγροτικού τουρισμού, των μικρομεσαίων επιχειρήσεων και των σύγχρονων τεχνολογιών. Ακόμη, αναμένεται να πραγματοποιηθούν μικρά δημόσια έργα και δράσεις για την αξιοποίηση της φυσικής, πολιτιστικής και αρχιτεκτονικής κληρονομιάς (Παρουσίαση Αναπτυξιακής Πάρνωνα-Αναπτυξιακή Ανώνυμη Εταιρεία ΟΤΑ).

Στους βασικούς στόχους του τοπικού προγράμματος LEADER της περιόδου 2007-2013 περιλαμβάνονται:

- Η ενίσχυση της τοπικής ανταγωνιστικότητας με διαφοροποίηση της παραγωγικής βάσης, προώθηση της δικτύωσης και βελτίωση της ποιότητας των τοπικών προϊόντων και υπηρεσιών
- Η ανάδειξη της περιοχής ως ιδανικού τόπου διαβίωσης και τουριστικού προορισμού υψηλών προδιαγραφών ποιότητας
- Η ενίσχυση της εταιρικότητας και της εξωστρέφειας με δημιουργία προϋποθέσεων οικονομικής και κοινωνικής σύγκλισης

Στους ειδικούς στόχους του προγράμματος περιλαμβάνονται:

- Η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας του αγροτικού και αγροδιατροφικού τομέα
- Η διαφοροποίηση και ενίσχυση της αγροτικής απασχόλησης με έμφαση στο τρίπτυχο «τουρισμός – τοπικά προϊόντα – ποιότητα»
- Η ενίσχυση της επιχειρηματικότητας, της δικτύωσης και της ποιότητας - αναγνωρισιμότητας των τοπικών προϊόντων και υπηρεσιών
- Η βελτίωση - διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος

- Η βελτίωση της ποιότητας ζωής του αγροτικού πληθυσμού
- Η ανάδειξη της ταυτότητας και της τοπικής ιδιαιτερότητας των χωριών
- Η προστασία, αναβάθμιση και ανάδειξη των φυσικών και πολιτιστικών πόρων
- Η ενίσχυση της δικτύωσης και των συνεργασιών σε περιφερειακό, εθνικό και διεθνές επίπεδο
- Η δημιουργία - ενδυνάμωση συλλογικών σχημάτων αναπτυξιακής πολιτικής

Στον πίνακα 12 του παραρτήματος II παρουσιάζονται τα μέτρα και υπομέτρα του τοπικού προγράμματος LEADER «Ανατολική Πελοπόννησος – Από την Οικοανάπτυξη στην Καινοτομία» για την 4^η προγραμματική περίοδο (2007-2013).

Αγροτικός Συνεταιρισμός Γυναικών Λεωνιδίου

Ο Αγροτικός Συνεταιρισμός Γυναικών Λεωνιδίου (ΑΣΓΛ) ιδρύθηκε το 2007 και λειτούργησε αρχικά με επτά μέλη. Σήμερα δραστηριοποιούνται σε αυτόν τρεις γυναίκες.

Ο ΑΣΓΛ εντάχθηκε στα επενδυτικά σχέδια της ΚΠ Leader+ και χρηματοδοτήθηκε για την κατασκευή εργαστηρίου παραδοσιακών γλυκών και αρτοσκευασμάτων (Τελική έκθεση τοπικού προγράμματος ΚΠ Leader+, Αναπτυξιακή Πάρνωνα). Φτιάχνει γλυκά, μαρμελάδες, παξιμάδια, ζυμαρικά και σαπούνι. Συμμετέχει ενεργά στις γιορτές της μελιτζάνας και στο τοπικό σύμφωνο ποιότητας και περιλαμβάνεται στα καλά παραδείγματα παραγωγής προϊόντων, συμβάλλοντας στη σύνδεση της περιοχής και των τοπικών προϊόντων με την γαστρονομία και τον τουρισμό (Μπόλης, αχρονολόγητο).

Αγροτικός Πιστωτικός Συνεταιρισμός - Ο Άγιος Λεωνίδας

Ο Πιστωτικός Αγροτικός Συνεταιρισμός ο Άγιος Λεωνίδας έχει έδρα το Λεωνίδιο και λειτουργεί σύμφωνα με τις διατάξεις της νομοθεσίας περί συνεταιρισμών. Αποσκοπεί στην οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ανάπτυξη και προαγωγή των μελών του, μέσω μιας συνιδιόκτητης επιχείρησης.

Ο «Άγιος Λεωνίδας» έχει 348 μέλη. Οι αποφάσεις του λαμβάνονται στο πλαίσιο συνελεύσεων που πραγματοποιούνται κάθε μήνα για τα τρέχοντα θέματα και γενικών συνελεύσεων που πραγματοποιούνται δύο φορές το χρόνο και χαρακτηρίζονται από υψηλό ποσοστό συμμετοχής.

Ο συνεταιρισμός δραστηριοποιείται στην παραγωγή, μεταποίηση και εμπορία αγροτικών προϊόντων (εσπεριδοειδών). Για το σκοπό αυτό εντάχθηκε στο μέτρο 2.1 του επιχειρησιακού προγράμματος "Αγροτική Ανάπτυξη-Ανασυγκρότηση της Υπαίθρου 2000-2006 του Γ' Κ.Π.Σ. και χρηματοδοτήθηκε για την κατασκευή συσκευαστηρίου αγροτικών προϊόντων. Σήμερα, το συσκευαστήριο βρίσκεται στον τρίτο χρόνο της λειτουργίας του.

Ο «Άγιος Λεωνίδας» αναπτύσσει συνεργασίες τόσο με την τοπική αυτοδιοίκηση (πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια) όσο και τους τοπικούς συλλόγους (εμπορικό, μορφωτικό κ.α.) στις δράσεις των οποίων συχνά συμμετέχει ενεργά (για

παράδειγμα στη γιορτή της μελιτζάνας. Επίσης, συνεργάζεται με εκπαιδευτικά και ερευνητικά ιδρύματα, όπως το Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών και το Μπενάκειο Φυτοπαθολογικό Ινστιτούτο και διοργανώνει εκδηλώσεις ενημέρωσης των αγροτών για θέματα αγροτικής ανάπτυξης (Πηγή: Επιτόπια έρευνα).

Ένωση Ξενοδόχων και Ιδιοκτητών Τουριστικών Καταλυμάτων Ν. Κυνουρίας

Η τοπική Ένωση Ξενοδόχων και Ιδιοκτητών Τουριστικών Καταλυμάτων έχει 100 μέλη που προέρχονται από τους οικισμούς του Λεωνιδίου, του Τυρού, των Πουλίθρων, του Κοσμά, της Σαμπατικής και του Λιβαδίου. Κύριο μέλημα της αποτελεί η ενημέρωση των μελών της για τις εξελίξεις του κλάδου τους και οι διευκόλυνση των επαγγελματικών τους δραστηριοτήτων.

Για την επίτευξη των σκοπών της συνεργάζεται με τους τοπικούς φορείς ανάπτυξης (τον δήμο, τον εμπορικό σύλλογο) στη διοργάνωση εκδηλώσεων που αποσκοπούν στην προβολή της περιοχής ως τουριστικού προορισμού. Συγχρόνως αναπτύσσει διατοπικές συνεργασίες με τις αντίστοιχες ενώσεις της Λακωνίας και της Αργολίδας, καθώς επίσης και με το Εμπορικό και Επαγγελματικό Επιμελητήριο Αρκαδίας. Επιπλέον, λαμβάνει γνώση και συμμετέχει σε εκθέσεις που αφορούν στον κλάδο (Πηγή: Επιτόπια έρευνα).

Μορφωτικός Σύλλογος Λεωνιδίου - Πολιτιστικός Σύλλογος Τυρού «Απόλλων»

Ο Μορφωτικός Σύλλογος Λεωνιδίου και ο Πολιτιστικός Σύλλογος Τυρού «Απόλλων» έχουν ως κύριο έργο τους τη διάσωση και ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς του τόπου και την προώθηση της πολιτιστικής και πνευματικής ανάπτυξη των μελών τους. Ο Μορφωτικός Σύλλογος Λεωνιδίου έχει 830 μέλη, ενώ ο Πολιτιστικός Σύλλογος Τυρού «Απόλλων» 250. Οι δραστηριότητές τους, που βασίζονται σε μεγάλο ποσοστό στην εθελοντική συμμετοχή των μελών τους, χρηματοδοτούνται από τις εισφορές των μελών τους και κυρίως από τον δήμο Νότιας Κυνουρίας και το υπουργείο πολιτισμού (Πηγή: Επιτόπια έρευνα).

Για την επίτευξη των στόχων τους και οι δύο σύλλογοι συνεργάζονται στενά με τον δήμο και τους αντίστοιχους τοπικούς εμπορικούς συλλόγους στη διοργάνωση πολιτιστικών εκδηλώσεων και δράσεων που αναβιώνουν και προβάλλουν τα τοπικά

πολιτιστικά στοιχεία (τσακωνική διάλεκτος, ήθη, έθιμα, παραδόσεις, τοπική αρχιτεκτονική, στοιχεία λαϊκής τέχνης, τοπικούς χορούς και ενδυμασίες κ.λπ.) και συνεισφέρουν στη βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων. Οι δραστηριότητες αυτές μπορούν να λειτουργήσουν στο πλαίσιο της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης, που σέβεται τον τρόπο ζωής των κατοίκων, τα τοπικά στοιχεία και τις τοπικές ιδιαιτερότητες, όχι μόνο ως μέσο για την προστασία του τοπικού πολιτιστικού αποθέματος αλλά επιπλέον να συνεισφέρουν στην ανάπτυξη της περιοχής επιδρώντας θετικά στην απασχόληση και την τοπική οικονομία.

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

Αποτελέσματα έρευνας τοπικών φορέων ανάπτυξης

Στην έρευνα πεδίου συμμετείχαν εκπρόσωποι των ακόλουθων τοπικών φορέων:

1. Δήμος Νότιας Κυνουρίας
2. Ένωση ξενοδόχων και ιδιοκτητών τουριστικών καταλυμάτων Νότιας Κυνουρίας
3. Πολιτιστικός σύλλογος Τυρού «Ο Απόλλων»
4. Αγροτικός συνεταιρισμός Λεωνιδίου «Άγιος Λεωνίδα»
5. Αγροτικός Συνεταιρισμός Γυναικών Λεωνιδίου
6. Πάρωνας Αναπτυξιακή Εταιρία
7. Μορφωτικός σύλλογος Λεωνιδίου

Οι εκπρόσωποι των φορέων που έλαβαν μέρος στην έρευνα έχουν ηλικίες μεταξύ 44-73 ετών με μέση ηλικία τα 54 έτη. Δύο εξ αυτών είναι απόφοιτοι ανώτατου πανεπιστημιακού ιδρύματος, ένας ανώτατου τεχνολογικού ιδρύματος και τέσσερις μέσης εκπαίδευσης. Οι θέσεις που κατέχουν στους φορείς που εκπροσωπούν έκριναν την καταλληλότητά τους για τη συμμετοχή τους στην έρευνα.

Προσανατολισμός του τουρισμού και τουριστικοί πόροι

Η εικόνα της Νότιας Κυνουρίας ως τουριστικού προορισμού σύμφωνα με τους εκπροσώπους των τοπικών φορέων προκύπτει, κατά κύριο λόγο, από το συνδυασμό της φυσικής της ομορφιάς και της πολιτισμικής της ταυτότητας, ως πρωτογενών στοιχείων, και σε μικρότερο βαθμό λόγω της αξιοποίησή τους ως τουριστικών πόρων, και των ανέσεων που παρέχονται στους τουρίστες.

«Ο τόπος», σύμφωνα με τον εκπρόσωπο ενός από τους τοπικούς φορείς που έλαβαν μέρος στην έρευνα, «κερδίζει τον επισκέπτη με την πρώτη ματιά: την εικόνα της ανοικτής θάλασσας από ψηλά», της ακτογραμμής που διεισδύει στη θάλασσα, της παράλιας διαδρομής μέχρι τον κάμπο του Λεωνιδίου, των ορεινών χωριών σε υψόμετρο που ξεπέρα τα 1000 μέτρα, με τη συνάντηση δηλαδή όλων των εκφάνσεων του μεσογειακού τοπίου σε διάστημα μιας ώρας.

Κύριο στοιχείο πολιτισμικής αναφοράς που καταγράφεται από όλους τους εκπροσώπους των τοπικών φορέων - ως πόλος έλξης μάλλον περισσότερο των ξένων και των περισσότερο μορφωμένων επισκεπτών παρά του μέσου επισκέπτη της περιοχής - αποτελεί η τσακωνική διάλεκτος, η οποία αποτέλεσε πρόσφατα αντικείμενο γλωσσολογικής μελέτης του πανεπιστημίου της Αγίας Πετρούπολης. Παρόλα αυτά η τοπική διάλεκτος θεωρείται από τους ερωτώμενους ως ένα όχι επαρκώς προβεβλημένο και μάλλον υποτιμημένο πολιτισμικό στοιχείο του τόπου που χρήζει εντονότερης μελέτης και αξιοποίησης. Ως πρώτο βήμα για την προβολή της προτείνεται η καθολική αναγραφή στην τσακωνική των επιγραφών και πινακίδων των φορέων και των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στα τσακωνικά χωριά του δήμου.

Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των εκπροσώπων των τοπικών φορέων, οι επισκέπτες επιθυμούν να γνωρίσουν και άλλα στοιχεία που συνιστούν την τοπική ταυτότητα των κατοίκων, εκτός της διαλέκτου. Πόλο έλξης αποτελούν τα τοπικά δρώμενα που κατά καιρούς διοργανώνονται, όπως οι εορτασμοί του Πάσχα με τα αερόστατα και τα φαναράκια, οι εορτασμοί της αποκριάς, τα πανηγύρια, στα οποία συμμετέχουν τοπικά χορευτικά σχήματα, οι γιορτές της μελιτζάνας, του ψαρά και του μελιού. Ενδιαφέρον εξάλλου εκδηλώνεται και για τα αντίστοιχα προϊόντα και ακόμη για βότανα (τσάι από τον Κοσμά), είδη αρτοποιίας και ζυμαρικά (παξιμάδια, χυλοπίτες) και παραδοσιακά γλυκίσματα (γλυκά κουταλιού, δίπλες).

Ο δήμος διαθέτει αριθμό καταλυμάτων, ξενοδοχείων και ενοικιαζόμενων δωματίων και κέντρων εστίασης και αναψυχής που καλύπτουν σε γενικές γραμμές την τουριστική ζήτηση. Η ζήτηση παρουσιάζει εποχικές εξάρσεις τις ημέρες του Πάσχα και το διάστημα από τα μέσα Ιουλίου έως τα μέσα Αυγούστου. Στη διάρκεια της προηγούμενης χρονιάς παρατηρήθηκε μια σχετική αδυναμία ανταπόκρισης στη ζήτηση στο διάστημα διεξαγωγής των πανελλήνιων αγώνων ταε-κβο-ντο στο Λεωνίδιο, που καλύφθηκε από τις γειτονικές περιοχές, αλλά αυτό αποτελεί μια μάλλον ιδιαίτερη περίπτωση, καθώς φαίνεται πως μόνο σε περιόδους έντονης τουριστικής αιχμής- που όμως δεν παρουσιάζονται συχνά - τα καταλύματα δεν επαρκούν.

Η Νότια Κυνουρία, σύμφωνα με τους εκπροσώπους, έλκει τουρίστες όλων των ηλικιών και μορφωτικών επιπέδων, ωστόσο, η κυρίως τουριστική ζήτηση

εκδηλώνεται τους καλοκαιρινούς μήνες και το Πάσχα από ελληνικές οικογένειες, άτομα μέσης ηλικίας και συνταξιούχους που αναζητούν ήσυχες διακοπές και ηρεμία σε τόπους που δεν έχουν κορεσθεί τουριστικά, διαθέτουν αρκετές ανέσεις και καθαρό και ωραίο φυσικό περιβάλλον. Τους φθινοπωρινούς και ανοιξιάτικους μήνες εκδηλώνεται ενδιαφέρον περισσότερο από αλλοδαπούς τουρίστες, μάλλον ανώτερης μόρφωσης, που έλκονται από την αυθεντικότητα του τόπου και επιδιώκουν την επαφή με τη φύση χωρίς να συνδυάζουν τις διακοπές τους αποκλειστικά με τη θάλασσα. Σημαντικό ποσοστό των τουριστών αυτών επισκέπτονται για χρόνια την περιοχή, ενώ ορισμένοι από αυτούς έχουν στο παρελθόν προβεί σε αγορές κατοικιών.

Σημειώνεται επίσης ότι στη διάρκεια του περασμένου αιώνα ο τόπος υπέστη τεράστιες απώλειες του ανθρώπινου δυναμικού του, λόγω μετανάστευσης. Ένας αριθμός αυτών ή των απογόνων τους επιστρέφουν, κυρίως τα καλοκαίρια και προστίθενται στον αριθμό των επισκεπτών του τόπου. Ωστόσο, γενικά αξιολογείται ότι η προσέλευση των τουριστών δεν αντιστοιχεί στις δυνατότητες και τους πόρους του δήμου ως τουριστικού προορισμού.

Στους τουριστικούς πόρους του δήμου οι τοπικοί φορείς ανάπτυξης συγκαταλέγουν τις καθαρές παραλίες, τα μονοπάτια με βοτανικό ενδιαφέρον για φυσιολατρικές διαδρομές, τα μοναστήρια και τις εκκλησίες, τα παλιά αρχοντικά και τους παραδοσιακούς οικισμούς. Επίσης, περιλαμβάνουν τη σπηλαιοκαταβόθρα Δέρσιος στην Παλιόχωρα Τυρού και το σπηλαιοβάραθρο Πρόπαντες στο Παλαιοχώρι, το σπήλαιο του Διονύσου, το οποίο παρουσιάζει και αρχαιολογικό ενδιαφέρον, λόγω της ανεύρεσης στο εσωτερικό του ευρημάτων που χρονολογούνται στην αρχαιότητα, και ακόμη αρχαιολογικούς χώρους διεσπαρμένους σε ολόκληρο το δήμο, που ωστόσο δεν είναι επισκέψιμοι.

Τα στοιχεία πολιτισμικής ταυτότητας προωθούνται μέσω της αναπτυξιακής εταιρείας και του Δήμου στο πλαίσιο των εκδηλώσεων που διοργανώνουν ή συμμετέχουν και προβάλλονται στους αντίστοιχους δικτυακούς τόπους. Ωστόσο, διατυπώθηκε η άποψη ότι τόσο η προώθηση όσο και η προβολή τους είναι ανεπαρκής.

Στα προτεινόμενα μέτρα για την καλύτερη προώθηση και προβολή τους περιλαμβάνονται η αποτελεσματικότερη προβολή των λαογραφικών στοιχείων του τόπου με τη συγκέντρωσή τους σε ένα κεντρικότερο χώρο, εύκολα προσβάσιμο από

τους επισκέπτες, που θα προκύψει από τη συνένωση των δύο λαογραφικών μουσείων στον Κοσμά και τα Πέρα Μέλανα. Παράλληλα προτείνεται η αξιοποίηση των ευρημάτων των αρχαιολογικών ανασκαφών που έχουν γίνει κατά καιρούς με τη δημιουργία μιας συλλογής προσβάσιμης από τους ενδιαφερόμενους κατοίκους και επισκέπτες.

Επιπλέον, στο πλαίσιο του επιχειρησιακού προγράμματος ανταγωνιστικότητα και επιχειρηματικότητα 2007-2013 έχει προταθεί η δημιουργία του «Κέντρου Μελετών Τσακωνιάς» στο παλιό κτήριο της φάμπρικας στο Λεωνίδιο ως πολυχώρου που θα συμβάλλει στην ποιοτική αναβάθμιση του τουρισμού της περιοχής και τη διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος, δίνοντας έμφαση στις πολιτιστικές και εν γένει τις εναλλακτικές προτάσεις για την ανάπτυξη της περιοχής. Για τον σκοπό αυτό από τον αρμόδιο φορέα προτείνονται:

«δράσεις που εστιάζουν στη συγκέντρωση, κεφαλαιοποίηση και διάχυση της τεχνογνωσίας της Τσακωνιάς, στην ανάδειξη της πολιτιστικής της κληρονομιάς για εκπαιδευτικούς και τουριστικούς σκοπούς, στην εκπόνηση μελετών και εκπαιδευτικών προγραμμάτων για την τοπική ανάπτυξη και την καινοτομία, καθώς και στην προβολή αυτών μέσω εκδηλώσεων και του διαδικτύου».

Γενικότερα, ο πολιτισμός προτείνεται από τους τοπικούς φορείς ως βάση της τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής, στην οποία μπορεί να συμβάλλει καθοριστικά, δεδομένου ότι το τοπικό πολιτιστικό απόθεμα θεωρείται ελάχιστα αξιοποιημένο. Ως πυλώνες που μπορούν να στηρίξουν την τουριστική ζήτηση αξιολογούνται επίσης η ανάπτυξη του εκπαιδευτικού τουρισμού με άξονα την τοπική αρχιτεκτονική στο πλαίσιο συνεργασίας με εκπαιδευτικά ιδρύματα και ο αγροτικός τουρισμός με έμφαση στην αγροτική οικονομία του τόπου. Συγχρόνως, ενδεδειγμένη επιλογή για την τοπική ανάπτυξη θεωρείται από όλους τους φορείς ο προσανατολισμός προς ήπιες μορφές τουρισμού, που δεν διαταράσσουν τον παραδοσιακό τρόπο ζωής και εντάσσονται στη λογική των δραστηριοτήτων και αθλημάτων που διεξάγονται στη φύση, όπως πεζοπορίες, αναρριχήσεις, ανεμοπτερισμός, αλεξίπτωτο πλαγιάς, ειδικές διαδρομές με ποδήλατα, θαλάσσιος τουρισμός (ψάρεμα, αγώνες με σκάφη, καταδύσεις). Ωστόσο, αναπτυξιακή δυνατότητα θεωρήθηκε ότι μπορεί να προσφέρει και η ανέγερση και αγορά κατοικιών. Ο θρησκευτικός τουρισμός, τέλος, καταγράφεται ως μια σημαντική δυνατότητα που ήδη αξιοποιείται, λόγω του

φημισμένου μοναστηριού της Παναγίας Έλωνας αλλά επίσης ως προοπτική που μπορεί να προκύψει από την αξιοποίηση των υπολοίπων μονών του δήμου.

Ως βασική αδυναμία και τροχοπέδη γενικότερα για την τοπική ανάπτυξη αναγνωρίζεται από έναν από τους συμμετέχοντες στην έρευνα η υστέρηση της περιοχής σε σχέση με το μέσο ευρωπαϊκό επίπεδο οργάνωσης και σχεδίασης της ανάπτυξης. Το γεγονός αυτό δεν επιτρέπει τη θεσμική ολοκλήρωση των προσπαθειών και διαιώνίζει βασικές διαρθρωτικές αδυναμίες, όπως η έλλειψη χωροταξικού σχεδιασμού και χάραξης ζώνης αιγιαλού που συνεπάγονται προβλήματα στο σχεδιασμό και την αξιοποίηση των υποδομών.

Επιπλέον, διατυπώθηκαν ενστάσεις όσον αφορά στη διαδικασία μεταφοράς δημόσιων υπηρεσιών σε όμορο δήμο, η οποία βρίσκεται σε εξέλιξη στο πλαίσιο των προσπαθειών της κεντρικής διοίκησης για την εξοικονόμηση πόρων και την αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης. Η διαδικασία αυτή εκτιμάται ότι θα επιδράσει αρνητικά στην τοπική οικονομία «που παρά τις γενικές αδυναμίες του ελληνικού κράτους χαρακτηρίζεται από μόνιμη εισροή πόρων, έχει παραγωγή και διατηρεί μια μικρή αλλά βιώσιμη αγορά προϊόντων».

Ιδιαίτερα για την τουριστική ανάπτυξη από όλους σχεδόν τους φορείς θεωρείται κρίσιμο ζήτημα η προβληματική πρόσβαση στην περιοχή, αφενός λόγω του κακού οδικού δικτύου και αφετέρου, λόγω της έλλειψης θαλάσσιας συγκοινωνίας με τον Πειραιά και τις κοντινές τουριστικές περιοχές του Μυρτώου πελάγους (Σπέτσες, Μονεμβάσια, Πόρο, Ύδρα). Επίσης, ως κρίσιμα ζητήματα αξιολογούνται από δύο από τους φορείς η νοοτροπία των κατοίκων που δυσπιστούν σε νεωτερισμούς και η άρνηση της συμμετοχής τους σε δράσεις για την ανάπτυξη.

Τέλος, σημαντική προϊούσα απειλή για την ανάπτυξη και ειδικότερα για την αγροτική οικονομία του τόπου αποτελεί ο κίνδυνος της λειψυδρίας και της ξηρασίας, που ωστόσο προσδοκάζεται να αντιμετωπιστεί με τη μεταφορά υδάτων για άρδευση από τις περιοχές Αγίου Βασίλειου- Πλατανακίου.

Το περιβάλλον της περιοχής θεωρείται από τους περισσότερους φορείς ως εν μέρει προστατευμένο, αν και κατά γενική ομολογία εκτιμάται ότι βρίσκεται σε πολύ καλή κατάσταση, γεγονός που μάλλον προκύπτει περισσότερο ως αποτέλεσμα ευνοϊκών συγκυριών παρά λόγω των προσπαθειών που καταβάλλονται. Ως θετική

εξέλιξη για την προστασία του περιβάλλοντος αναφέρεται η σχετικά πρόσφατη συμπερίληψη μεγάλου μέρους του δήμου εντός των ορίων του οικολογικού πάρκου Πάρνωνα Μουστού, μολονότι καταγράφονται ενστάσεις για τη σκοπιμότητα της ένταξης του κάμπου του Λεωνιδίου στο Δικτύο Natura σε σχέση με την ακύρωση των προσδοκιών οικοδομικής δραστηριότητας και δεδομένων των εντατικών συστημάτων γεωργικής παραγωγής που ακολουθούνται.

Στους κινδύνους για το περιβάλλον συγκαταλέγεται η υποβάθμιση των φυσικών πόρων συνεπεία της ανορθολογικής τους χρήσης και του ανεπαρκούς θεσμικού πλαισίου προστασίας τους. Ως προς το τελευταίο επισημαίνεται η έλλειψη εθνικού κτηματολογίου και χωροταξικού σχεδιασμού, γεγονός που επιτρέπει μεγάλα περιθώρια υποχώρησης όσον αφορά στην προστασία του περιβάλλοντος υπό την εντεινόμενη οικιστική πίεση για εκτός σχεδίου δόμηση.

Σύμφωνα με τους τοπικούς φορείς η επαπειλούμενη υποβάθμιση των πόρων αφορά στην ανεπάρκεια και κακή χρήση των υδάτινων πόρων, στις πυρκαγιές, στη χερσαία ρύπανση, λόγω της ανεξέλεγκτης ρίψης σκουπιδιών, και στη θαλάσσια ρύπανση, εξαιτίας της έλλειψης αποχετευτικού δικτύου και της χρήσης αγροχημικών. Επίσης, στις αιτίες υποβάθμισης των περιβαλλοντικών πόρων περιλαμβάνεται η καταπάτηση των δημόσιων χώρων και το κλείσιμο των ρεμάτων με τον συνακόλουθο κίνδυνο πλημμυρών και η εγκατάσταση ανεμογεννητριών χωρίς να έχει προηγηθεί η εκπόνηση εμπειριστατωμένης μελέτης σε μια περιοχή φυσικού κάλους με σπάνια χλωρίδα και πανίδα. Επιπρόσθετο κίνδυνο για τη βιοποικιλότητα της περιοχής αποτελεί η παράνομη συλλογή και εμπορική εκμετάλλευση αρωματικών και φαρμακευτικών βοτάνων και εδώδιμων φυτών. Τέλος, στο φάσμα των περιβαλλοντικών κινδύνων προστέθηκε πρόσφατα η απειλή για τα δάση από την παράνομη υλοτόμηση, ως συνέπεια της οικονομικής κρίσης.

Η δυναμική των τουριστικών επιχειρήσεων- Τοπική επιχειρηματικότητα

Οι εκπρόσωποι όλων των τοπικών φορέων πλην ενός κρίνουν ότι η δυναμικότητα των τοπικών τουριστικών επιχειρήσεων είναι στην καλύτερη περίπτωση μέτρια και εκτιμούν ότι, δεδομένης της οικονομικής τους βιωσιμότητας, υπάρχουν περιθώρια βελτίωσης, τα οποία και συναρτούν με την προσφορά

ποιοτικότερων υπηρεσιών και την πληρέστερη επαγγελματική κατάρτιση των επιχειρηματιών. Οι εκπρόσωποι συγκεκριμενοποιούν το ζήτημα του επαγγελματισμού εστιάζοντας σε διαφορετικά ζητήματα: άλλοτε στη διαμόρφωση των τιμών και την τιμολόγηση των υπηρεσιών, άλλοτε σε θέματα φιλοξενίας και συμπεριφοράς και άλλοτε στην ανάγκη καλύτερης ανταπόκρισης στις διευρυνόμενες επιθυμίες των τουριστών μέσα από εμπειριστατωμένη έρευνα αγοράς. Επίσης, αναφέρθηκε ότι πολλοί από τους επιχειρηματίες δεν έχουν γνώση του αντικειμένου τους και αδυνατούν να προβούν σε προγραμματισμό των επιχειρήσεών τους.

Τέλος, ένας από τους συμμετέχοντες στην έρευνα θεωρεί ότι οι τουριστικές επιχειρήσεις παρουσιάζουν αξιόλογη δυναμική που μπορεί να ενισχυθεί μέσω της προβολής της περιοχής, της συνεργασίας μεταξύ των επιχειρήσεων και της δημιουργίας δομών και υποδομών που θα επιτρέψουν στον επισκέπτη να κυκλοφορήσει περισσότερο εντός του δήμου, να συνδυάσει τα παράλια με τα ορεινά χωριά και, τελικά, να γνωρίσει καλύτερα τον τόπο. Συγχρόνως, επισημαίνεται η τάση διοργάνωσης παρόμοιων πολιτιστικών εκδηλώσεων με στόχο την προσέλκυση των τουριστών από πολλά χωριά του δήμου. Αναφέρθηκε, για παράδειγμα, η παράδοση των αερόστατων που ξεκίνησε από το Λεωνίδιο και επεκτάθηκε στον Τυρό, ως μια περίπτωση εκδήλωσης που εντείνει τον ανταγωνισμό μεταξύ των χωριών του δήμου.

Όσον αφορά στο ποιοι επενδύουν στην τουριστική ανάπτυξη του δήμου αναγνωρίζεται ότι οι πρώτες επενδύσεις στον τουρισμό της περιοχής προέρχονταν από ναυτιλιακά και μεταναστευτικά εμβάσματα. Τα τελευταία χρόνια, ωστόσο, διαπιστώνεται η δραστηριοποίηση των γεωργών - όχι όμως και των κτηνοτρόφων της περιοχής- καθώς και των κατοίκων που κατάγονται από τον δήμο και διαμένουν σε αστικές περιοχές. Καταγράφεται παράλληλα, αν και σε πολύ αρχικό στάδιο, η εκδήλωση ενδιαφέροντος από καταγόμενους από άλλες περιοχές.

Σε γενικές γραμμές, ωστόσο η συμμετοχή των κατοίκων σε προγράμματα και δράσεις για τον τουρισμό δεν αξιολογείται ως ικανοποιητική παρά μόνο από έναν από τους φορείς. Οι υπόλοιποι την αξιολογούν ως μέτρια σε σχέση με τις δυνατότητες, ενώ αναφέρεται ότι αν και υπήρχε προσδοκία για επενδύσεις μέσα στο Λεωνίδιο, τελικά αυτές κατευθύνθηκαν στις γειτονικές περιοχές.

Στους παράγοντες που λειτουργούν ανασταλτικά στην ανάληψη επιχειρηματικής δράσης από τους κατοίκους, συγκαταλέγονται «ο φόβος, η

επιφυλακτικότητα και ο συντηρητισμός», σύμφωνα με την άποψη ενός από τους εκπροσώπους, ενώ δύο συμπεριλαμβάνουν την έλλειψη κατάρτισης και γνώσης του αντικειμένου από τους επιχειρηματίες, που τους αποτρέπουν να προχωρήσουν στις ενδεδειγμένες επιχειρηματικές ενέργειες. Η γραφειοκρατία αναφέρεται ως εμπόδιο από έναν μόνο ερωτώμενο, όπως επίσης και η απειλή αλλοίωσης του τρόπου ζωής των κατοίκων και της τοπικής ταυτότητας. Ως παράδειγμα για το τελευταίο αναφέρεται η Σαμπατική, στην οποία αξιολογείται ότι η αυξημένη προσέλευση τουριστών τα τελευταία χρόνια έχει αλλάξει τον τρόπο ζωής των ψαράδων που αποτελούν την πλειοψηφία των κατοίκων της. Επίσης, ως ανασταλτικοί παράγοντες καταγράφονται η έντονη εποχικότητα του τουρισμού και η χαμηλή καταναλωτική δυνατότητα των προσελκυόμενων τουριστών που δεν επιτρέπει την απόδοση σημαντικού ή γρήγορου κέρδους στον επενδυτή. Επιπλέον, εμπόδιο αποτελεί η θεωρούμενη από ορισμένους δύσκολη πρόσβαση στην περιοχή και η ιδιαίτερη γεωγραφική θέση της περιοχής, που «είναι προορισμός όχι πέρασμα» και δεν συνδυάζεται εύκολα με άλλους κοντινούς τουριστικούς προορισμούς. Τέλος, δύο από τους ερωτώμενους πιστεύουν πως ο κύριος ανασταλτικός παράγοντας για κάθε είδους ανάπτυξη αυτήν την περίοδο είναι η οικονομική κρίση που έχει εξαλείψει κάθε κίνητρο και ενθαρρυντικό παράγοντα για επιχειρηματικές πρωτοβουλίες.

Δύο από τους εκπροσώπους των τοπικών φορέων θεωρούν ότι υπάρχουν παράγοντες που ενθαρρύνουν την τοπική επιχειρηματικότητα και αφορούν στον ίδιο «τον τόπο», που είναι «ανεκμετάλλετος τουριστικά», και στις δυνατότητες που προσφέρονται για αξιοποίηση. Επίσης, ένας ερωτώμενος εστιάζει στο ότι οι πρώτες, νέες επενδύσεις που γίνονται αποτελούν παράδειγμα για τους επενδυτές που ακολουθούν, γεγονός το οποίο στο παρελθόν λειτούργησε ενθαρρυντικά για την περιοχή.

Σύνδεση του τουρισμού με την τοπική οικονομία

Όλοι οι εκπρόσωποι των τοπικών φορέων φαίνεται ότι κατανοούν πλήρως την αναγκαιότητα σύνδεσης του τουρισμού με την τοπική οικονομία και επιδιώκουν τη διάχυση των οφελών που προκύπτουν στην τοπική κοινωνία, ώστε να επωφελούνται και να στηρίζονται όσο το δυνατό περισσότερες επαγγελματικές ομάδες π.χ. ιδιοκτήτες ταξί, καταστημάτων, παντοπωλείων κ.α. Παρόλα αυτά, ένας από αυτούς

κρίνει ότι τα τοπικά προϊόντα δεν προωθούνται σε ικανοποιητικό βαθμό και υπάρχει επαρκής διασύνδεσή τους με το καταναλισκόμενο τουριστικό προϊόν, παρά μόνο περιστασιακά. Άλλος εκπρόσωπος, αν και δεν θεωρεί την προβολή των τοπικών προϊόντων μέσω του τουρισμού ικανοποιητική, εξαιρεί την περίπτωση της τσακωνικής μελιτζάνας και αποτιμά ως ενθαρρυντικές τις προσπάθειες ορισμένων ξενοδόχων να προβάλλουν τα τοπικά εδέσματα, τις οποίες όμως κρίνει πως βρίσκονται στα πρώτα τους βήματα. Οι υπόλοιποι εκπρόσωποι αναφέρουν ότι οι τουριστικές επιχειρήσεις χρησιμοποιούν προϊόντα που παράγονται στην περιοχή και συνεισφέρουν στη δημιουργία εποχικών θέσεων εργασίας.

Αναγνώριση των αναγκών – Τοπική Διαβούλευση – Ενημέρωση

Σύμφωνα με τις απόψεις των εκπροσώπων των φορέων που συμμετείχαν στην έρευνα, οι ανάγκες της περιοχής προσδιορίζονται στο πλαίσιο της καθημερινής επαφής τους με τους κατοίκους, μέσω της οποίας λαμβάνονται τα πρώτα ερεθίσματα για να ακολουθήσουν οι διαβουλεύσεις μεταξύ των μελών και των οργάνων των φορέων. Η διερεύνηση των πιθανών λύσεων γίνεται σε συνδυασμό με τα τεκταινόμενα σε γειτονικές περιοχές και στο πλαίσιο των ευκαιριών που κατά καιρούς παρουσιάζονται, π.χ. των προγραμμάτων που «τρέχουν» τη συγκεκριμένη περίοδο. Εκπρόσωπος ενός φορέα προσέθεσε ότι λαμβάνονται επίσης υπόψη οι γνώμες των επισκεπτών, καθώς επίσης ότι οι αποφάσεις για δράσεις που αποσκοπούν στην ικανοποίηση των τοπικών αναγκών λαμβάνονται κυρίως από τις κεντρικές διοικητικές δομές, π.χ. το Υπουργείο Πολιτισμού, χωρίς να επιδιώκεται η συμβολή των κατοίκων και μάλιστα μέσω χρηματοδοτήσεων χωρίς συνολικότερη στόχευση. Επιπροσθέτως, από άλλον εκπρόσωπο αναφέρθηκε ότι εκτός των επιδιωκόμενων λύσεων μέσω συζητήσεων, αποφασίζονται δραστηριότητες «αυτοβούλως» από τους φορείς για την ικανοποίηση αναγκών που τα στελέχη των φορέων «γνωρίζουν ότι υπάρχουν». Τέλος, καταγράφηκε η άποψη ότι για την αναγνώριση των αναγκών «δεν γίνεται οργανωμένη δημόσια διαβούλευση» και «τα συμπεράσματα στα οποία καταλήγει η [όποια] διαβούλευση δεν υλοποιούνται, δεν πάνε παραπέρα από τη συζήτηση»

Σε σχέση με τους τρόπους ενημέρωσης των κατοίκων για προγράμματα και δράσεις για τον τουρισμό όλοι οι εκπρόσωποι των φορέων αναφέρθηκαν στις

ανακοινώσεις και τις ενημερωτικές εκδηλώσεις του δήμου. Αναφέρθηκαν επίσης οι ομιλίες και οι ομαδικές ενημερώσεις που οργανώνονται από την αναπτυξιακή εταιρία, καθώς επίσης και η εξατομικευμένη ενημέρωση που παρέχεται στους πολίτες που επισκέπτονται τα γραφεία της αναζητώντας πληροφορίες που προσιδιάζουν στην περίπτωση τους. Επιπλέον, ως πηγές πληροφόρησης αναφέρθηκαν το διαδίκτυο, τα τοπικά Κέντρα Ενημέρωσης Πολιτών, το εμπορικό και επαγγελματικό επιμελητήριο Αρκαδίας και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Επισημαίνεται, ωστόσο από δύο άτομα ότι, αν και υπάρχει ενημέρωση όσον αφορά στην ύπαρξη προγραμμάτων και δράσεων σε ένα γενικότερο επίπεδο πληροφόρησης, η αναζήτηση συγκεκριμένων πληροφοριών δεν αποδεικνύεται πάντα εύκολη υπόθεση και ενδέχεται να απαιτεί υπομονή και επιμονή.

Όλοι οι συμμετέχοντες στην έρευνα θεωρούν ότι απαιτούνται βελτιώσεις στο σύστημα ενημέρωσης των κατοίκων, πλην ενός, που κρίνει ότι οι βελτιώσεις πρέπει να αφορούν στην ενημέρωση των επισκεπτών και τη διάθεση χαρτών και ενημερωτικού υλικού για την περιοχή. Για την καλύτερη ενημέρωση των δημοτών προτείνεται η διοργάνωση περισσότερων ομιλιών, ενημερωτικών συγκεντρώσεων, καθώς και σεμιναρίων επαγγελματικής κατάρτισης. Επίσης, προτείνεται η δημιουργία γραφείου ενημέρωσης από το δήμο με καθήκον αποκλειστικά τη διευκόλυνση των πολιτών στην πρόσκτηση έγκυρης και έγκαιρης πληροφόρησης. Συγχρόνως, καταγράφηκε η άποψη ότι δεν υπάρχει μεγάλη ανταπόκριση και συμμετοχή των κατοίκων σε εκδηλώσεις ενημέρωσης από ειδικούς, γεγονός που εν μέρει αποδόθηκε στην ενημέρωση μέσω διαδικτύου.

Όσον αφορά στην παρακίνηση της συμμετοχής στην αναπτυξιακή διαδικασία ειδικών ομάδων του πληθυσμού καταγράφεται η περίπτωση του αγροτικού συνεταιρισμού γυναικών Λεωνιδίου, η ίδρυση του οποίου υπήρξε το αποτέλεσμα μιας τέτοιας πρωτοβουλίας. Επίσης, αναφέρθηκε ότι έγιναν και άλλες προσπάθειες χωρίς όμως ανταπόκριση από τους κατοίκους.

Όσον αφορά το οικολογικό πάρκο Πάρνωνα –Μουστού, τρεις από τους εκπροσώπους θεωρούν ότι δεν είχαν ενημέρωση και η όποια γνώση τους για τη λειτουργία του πάρκου είναι τυχαία και αποσπασματική. Τέσσερις δήλωσαν ότι γνωρίζουν πως κλήθηκαν να συμμετάσχουν στις διαβουλεύσεις κυρίως οι θιγόμενες ομάδες, όπως οι κτηνοτρόφοι και οι κυνηγοί. Ωστόσο, κάποιος ανέφερε για μια από

αυτές τις ομάδες ότι «κλήθηκαν, τώρα τι κατάλαβαν, άλλος λόγος» και ένας άλλος ότι «συμμετείχε κόσμος, όχι απλοί πολίτες αλλά περισσότερο μορφωμένοι άνθρωποι». Δύο από τους εκπροσώπους δήλωσαν ότι οι φορείς που εκπροσωπούν συμμετείχαν στις διαβουλεύσεις. Τέλος, σύμφωνα με έναν από τους συμμετέχοντες στην έρευνα καταγράφηκε μεγάλη συμμετοχή σε συγκεντρώσεις που έφταναν τα 500 άτομα με τη συμμετοχή πολιτών και φορέων και από τους γειτονικούς δήμους, δεδομένου ότι υπήρχε μεγάλη ανησυχία από ειδικές ομάδες του πληθυσμού.

Σύμφωνα με τους εκπροσώπους των τοπικών φορέων, οι πολίτες συμμετέχουν στο σχεδιασμό των προγραμμάτων και των δράσεων των φορέων στους οποίους εντάσσονται μέσω της συμμετοχής τους στα διοικητικά συμβούλια των συλλόγων/φορέων τους ή απευθείας μέσω των συνελεύσεων των συλλόγων τους. Ωστόσο, στην πλειοψηφία τους αναγνωρίζουν ότι συχνά η συμμετοχή των μελών τους στις συνελεύσεις είναι ελάχιστη. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι η συμμετοχή στις συνελεύσεις της ένωσης ξενοδόχων και ιδιοκτητών τουριστικών καταλυμάτων είναι πολύ μικρή, ιδιαίτερα από τα μέλη που δραστηριοποιούνται στον Τυρό, το ενδιαφέρον των οποίων συχνά «μονοπωλεί ο τιμοκατάλογος και η τήρηση προθεσμιών». Ένας μόνο εκπρόσωπος ανέφερε ότι η συμμετοχή στις συνελεύσεις του συλλόγου που εκπροσωπεί είναι μεγάλη. Ένας άλλος επεσήμανε επίσης τη μεγάλη συμμετοχή των κατοίκων σε εκδηλώσεις ενημέρωσης (ομιλίες).

Αναφορικά με την πραγματοποίηση εκδηλώσεων και σεμιναρίων για θέματα τοπικής/τουριστικής ανάπτυξης δύο εκπρόσωποι ανέφεραν ότι οι φορείς τους οργανώνουν σχετικές εκδηλώσεις (διαλέξεις και ημερίδες), ενώ ένας από αυτούς ανέφερε ότι υπάρχει πρόθεση για την πραγματοποίηση σεμιναρίων σε θέματα επαγγελματικής κατάρτισης. Οι υπόλοιποι ανέφεραν ότι συμμετέχουν σε εκδηλώσεις τουριστικής προβολής.

Διασύνδεση- δικτύωση τουριστικών επιχειρήσεων

Τυπικά η διασύνδεση των επιχειρηματιών που προσφέρουν υπηρεσίες διαμονής στους επισκέπτες του δήμου γίνεται μέσω της «Ένωσης Ξενοδόχων και Ιδιοκτητών Τουριστικών Καταλυμάτων Νότιας Κυνουρίας», ενώ η διασύνδεση του συνόλου των εμπορικών επιχειρήσεων επιτυγχάνεται μέσω της λειτουργίας τριών εμπορικών συλλόγων που λειτουργούν στις περιοχές που ορίζουν τα όρια των αυτοδιοικητικών

δομών που καταργήθηκαν για να δημιουργηθεί στη θέση τους ο δήμος Νότιας Κυνουρίας βάσει του σχεδίου Καλλικράτης.

Ειδικότερα για τις διασυνδέσεις και δικτυώσεις μεταξύ των τουριστικών επιχειρήσεων, οι εκπρόσωποι των φορέων επισημαίνουν πως δεν είναι αναπτυγμένες σε αξιόλογο βαθμό. Αναφερόμενοι στη λειτουργία της «Ένωσης Ξενοδόχων και Τουριστικών Καταλυμάτων Νότιας Κυνουρίας» και των εμπορικών συλλόγων, κρίνουν ότι σχετικά ευκολότερα επιτυγχάνεται η συνεργασία μεταξύ διαφορετικών επαγγελματιών παρά μεταξύ των επαγγελματιών του τουρισμού. Ένας από τους εκπροσώπους ανέφερε ότι «δεν υπάρχει καλή συνεργασία μεταξύ των επαγγελματιών» και ότι η συνεργασία προκύπτει ανάλογα με τις προσωπικές συμπάθειες, ενώ ένας άλλος διαπιστώνει «σύμπνοια και συνεργασία μεταξύ των συλλόγων». Επίσης, ένας εκπρόσωπος ανέφερε ότι υπάρχει διατοπική συνεργασία με τους συλλόγους της Λακωνίας και της Αργολίδας.

Αναφορικά με το Τοπικό Σύμφωνο Ποιότητας όλοι οι αντιπρόσωποι δηλώνουν ότι δεν γνωρίζουν περισσότερα για την εφαρμογή του εκτός από έναν που την έκρινε ως μη ικανοποιητική. Στο πλαίσιο μιας στρατηγικής εναλλακτικής του συμφώνου ποιότητας, ο ίδιος φορέας προτείνει τη δημιουργία ενός συνεργατικού σχήματος μεταξύ των τοπικών επιχειρήσεων που θα δομείται γύρω από ένα γεγονός και συγκεκριμένα την εκδήλωση «Μελιτζάζ», η οποία διοργανώνεται με επιτυχία και αποσκοπεί στην προώθηση της τσακωνικής μελιτζάνας.

Γενικότερα, η δικτύωση μεταξύ των τουριστικών επιχειρήσεων και ευρύτερα μεταξύ των επαγγελματιών χαρακτηρίζεται από τρεις από τους εκπροσώπους ως ανεπαρκής, από έναν έως μέτρια και από δύο ως ικανοποιητική. Όσοι δηλώνουν μη ικανοποιημένοι αποδίδουν την υφιστάμενη κατάσταση στην έλλειψη μόρφωσης, την έλλειψη κουλτούρας συνεργασίας, την αδιαφορία και την έλλειψη συμμετοχής από μέρους των μελών των συλλόγων. Ως εκ τούτου για τη βελτίωση της διασύνδεσης των επιχειρήσεων προτείνεται να δοθεί περισσότερο έμφαση στις επαφές μεταξύ των συλλόγων ακόμη και με τη μεσολάβηση του Δήμου, να παρακινηθεί η δραστηριοποίηση των μελών τους και να καταβληθεί προσπάθεια αλλαγής της νοοτροπίας και εδραίωσης κλίματος συνεργασίας.

Διασύνδεση και συνεργασία μεταξύ επιχειρήσεων και των τοπικών φορέων

Οι απόψεις των εκπροσώπων των φορέων για τη συχνότητα και την ποιότητα των επαφών μεταξύ των τοπικών φορέων και των επιχειρηματιών παρουσιάζουν διαφοροποιήσεις: Δύο εξ αυτών δηλώνουν ότι υπάρχει καλή σχέση και συνεργασία την οποία αξιολογούν ως ικανοποιητική- αν και για τον έναν όχι αρκετά συχνή- και προτείνουν «εντονότερη δραστηριοποίηση για καλύτερα αποτελέσματα».

Τρεις εκπρόσωποι κρίνουν ότι η συνεργασία δεν είναι ικανοποιητική και εστιάζουν ο ένας στο γεγονός ότι η επικοινωνία είναι ανεπαρκής, μεταξύ άλλων και για κομματικούς λόγους, ο δεύτερος σε αυθαίρετες αποφάσεις που λαμβάνονται - αναφέροντας ως παράδειγμα τη διεξαγωγή σεμιναρίου που πραγματοποιήθηκε στο παρελθόν, στο οποίο έλαβαν μέρος άτομα αδιάφορα για τον χώρο αντί των επαγγελματιών που ήταν η ομάδα-στόχος - και ο τρίτος στην αναβολή και ματαίωση εκδηλώσεων που αναστέλλουν τις προσπάθειες δραστηριοποίησης που καταβάλλονται το τελευταίο διάστημα. Ο τελευταίος εξέφρασε επίσης την άποψη ότι απαιτείται επιμονή και γνώση σε συνδυασμό με την προβολή των πρωτοβουλιών που λαμβάνονται, ώστε να επιτευχθεί η προσέλκυση και η παρακίνηση της συμμετοχής των νέων σε συλλογικές δράσεις και η «επιστροφή στις συλλογικότητες».

Ένας εκπρόσωπος επίσης ανέφερε ότι επιτυγχάνεται στενή συνεργασία με ορισμένους επαγγελματικούς φορείς αλλά με άλλους υπάρχει «δυσκολία στην επικοινωνία». Τέλος, διατυπώθηκε η άποψη ότι σε ειδικά ζητήματα διαπιστώνεται διαβούλευση μεταξύ των τοπικών φορέων χωρίς, ωστόσο, να υπάρχει μόνιμος διάυλος επικοινωνίας και «χωρίς η επικοινωνία να ξεφεύγει από τις συνήθειες αρρυθμίες».

Αναφορικά με τον τρόπο εμπλοκής κάθε φορέα στην προώθηση του τουρισμού ένας εκπρόσωπος ανέφερε ότι ο φορέας στον οποίο συμμετέχει συνεισφέρει μέσω των ενημερώσεων των μελών του και της συμμετοχής σε εκθέσεις που προβάλλουν την περιοχή ως τουριστικό προορισμό. Επιπλέον, τέσσερις δήλωσαν ότι οι φορείς τους συνεισφέρουν μέσω της προβολής και διαφήμισης της περιοχής και της διοργάνωσης ή συνδιοργάνωσης πολιτιστικών εκδηλώσεων. Δύο ακόμη ανέφεραν ότι οι φορείς τους συμμετέχουν σε εκδηλώσεις προώθησης τοπικών προϊόντων (γιορτή μελιτζάνας, Μελιτζάζ).

Τέλος, τρεις από τους συμμετέχοντες στην έρευνα φορείς ανέφεραν ότι έχουν διαχειριστεί ή διαχειρίζονται επενδυτικά προγράμματα τοπικής ανάπτυξης, όπως προγράμματα αγροτικής ανάπτυξης, προώθησης της ανταγωνιστικότητας, κοινωνικού ταμείου και προγράμματα των κοινοτικών πρωτοβουλιών Leader. Κατά τη γνώμη τους, υπήρξε μεγάλο ενδιαφέρον από τους πολίτες, επενδύθηκαν σημαντικά χρηματικά ποσά και η συμβολή των προγραμμάτων αυτών κρίνεται πολύ σημαντική για την ανάπτυξη της περιοχής.

Διασυνδέσεις-δικτυώσεις των φορέων ανάπτυξης

Όλοι οι τοπικοί φορείς δήλωσαν μέσω των εκπροσώπων τους ότι συνεργάζονται με τον δήμο Νότια Κυνουρίας και όλοι, πλην ενός, με τον εμπορικό σύλλογο Λεωνιδίου. Οι φορείς αυτοί συνεπώς διαδραματίζουν κεντρικό ρόλο στην εσωτερική δικτύωση του συνόλου των τοπικών φορέων. Ο αγροτικός συνεταιρισμός «Άγιος Λεωνίδας», έχει, επιπλέον, συνεργασία και διασυνδέσεις με υπηρεσίες της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Αρκαδίας και το Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, καθώς και με δύο εκπαιδευτικά/ ερευνητικά ιδρύματα. Εξωτερικές δικτυώσεις έχουν επίσης η «Αναπτυξιακή Πάρωννα» με τους υπόλοιπους δήμους της Νοτιοανατολικής Πελοποννήσου και με ειδικές συλλογικότητες, π.χ. την ομάδα εξαγωγέων Λακωνίας, την «Ένωση Ξενοδόχων και Ιδιοκτητών Καταλυμάτων», το «Εμπορικό και Επαγγελματικό Επιμελητήριο Αρκαδίας», ενώ ο μορφωτικός σύλλογος Λεωνιδίου έχει αναπτύξει σχέσεις με το πανεπιστήμιο της Αγίας Πετρούπολης και το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο. Επισημαίνεται ότι τόσο ο μορφωτικός σύλλογος Λεωνιδίου όσο και ο πολιτιστικός σύλλογος Τυρού συνεργάζονται με τον δήμο και τους αντίστοιχους επαγγελματικούς συλλόγους και συνεταιρισμούς σε επίπεδο δημοτικής ενότητας χωρίς όμως να έχει επιδιωχθεί ως τώρα η μεταξύ τους συνεργασία. Γενικότερα φαίνεται πως η διαίρεση των δημοτικών ενοτήτων είναι ευρύτερη, πέραν της διοικητικής, καθώς μέχρι στιγμής δεν φαίνεται να προωθούνται συνεργασίες εντός του δήμου σε επίπεδο δημοτικών ενοτήτων.

Δυστάμενες είναι οι απόψεις όσον αφορά στο επίπεδο συνεργασίας και το συντονισμό που επιτυγχάνεται μεταξύ των τοπικών φορέων: δύο εκπρόσωποι πιστεύουν πως επιτυγχάνονται σε ικανοποιητικό βαθμό, ενώ τρεις διαπιστώνουν την απουσία τους, καθώς, όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ένας από αυτούς «για ένα

ζήτημα μπορεί να κινηθούν αυτόνομα τέσσερις φορείς». Τέλος, δύο από τους εκπροσώπους των φορέων θεωρούν ότι ο συντονισμός επιτυγχάνεται εν μέρει, δεδομένου ότι «λόγω της λειτουργικότητας του χώρου όλοι μοιραία συναντώνται». Συγχρόνως, επισημαίνεται η ανάγκη για περισσότερη δουλειά στο πλαίσιο του νέου δήμου και καλύτερη συνεννόηση τόσο μεταξύ των δημοτικών ενοτήτων όσο και μεταξύ των οργάνων του Δήμου και των συλλόγων. Οι προτάσεις για τη βελτίωση της υφιστάμενης κατάστασης αφορούν στην καταβολή προσπαθειών για καλύτερη συνεννόηση, την επίδειξη έμπρακτου ενδιαφέροντος για τα κοινά και τη λειτουργία των φορέων και των οργάνων τους στο πλαίσιο συγκεκριμένης ατζέντας θεμάτων.

Μελλοντικές δράσεις

Όσον αφορά στις δράσεις που θα μπορούσαν να αναληφθούν για την ανάπτυξη του τουρισμού οι ερωτηθέντες εστιάζουν σε έργα υποδομής και κυρίως στη θαλάσσια συγκοινωνία με γειτονικές τουριστικά αναπτυγμένες περιοχές, στη συγκέντρωση και παροχή οργανωμένου πληροφοριακού υλικού για τους επισκέπτες, καθώς και στην ανάγκη επαγγελματικής κατάρτισης των απασχολούμενων στον τουρισμό. Επίσης, τέσσερις εκπρόσωποι κρίνουν απαραίτητη την εντονότερη κινητοποίηση και ανάληψη πρωτοβουλιών από τους επαγγελματικούς συλλόγους - κυρίως την ένωση ξενοδόχων αλλά και τον εμπορικό σύλλογο, ενώ μία αναφορά γίνεται στον Δήμο και την «Αναπτυξιακή Πάρωνα», η οποία «θα μπορούσε να προτείνει και να αναλάβει ποικίλες δράσεις. Η τελευταία θέτει ως στόχο την επταετία 2013-2020 τη συνέχιση των δράσεων της «στον άξονα Οικονομική Ανάπτυξη Νοτιοανατολικής Πελοποννήσου και στη γραμμή ανάπτυξη – καινοτομία».

Όλοι οι εκπρόσωποι των τοπικών φορέων κρίνουν ότι ο δήμος έχει δυνατότητες τουριστικής ανάπτυξης. Τρεις από αυτούς, ωστόσο, δηλώνουν ότι το μέλλον είναι αβέβαιο, λόγω της οικονομικής κρίσης, της έντασης και της διάρκειάς της τα επόμενα χρόνια, παρά την ύπαρξη αναξιοποίητων τουριστικών πόρων στην περιοχή. Ένας άλλος εκπρόσωπος όμως συναρτά την εξέλιξη του τουρισμού από τον επαγγελματισμό που θα επιδείξουν οι επιχειρηματίες της περιοχής.

Τέλος, τρεις εκπρόσωποι δηλώνουν αισιόδοξοι για το τουριστικό μέλλον της περιοχής: Ένας εξ αυτών αξιολογεί ότι αναμένεται αυξητική τάση του αριθμού των τουριστών με προσέλευση κυρίως Ελλήνων επισκεπτών και την ανάπτυξη των ήπιων

μορφών τουρισμού. Ο δεύτερος επισημαίνει ότι «στόχος είναι να προσελκύσουμε επισκέπτες με ενδιαφέρον για τον πολιτισμό και τη φύση του τόπου», επιδεικνύοντας ταυτόχρονα τον δικό μας σεβασμό στην πολιτισμική ταυτότητα και τα σύμβολα των άλλων λαών και αναφέροντας ως αρνητικό παράδειγμα το κάψιμο της γερμανικής σημαίας και τα αισθήματα ανασφάλειας που ενδεχομένως τέτοιες εκδηλώσεις δημιουργούν σε γερμανούς τουρίστες. Τέλος, ο τρίτος κρίνει ότι η περιοχή δεν θα επηρεαστεί έντονα από την κρίση, λόγω της ποιότητας του τοπικού τουριστικού προϊόντος και των πλεονεκτημάτων του τόπου που προσελκύουν το ενδιαφέρον διαφορετικών ομάδων τουριστών. Επιπλέον, εξαιτίας της οικονομικής κρίσης αναμένει την τόνωση της γεωργίας και προοπτικά την ενίσχυση των διασυνδέσεων της με τον τουρισμό. Όσον αφορά στην πρόσβαση μέσω της θάλασσας θεωρεί ότι παρά το γεγονός ότι αποτελεί υπαρκτό πρόβλημα δεν φαίνεται να συνιστά σοβαρό εμπόδιο για όλους τους τουρίστες και σίγουρα «όχι για αυτούς που θέλουμε να επισκεφτούν την περιοχή».

Αποτελέσματα έρευνας επιχειρήσεων

Η ταυτότητα του επιχειρηματία

Στην έρευνα συμμετείχαν 31 επιχειρηματίες που δραστηριοποιούνται στη δημοτική ενότητα Τυρού (51%) και στους οικισμούς Λεωνίδιου (13%), Πουλίθρων (16%), Κοσμά (10%), Σαμπατικής (5%) και Λιβιάδιου (5%). Από αυτούς 21 κατοικούν μόνιμα στο δήμο Νότιας Κυνουρίας (68%), ένας ανέφερε ως τόπο μόνιμης κατοικίας άλλον δήμο στα όρια του νομού Αρκαδίας, ενώ επτά δήλωσαν περιοχές εκτός του νομού. Τέλος, δύο ανέφεραν ότι μοιράζουν το χρόνο τους μεταξύ της περιοχής έρευνας και της Λακωνίας και της Αττικής αντίστοιχα.

Η πλειοψηφία των επιχειρηματιών (74%) δεν έχει μετακινηθεί από άλλη περιοχή στον τόπο μόνιμης κατοικίας τους, ενώ από τους υπόλοιπους, πέντε (16%) μετακινήθηκαν από τον δήμο προς άλλες περιοχές για επαγγελματικούς λόγους και τρεις (10%) από αστικές περιοχές προς τον δήμο Νότιας Κυνουρίας. Οι τελευταίοι αναφέρουν ως αιτίες της μετακίνησής τους τη δημιουργία οικογένειας και την έλξη που τους άσκησε η περιοχή όταν την επισκέφτηκαν αρχικά ως τουρίστες. Σε μία περίπτωση η σχέση αυτή εκκινεί ήδη από τα παιδικά του χρόνια.

Από το σύνολο των συμμετεχόντων στην έρευνα 14 είναι γυναίκες (45%) και 17 άνδρες (55%). Οι ηλικίες τους κυμαίνονται μεταξύ 32 και 88 ετών με μέση ηλικία τα 48 έτη.

Πίνακας 6: Ηλικιακή κατάταξη των επιχειρηματιών

Ηλικία	≤ 40	$40 < \chi \leq 55$	$55 < \chi \leq 70$	> 70
Αριθμός επιχειρηματιών	10	15	4	2
%	32,2	48,4	12,9	6,5

Πηγή: Έρευνα πεδίου

Το εκπαιδευτικό επίπεδο των επιχειρηματιών κατανέμεται σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, καθώς έξι από αυτούς (19%) είναι απόφοιτοι δημοτικού, τρεις γυμνασίου (10%), δέκα γενικού λυκείου (32%), δύο (6%) τεχνικής σχολής/ τεχνικού λυκείου, ένας (3%) απόφοιτος ΙΕΚ, ενώ δύο (6%) είναι απόφοιτοι ανώτερου και επτά (22%) ανώτατου εκπαιδευτικού ιδρύματος. Ωστόσο, κανένας δεν έχει λάβει εκπαίδευση σχετική με την άσκηση τουριστικού επαγγέλματος, ενώ μόνο ένας έχει

παρακολουθήσει σεμινάριο επαγγελματικής κατάρτισης σχετικής με τον τουρισμό τρίμηνης διάρκειας με φορέα διοργάνωσης τον δήμο.

Οι επιχειρηματίες που συμμετείχαν στην έρευνα είναι πολυδραστήριοι, γεγονός που αποτυπώνεται στην προέλευση του συνολικού τους εισοδήματος, καθώς, σε ποσοστό 94% (29 επιχειρηματίες) δήλωσαν ότι το εισόδημά τους προέρχεται από συνδυασμό επαγγελματικών ενασχολήσεων. Μόνο 13 (42%) δήλωσαν την τουριστική τους επιχείρηση ως κύρια επαγγελματική τους απασχόληση τόσο ως προς το εισόδημα που αποκομίζουν όσο και ως προς τον χρόνο που αφιερώνουν σε αυτήν. Συγχρόνως, από τους υπόλοιπους επιχειρηματίες δύο ανέφεραν ότι τα έσοδά τους προέρχονται στο ίδιο ποσοστό από την τουριστική τους επιχείρηση και τη δεύτερη επαγγελματική τους δραστηριότητα, ενώ ένας ανέφερε ότι μοιράζει στο ίδιο ποσοστό το χρόνο του μεταξύ της τουριστικής επιχείρησης και των άλλων επαγγελματικών του ενασχολήσεων.

Στις δραστηριότητες που συνεισφέρουν στο οικογενειακό εισόδημα των ερωτώμενων επιχειρηματιών περιλαμβάνονται τα ελευθέρια επαγγέλματα (29%), η ενασχόληση με τη ναυτιλία (6,5%), συντάξεις (26%) και ενοίκια (6,5%), η εργασία στον ιδιωτικό (6,5%) και τον δημόσιο τομέα (3%). Επιπλέον, εννέα από τους ερωτώμενους (29%) ανέφεραν εισοδήματα από αγροτικές εργασίες.

Μεταξύ των λόγων που συνετέλεσαν στην ενασχόληση των επιχειρηματιών που συμμετείχαν στην έρευνα με τον τουρισμό συχνότερα (15 περιπτώσεις ή 48%) καταγράφεται η διαδοχή, η ανάληψη δηλαδή της οικογενειακής επιχείρησης από νεότερα μέλη της οικογένειας. Επίσης, αναφέρθηκε από 8 επιχειρηματίες (26%) η ανάγκη συμπλήρωσης του οικογενειακού τους εισοδήματος σε συνδυασμό με την εκτίμηση ότι πρόκειται για επικερδή επένδυση, ενώ η πίστη στις προοπτικές της περιοχής και η αγάπη για τον τόπο αναφέρθηκε σε 4 περιπτώσεις (13,5%). Τρεις (10 %) εξάλλου δήλωσαν ότι η επιλογή τους να ασχοληθούν με τον τουρισμό είναι συνέπεια της προτίμησής τους για το αντικείμενο της δραστηριότητας αυτής και της ικανοποίησης που αντλούν από αυτήν. Στον αντίποδα αυτής της στάσης ένας από τους επιχειρηματίες ανέφερε ότι απασχολείται στο συγκεκριμένο επάγγελμα επειδή θεωρεί ότι αποτελεί την μόνη του διεξόδο για βιοπορισμό.

Όσον αφορά στα σχέδιά τους έξι επιχειρηματίες (20%) δήλωσαν ότι προτίθενται να προβούν σε επεκτάσεις τόσο των καταλυμάτων όσο και των

δραστηριοτήτων τους και ανακαινίσεις των υφιστάμενων εγκαταστάσεών τους, καθώς επίσης και στην τοποθέτηση φωτοβολταϊκών εγκαταστάσεων. Ένας επιχειρηματίας ανέφερε ότι έχει ήδη προβεί σε πρόσφατη ανακαίνιση, ενώ δύο άλλοι δήλωσαν ότι, αν και οι επενδύσεις ήταν στα σχέδιά τους αποφάσισαν να τις αναβάλουν, εξαρτώντας την υλοποίηση των σχεδίων τους από την ένταση και τη διάρκεια της ύφεσης της οικονομίας. Η πλειοψηφία των επιχειρηματιών, ωστόσο, δηλώνουν σε ποσοστό που φτάνει το 71% (22 επιχειρήσεις) – και οι περισσότεροι με μάλλον απόλυτο τρόπο- ότι δεν σκοπεύουν να προχωρήσουν σε επενδύσεις.

Ο προβληματισμός των επιχειρηματιών για το μέλλον εκφράζεται έντονα στις απαντήσεις που αφορούν στις προσδοκίες τους για την εξέλιξη της επιχείρησής τους. Εννέα από αυτούς (29%) εξέφρασαν έντονη αβεβαιότητα για το μέλλον της επιχείρησής τους, ενώ έξι άλλοι (19%) το συνέδεσαν με το μέλλον και την εξέλιξη της περιοχής ως τουριστικού προορισμού. Τέσσερις από τους συμμετέχοντες (13%) δήλωσαν απαισιόδοξοι για τις εξελίξεις, ένας ανέφερε ότι σκέπτεται να μην λειτουργήσει την επιχείρηση το ερχόμενο καλοκαίρι και άλλος ένας ότι είναι αποφασισμένος να την μεταβιβάσει άμεσα στα παιδιά του. Το ίδιο, ωστόσο, ανέφερε ότι ευελπιστεί να πράξει και ένας ακόμη από τους ερωτώμενους, όταν τα παιδιά του που σήμερα έχουν μικρή ηλικία μεγαλώσουν. Τέλος, οχτώ από τους επιχειρηματίες, ποσοστό 26 %, δήλωσαν ότι θέλουν να αισιοδοξούν για την εξέλιξη της επιχείρησής τους και την οικονομική προοπτική της χώρας.

Η ταυτότητα των επιχειρήσεων

Στην έρευνα συμμετείχαν 12 επιχειρήσεις ενοικιαζόμενων δωματίων, οχτώ επιχειρήσεις ενοικιαζόμενων διαμερισμάτων, δύο επιχειρήσεις ενοικιαζόμενων τουριστικών κατοικιών, πέντε ξενοδοχεία, ένας παραδοσιακός ξενώνας και τρία εστιατόρια- καφέ. Επισημαίνεται ότι σε τέσσερις από τις προαναφερόμενες περιπτώσεις ο ίδιος επιχειρηματίας διατηρεί συγχρόνως σε άλλο χώρο επιχείρηση εστίασης- αναψυκτηρίου, ενώ σε δύο άλλες στο ίδιο οίκημα λειτουργεί επιχείρηση εστίασης από άλλον επιχειρηματία. Ο μέσος χρόνος λειτουργίας των επιχειρήσεων είναι τα 24 έτη.

Από τις επιχειρήσεις που λειτουργούν ως καταλύματα δύο στεγάζονται σε οικήματα που τμήμα τους αποτελεί την κύρια κατοικία του επιχειρηματία, ενώ 26

(93%) στεγάζονται σε ανεξάρτητα οικήματα. Στην πλειοψηφία τους -19 καταλύματα που αντιστοιχούν στο 68% του συνόλου των καταλυμάτων- δεν προσφέρουν άλλες υπηρεσίες εκτός της διανυκτέρευσης. Μόνο επτά (23%) από τις επιχειρήσεις προσφέρουν πρωινό, μια έχει δυνατότητα να προσφέρει και γεύμα και μία προσφέρει επιπλέον στους φιλοξενούμενούς της ξεναγήσεις.

Σε 24 από τις επιχειρήσεις που συμμετείχαν στην έρευνα (77%) απασχολούνται μέλη της οικογένειας του επιχειρηματία ως επί το πλείστον περιστασιακά (79%), ενώ σε πέντε περιπτώσεις (21%) απασχολούνται επί μονίμου βάσεως. Οι σύζυγοι των επιχειρηματιών απασχολούνται στο 48% του συνόλου των επιχειρήσεων, τα παιδιά τους σε ποσοστό 39% και οι γονείς τους σε ποσοστό 23% των επιχειρήσεων.

Η πλειοψηφία των επιχειρήσεων, 19 περιπτώσεις (61%), λειτουργεί εποχικά στη διάρκεια μιας περιόδου που ξεκινά στην καλύτερη των περιπτώσεων τον Απρίλιο και λήγει τον Οκτώβριο με την αιχμή των αφίξεων των επισκεπτών να καταγράφεται μεταξύ Ιουλίου και Αυγούστου. Οι υπόλοιπες 12 επιχειρήσεις δηλώνουν ότι λειτουργούν καθ' όλη τη διάρκεια του έτους και σε καθημερινή βάση. Ωστόσο, αυτό υποδηλώνει περισσότερο τη δυνατότητα άμεσης ανταπόκρισης της επιχείρησης στην ενδεχόμενη ζήτηση παρά σε αυτή καθαυτή τη λειτουργία της. Από την άλλη, η εποχική διακοπή της λειτουργίας ενός καταλύματος δεν σημαίνει απαραίτητα ότι δεν διαθέτει τη δυνατότητα να προσφέρει τις υπηρεσίες της κατόπιν συνεννοήσεως με τους πελάτες της.

Οι επιχειρήσεις που συμμετείχαν στην έρευνα δίνουν ιδιαίτερη σημασία στην προβολή τους, καθώς μόνο δύο από αυτές δηλώνουν ότι δεν διαφημίζονται με κανέναν τρόπο. Ωστόσο, στην πλειοψηφία τους όσες διαφημίζονται φαίνεται πως εμπιστεύονται την προβολή της στους πελάτες τους σε ποσοστό που φτάνει το 93% (29 περιπτώσεις). Δεύτερο επικρατέστερο τρόπο διαφήμισης για 22 επιχειρήσεις (71%) αποτελεί το διαδίκτυο και ακολουθούν τα διαφημιστικά φυλλάδια (12 περιπτώσεις ή 39%) και οι καταχωρήσεις σε εφημερίδες (6 περιπτώσεις ή 19%). Τέλος, μια μόνο επιχείρηση διαφημίζεται μέσω του ραδιοφώνου.

Εξωτερικό περιβάλλον της επιχείρησης

Η άποψη των επιχειρήσεων για τους αρμόδιους φορείς ανάπτυξης

Σύμφωνα με τους επιχειρηματίες που συμμετείχαν στην έρευνα ως αρμόδιος φορέας για την τουριστική ανάπτυξη της περιοχής αναγνωρίζεται από 25 συμμετέχοντες (σε ποσοστό 80%) ο δήμος Νότιας Κυνουρίας. Ακολουθούν οι τοπικοί σύλλογοι - η «Ένωση Ιδιοκτητών Τουριστικών Καταλυμάτων Νότιας Κυνουρίας» και οι εμπορικοί σύλλογοι της περιοχής- που αναφέρθηκαν από 19 επιχειρηματίες (61%), ο ΕΟΤ (13 επιχειρηματίες ή 42%), Περιφέρεια Πελοποννήσου (5 επιχειρηματίες ή 16%), το «Εμπορικό και Επαγγελματικό Επιμελητήριο Αρκαδίας» και το Υπουργείο Ανάπτυξης σε 4 (13%). Τέλος, έγινε αναφορά στην «Αναπτυξιακή Πάρωνα» (2 περιπτώσεις) καθώς και στη «Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Αρκαδίας», το «Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδας» και την ιδιωτική πρωτοβουλία (1 περίπτωση εκάστη).

Η πλειοψηφία των ερωτηθέντων (ποσοστό 68%) δήλωσε ενήμερη όσον αφορά σε δράσεις και πρωτοβουλίες των φορέων αυτών που αποσκοπούν στην τουριστική ανάπτυξη της περιοχής. Δεκαεπτά από αυτούς (81%) αναφέρθηκαν στις εορταστικές εκδηλώσεις που διοργανώνει ο τοπικός δήμος στη διάρκεια του Πάσχα και του καλοκαιριού - με τη συμμετοχή και των εμπορικών και πολιτιστικών/ μορφωτικών συλλόγων σε κάποιες από αυτές- οι οποίες αποσκοπούν στην ψυχαγωγία των κατοίκων και των επισκεπτών. Ακολουθούν (ποσοστό 26%) οι ενέργειες προβολής και διαφήμισης της περιοχής (π.χ. εκτύπωση φυλλαδίων) που επίσης προωθούνται από τον δήμο. Επίσης, σε μια περίπτωση εκάστη αναφέρθηκαν η σύσταση της επιτροπής τουρισμού από τον δήμο και οι συναντήσεις και διαβουλεύσεις που διεξάγονται στο πλαίσιο της με την «Ένωση Ξενοδόχων και Ιδιοκτητών Καταλυμάτων» και τους εμπορικούς συλλόγους για την προβολή της περιοχής, οι εξέδρες στην παραλία Τυρού που επιτρέπονται από τις δημοτικές αρχές για τη διευκόλυνση των εστιατορίων και, τέλος, οι γνωστοποιήσεις και οι ανακοινώσεις που αποστέλλει το «Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδας» στα μέλη του.

Οι επιχειρηματίες ανέφεραν ότι λαμβάνουν μέρος στις δράσεις αυτές σε ποσοστό 60%, αν και - όπως δήλωσε ένας από τους συμμετέχοντες στις συζητήσεις που οργανώνονται σε επίπεδο δημοτικών ενοτήτων- «αυτά που προτείνουμε ποτέ δεν υλοποιούνται». Εκτός της συμμετοχής στις τοπικές διαβουλεύσεις, που αναφέρονται

από δύο από τους συμμετέχοντες στην έρευνα, στους τρόπους συμμετοχής στις προαναφερόμενες δράσεις συγκαταλέγεται η οικονομική συνδρομή των επιχειρηματιών στους τοπικούς συλλόγους, καθώς και η δραστηριοποίηση στους πολιτιστικούς/ μορφωτικούς συλλόγους (3 περιπτώσεις), η προσφορά καταλυμάτων στη διάρκεια των γιορτών της μελιτζάνας (2 περιπτώσεις) και η συμμετοχή σε τουριστικές εκθέσεις, (1 περίπτωση).

Ο συνολικός βαθμός ικανοποίησης των επιχειρηματιών από τις υπηρεσίες που τους προσφέρουν οι φορείς που εμπλέκονται στις διαδικασίες τουριστικής ανάπτυξης είναι στην καλύτερη περίπτωση «μέτριος». Οι υπηρεσίες του τοπικού δήμου και οι επαγγελματικοί σύλλογοι αποσπούν τις καλύτερες αξιολογήσεις, ενώ οι νομαρχιακές υπηρεσίες τις χειρότερες, όπως αποτυπώνεται στον πίνακα που ακολουθεί.

Πίνακας 7: Βαθμός ικανοποίησης των επιχειρηματιών από τους φορείς ανάπτυξης

	Εξαιρετικός / Μεγάλος	Μέτριος	Ελάχιστος	Μηδενικός	ΔΓ/ΔΑ
Υπηρεσίες δήμου	8	13	4	5	1
Επαγγελματικός σύλλογος	7	12	6	4	2
Νομαρχία	2	1	3	17	8
Αναπτυξιακή Πάρνωνα	5	4	2	10	9
ΕΟΤ	7	3	4	15	2
Περ. Πελοποννήσου	1	1			
Επιμ. Αρκαδίας	3	1	1		
Ξεν. Επιμ. Ελλάδας	1				

Πηγή: Έρευνα πεδίου

Η κατάσταση είναι βέβαια πιο πολύπλοκη. Όπως για παράδειγμα δήλωσε ένας από τους επιχειρηματίες που συμμετείχαν στην έρευνα, ενώ έμεινε απολύτως ικανοποιημένος από τις υπηρεσίες που του προσφέρθηκαν στη διάρκεια της ένταξης της επιχείρησής του σε πρόγραμμα οικονομικής ενίσχυσης και τη χρηματοδότηση της επένδυσής του, είναι απογοητευμένος από την παντελή έλλειψη επικοινωνίας που επακολούθησε.

Επιπλέον, όπως διαπιστώνεται από τον πίνακα 7, ένας αριθμός επιχειρηματιών δήλωσε ότι δεν έχει σαφή αντίληψη για τις υπηρεσίες που προσφέρουν ορισμένοι από τους φορείς που κλήθηκαν να αξιολογήσουν. Για το λόγο αυτό αρνήθηκαν να τους αξιολογήσουν, καθώς ως εκείνη τη στιγμή δεν είχαν επιζητήσει και δεν είχαν γίνει αποδέκτες των υπηρεσιών τους τουλάχιστον όσον αφορά στην άσκηση της τουριστικής τους δραστηριότητας.

Σημειώνεται, τέλος, ότι ορισμένοι από τους συμμετέχοντες στη διάρκεια της συνέντευξης αναφέρθηκαν στον βαθμό ικανοποίησής τους από τις υπηρεσίες τριών φορέων που δεν περιλαμβάνονταν στον κατάλογο των φορέων τους οποίους κλήθηκαν να αξιολογήσουν. Οι φορείς αυτοί είναι: η «Περιφέρεια Πελοποννήσου», το «Εμπορικό και Επαγγελματικό Επιμελητήριο Αρκαδίας» και το «Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδας».

Ενημέρωση, επενδυτικά προγράμματα

Πηγές ενημέρωσης των τουριστικών επιχειρήσεων, σύμφωνα με τους επιχειρηματίες που συμμετείχαν στην έρευνα, αποτελούν το «Εμπορικό και Επαγγελματικό Επιμελητήριο Αρκαδίας» (32%), άτομα από τον προσωπικό τους κύκλο γνωριμιών (29%), η τοπική αυτοδιοίκηση (19%), το διαδίκτυο (16%), το «Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδας» (13%) και ο ΕΟΤ (10%). Από μια φορά αναφέρθηκαν η νομαρχιακή αυτοδιοίκηση Αρκαδίας, η τηλεόραση και τα ΚΕΠ. Επίσης, δύο από τους συμμετέχοντες ανέφεραν ότι δεν έχουν ενημέρωση από κανένα φορέα.

Ενδεικτική του βαθμού ενημέρωσης είναι η περίπτωση του οικολογικού πάρκου Πάρνωνα- Μουστού. Συγκεκριμένα από τους 18 επιχειρηματίες (58%) που γνωρίζουν την ύπαρξή του ένας μόνο οφείλει την ενημέρωσή του σε κάποιον από τους τοπικούς φορείς και ειδικότερα στην «Αναπτυξιακή Πάρνωνα». Από τους υπόλοιπους, δώδεκα (39% των συμμετεχόντων στην έρευνα) αντλούν την ενημέρωσή τους από τον προσωπικό κύκλο των γνωριμιών τους (ακόμη και από το σχολείο των παιδιών τους), δύο ενημερώνονται από το διαδίκτυο, ενώ από μια φορά αναφέρθηκαν ως πηγές ενημέρωσης η τοπική εφημερίδα και ο φορέας διαχείρισης του πάρκου, του οποίου ο συγκεκριμένος επιχειρηματίας αποτελεί μέλος. Η συγκεκριμένη περίπτωση, εν τέλει, δεν προϊδεάζει θετικά για το επίπεδο της

ενημέρωσης που αντλούν οι επιχειρηματίες της περιοχής από τους τοπικούς φορείς ανάπτυξης.

Ωστόσο, και οι δύο επιχειρηματίες που είχαν ενημέρωση από την «Αναπτυξιακή Πάρνωνα» και τον φορέα διαχείρισης του πάρκου αντίστοιχα είχαν επίσης λάβει μέρος στις διαβουλεύσεις για την λειτουργία του, τις οποίες αξιολογούν ως εξαιρετικές και πολύ ικανοποιητικές. Όπως επισημαίνεται από τον έναν, «υπήρχε έντονο ενδιαφέρον για την ενημέρωση όλων των εμπλεκομένων» και ιδιαίτερα των κυνηγών - με την ιδιότητα του οποίου συμμετείχε και ίδιος- και των κτηνοτρόφων της ευρύτερης περιοχής.

Η πλειοψηφία των συμμετεχόντων στην έρευνα, (20 άτομα ή το 65% των επιχειρηματιών), έχουν αναζητήσει πληροφορίες για προγράμματα ενίσχυσης τουριστικών επενδύσεων. Από αυτούς οι μισοί (10 άτομα ή 32% των συμμετεχόντων στην έρευνα) απευθύνθηκαν στην «Αναπτυξιακή Πάρνωνα», τρεις στο «Εμπορικό και Επαγγελματικό Επιμελητήριο Αρκαδίας», δύο στο «Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων», ενώ από μια φορά αναφέρθηκαν ως πηγές πληροφόρησης ο ΕΟΤ, η «Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Αρκαδίας» και οι υπηρεσίες του δήμου. Οι πληροφορίες που άντλησαν αποδείχτηκαν χρήσιμες σε 11 από αυτούς (55% όσων αναζήτησαν πληροφορίες ή 35% του συνόλου των συμμετεχόντων στην έρευνα), οι οποίοι εντάχθηκαν σε πρόγραμμα χρηματοδότησης. Τα προγράμματα στα οποία εντάχθηκαν οι επιχειρηματίες αυτοί αφορούν στις προσπάθειες βελτίωσης της δομής των γεωργικών εκμεταλλεύσεων βάσει του Κανονισμού 2328/91, τα προγράμματα της ΚΠ Leader, το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Ανταγωνιστικότητα», τα ολοκληρωμένα προγράμματα ανάπτυξης του αγροτικού χώρου (ΟΠΑΑΧ).

Στις δυσκολίες που αντιμετώπισαν οι επιχειρήσεις στη διάρκεια των διαδικασιών ένταξης και χρηματοδότησής τους περιλαμβάνονται η γραφειοκρατία (50% των περιπτώσεων που χρηματοδοτήθηκαν) και η μεγάλη καθυστέρηση στις πληρωμές (36%) που σε κάποιες περιπτώσεις δημιούργησε επιπλέον οικονομική επιβάρυνση, καθώς ώθησε τις επιχειρήσεις με περιορισμένη ρευστότητα στον δανεισμό. Αναφέρθηκε, επίσης, η ασάφεια του νομικού πλαισίου στα αρχικά στάδια εφαρμογής ορισμένων προγραμμάτων (9%). Τέσσερις από τους 11 επιχειρηματίες που χρηματοδοτήθηκαν (36%), ωστόσο, ανέφεραν ότι δεν αντιμετώπισαν καμιά απολύτως δυσκολία, αν και ένας από αυτούς κρίνει ότι για την υπέρβαση των προβλημάτων «απαιτούνται προσωπικές διασυνδέσεις».

Δικτύωση- Σύνδεση των τουριστικών επιχειρήσεων με την τοπική οικονομία

Οι περισσότεροι επιχειρηματίες που συμμετείχαν στην έρευνα δεν χρησιμοποιούν συστηματικά προϊόντα ντόπιων παραγωγών για τις ανάγκες των τουριστικών τους επιχειρήσεων. Πρέπει βέβαια να επισημανθεί ότι, όπως προαναφέρθηκε, 19 επί συνόλου 28 καταλυμάτων ή το 68% του συνόλου των καταλυμάτων- δεν προσφέρουν άλλες υπηρεσίες εκτός της διανυκτέρευσης. Στο σύνολο των 31 επιχειρηματιών, οι 17 (55%) δήλωσαν ότι δεν χρησιμοποιούν ποτέ τοπικά προϊόντα και μόνο δύο (6%) ανέφεραν ότι σε ορισμένες περιπτώσεις προμηθεύονται προϊόντα από ντόπιους παραγωγούς. Από τους δώδεκα που απάντησαν θετικά (39% του συνόλου των επιχειρηματιών) οι μισοί (6 επιχειρηματίες) ανέφεραν ότι χρησιμοποιούν προϊόντα που παράγουν οι ίδιοι, ενώ επτά ανέφεραν ότι προμηθεύονται από την τοπική αγορά.

Τα προϊόντα που προέρχονται από ίδια παραγωγή προορίζονται κυρίως για την παρασκευή του πρωινού, στις επιχειρήσεις εκείνες που συμπεριλαμβάνουν το πρωινό στις υπηρεσίες που προσφέρουν, και κυρίως για «φιλέματα» των ιδιοκτητών προς τους επισκέπτες τους. Στα προϊόντα αυτά περιλαμβάνονται τα φρούτα, τα κηπευτικά, οι ελιές, οι μαρμελάδες, τα γλυκά κουταλιού, τα παξιμάδια και τα αρτοσκευάσματα. Ωστόσο, καταγράφεται η περίπτωση μιας επιχείρησης εστίασης που το 90% των προϊόντων που χρησιμοποιεί προέρχεται από την ενασχόληση του ιδιοκτήτη της με τη γεωργία και την κτηνοτροφία. Στα τοπικά προϊόντα που χρησιμοποιούνται από τις τουριστικές επιχειρήσεις περιλαμβάνονται, εκτός όσων αναφέρθηκαν πιο πάνω, το λάδι, το τυρί, το μέλι, το τσάι του βουνού, το κρέας, τα αυγά κ.α.

Σημειώνεται ότι μόνο ένας από τους συμμετέχοντες επιχειρηματίες ανέφερε ότι επιδιώκει να προμηθεύεται και όλα τα είδη οικιακής χρήσης που χρησιμοποιεί στην επιχείρησή του (αναλώσιμα είδη, καθαριστικά κ.α.) από την τοπική αγορά, επισημαίνοντας την ανάγκη στήριξης των μικρών επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται σε κλάδους εκτός του τουριστικού.

Ο βαθμός συνεργασίας μεταξύ των επιχειρηματιών που συμμετείχαν στην έρευνα δεν είναι ιδιαίτερα αναπτυγμένος. Παρόλο που 20 από τους επιχειρηματίες ανέφεραν ότι συνεργάζονται με άλλες επιχειρήσεις, στο σύνολό τους αναφέρονται σε συνεργασία που αφορά στη διευκόλυνση των κρατήσεων. Από την άλλη, πρέπει να σημειωθεί ότι επτά από τους επιχειρηματίες που αρχικά δήλωσαν ότι δεν

συνεργάζονται με οποιονδήποτε τρόπο με άλλους επιχειρηματίες, όταν ρωτήθηκαν συγκεκριμένα αν προτείνουν επιχειρήσεις σε πελάτες τους ή επισκέπτες που δεν μπορούν οι ίδιοι να εξυπηρετήσουν, απάντησαν θετικά, μην αξιολογώντας εξαρχής τη συγκεκριμένη συμπεριφορά ως συνεργασία. Συνεπώς, η συνεργασία των επιχειρήσεων στις κρατήσεις αφορά στο 87% του συνόλου των επιχειρηματιών που συμμετείχαν στην έρευνα. Ωστόσο, η συνεργασία αυτή επί της ουσίας δεν επεκτείνεται και σε άλλους τομείς μια και μόνο σε δύο περιπτώσεις αναφέρθηκε η διενέργεια άτυπων συζητήσεων μεταξύ επιχειρηματιών που γνωρίζονται σε προσωπικό επίπεδο και αφορούσαν σε θέματα τιμολόγησης των προσφερόμενων υπηρεσιών.

Η έλλειψη συνεργασίας επιβεβαιώνεται και σε σχέση με το τοπικό σύμφωνο ποιότητας, το οποίο γνωρίζουν τέσσερις (13%) από τους συμμετέχοντες στην έρευνα, ενώ ένας δεν έχει παρά μόνο ελάχιστα ακούσει για την ύπαρξή του. Κανείς από τους επιχειρηματίες που συμμετείχαν στην έρευνα δεν συμμετέχει στο τοπικό σύμφωνο ποιότητας. Πάντως, όσοι γνωρίζουν για αυτό κρίνουν ότι βοηθά στην τοπική ανάπτυξη, διευκολύνοντας τη συνεργασία μεταξύ των επιχειρήσεων και συνεισφέροντας στην αναγνώριση της περιοχής ως τουριστικού προορισμού μέσω της προσφοράς ποιοτικών προϊόντων και υπηρεσιών. Επισημαίνεται, ωστόσο, από έναν επιχειρηματία ότι «η πρώτη φάση της ενδεχόμενης εφαρμογής του στην περιοχή θα εντείνει τον ανταγωνισμό στην τοπική κοινωνία, καθώς ορισμένες επιχειρήσεις δεν θα καταφέρουν να ανταποκριθούν στις προδιαγραφές του».

Συμμετοχή σε τοπικούς συλλόγους και δράσεις

Οι απόψεις των επιχειρηματιών σε ό,τι αφορά στην αξιολόγηση της συμμετοχής τους σε δράσεις σχετικές με την τουριστική ανάπτυξη της περιοχής είναι μοιρασμένες. Δώδεκα από αυτούς (39%) δήλωσαν ικανοποιημένοι από την συμμετοχή τους, αν και ενδεχομένως κάποιοι θεωρούν ότι θα μπορούσαν να συνεισφέρουν περισσότερο, ενώ εννέα (29%) εκτιμούν τον βαθμό συμμετοχής τους ως μέτριο, αναφέροντας ότι «κάνουμε ότι μπορούμε. Περαιτέρω, τέσσερις (13%) κρίνουν ότι η συμμετοχή τους είναι περιορισμένη ενώ, τέλος, έξι (19%) από τους συμμετέχοντες αναγνωρίζουν ότι δεν έχουν ενεργή παρουσία σε δράσεις για την τουριστική τοπική ανάπτυξη.

Μεγάλος αριθμός επιχειρηματιών που έλαβαν μέρος στην έρευνα (25 άτομα ή 81%) των ερωτηθέντων, καταγράφονται ως μέλη συλλογών και ενώσεων που δραστηριοποιούνται στην προώθηση του τουρισμού κυρίως μέσω της «Ένωσης Ιδιοκτητών Τουριστικών Καταλυμάτων». Ωστόσο, από αυτούς που δηλώνουν μέλη ένα ποσοστό που αντιστοιχεί στο 15% δήλωσε ότι δεν είναι ικανοποιημένο από τη συμμετοχή του, ενώ το 30% παραδέχεται ότι δεν έχει ενεργή συμμετοχή στους συλλόγους, αποδίδοντας ορισμένοι εξ αυτών την αδράνειά τους στην ενασχόλησή τους και με άλλες επαγγελματικές δραστηριότητες. Επιπλέον, ένα ποσοστό 15% κρίνει τη συμμετοχή του πολύ περιορισμένη, ενώ το 40% την αξιολογεί ως ικανοποιητική.

Σημειώνεται ότι σε δύο περιπτώσεις αναφέρθηκε από ξενοδόχους ότι θεωρούν ότι τα συμφέροντά τους δεν ταυτίζονται με αυτά των ιδιοκτητών ενοικιαζόμενων δωματίων και δεν εξυπηρετούνται από την «Ένωση Ιδιοκτητών Τουριστικών Καταλυμάτων». Το γεγονός αυτό τους αποστερεί από το κίνητρο της συμμετοχής τους στις διαδικασίες της. Ταυτόχρονα, επεσήμαναν ότι οι επιχειρήσεις τους δεν υπόκεινται στο ίδιο νομικό καθεστώς με τις αντίστοιχες των ενοικιαζόμενων δωματίων- ορισμένες εκ των οποίων κρίνουν ότι λειτουργούν πέρα από κάθε έλεγχο- με αποτέλεσμα να αναγκάζονται να τις ανταγωνίζονται σε δυσμενείς για αυτούς συνθήκες.

Η εικόνα των επιχειρήσεων για το φυσικό περιβάλλον και το τουριστικό προϊόν της περιοχής

Το φυσικό περιβάλλον της περιοχής θεωρείται προστατευμένο από 10 από τους επιχειρηματίες (32%). Συγχρόνως, 12 θεωρούν ότι μόνο εν μέρει επιτυγχάνεται η προστασία του (39%) και εννέα ότι δεν προστατεύεται επαρκώς (29%).

Ο κίνδυνος πυρκαγιάς αποτελεί την κυριότερη απειλή για το φυσικό περιβάλλον (10 αναφορές). Ακολουθεί η υποβάθμιση του θαλάσσιου περιβάλλοντος και των υδάτων, λόγω της ανεξέλεγκτης ρίψης αποχετευτικών λυμάτων, καθώς επίσης και εξαιτίας της λειτουργίας μονάδων ιχθυοκαλλιέργειας στα όρια του δήμου και στην ευρύτερη περιοχή. Η απειλή αυτή αναφέρθηκε από οχτώ επιχειρηματίες. Τέσσερις αναφορές συγκέντρωσαν οι κίνδυνοι, που αφορούν σε θέματα χωροταξίας και πολεοδομίας και προκύπτουν ως συνέπειες της άναρχης δόμησης και της

καταπάτησης της δημόσιας γης και των σχετικών νόμων, όπως οι πλημμύρες, η διάθεση των απορριμμάτων και η εγκατάσταση ανεμογεννητριών. Οι τελευταίες θεωρείται ότι ευθύνονται για ενοχλήσεις που αφορούν στην παραγωγή θορύβου, καθώς και στην αισθητική υποβάθμιση του τοπίου. Από μία αναφορά έγινε στην αισθητική υποβάθμιση που προκαλείται από την παρουσία των θερμοκηπίων και στη ρύπανση του ατμοσφαιρικού αέρα και την ενόχληση που προκαλείται από τις φωτιές που μπαίνουν στα όρια των οικισμών για το κάψιμο γεωργικών υπολειμμάτων και οικιακών απορριμμάτων. Τέλος, από έναν από τους συμμετέχοντες αναφέρθηκε η παντελής έλλειψη ελέγχων από τους αρμόδιους ελεγκτικούς μηχανισμούς που θέτουν το πλαίσιο άσκησης των επαγγελματιών και όλων των οικονομικών δραστηριοτήτων και, συνεπώς, καθορίζουν την ένταση των πιέσεων που ασκούνται στο περιβάλλον από τις ανθρώπινες παρεμβάσεις.

Τα μέτρα που προτείνονται για την αντιμετώπιση των απειλών αυτών αφορούν γενικότερα στην ενεργοποίηση των αρμόδιων υπηρεσιών. Ειδικότερα για την αντιμετώπιση των δασικών πυρκαγιών προτείνεται η λήψη μέτρων πρόληψης και η διατήρηση του μηχανισμού αντιμετώπισής τους σε ετοιμότητα. Για τη διατήρηση της καθαρής θάλασσας το μέτρο που συζητείται περισσότερο είναι η εγκατάσταση βιολογικού καθαρισμού.

Οι επισκέπτες σύμφωνα με τις απαντήσεις της πλειοψηφίας των επιχειρηματιών (25 άτομα ή 81%) προσελκύονται στην περιοχή κατά κύριο λόγο από την ηρεμία και την ομορφιά του φυσικού τοπίου. Το στοιχείο αυτό εξειδικεύεται περισσότερο σε 11 απαντήσεις (36%) που θεωρούν πως βασικό κίνητρο των τουριστών αποτελεί ο εξαιρετικός συνδυασμός βουνού και καθαρής θάλασσας, που χαρακτηρίζει το τοπίο της περιοχής. Οι πολύ προσιτές τιμές αναφέρθηκαν από οχτώ επιχειρηματίες (26%) και το επίπεδο φιλοξενίας από έξι (19%). Επίσης, ως παράγοντες έλξης των τουριστών αναφέρθηκαν σε 4 περιπτώσεις (12%) η σχετική εγγύτητα με τον αστικό ιστό της Αττικής και σε 5 (16%) η καταλληλότητα της περιοχής για ήρεμες οικογενειακές διακοπές ως συνέπεια του παραδοσιακού χαρακτήρα της και του τρόπου ζωής. Ακόμη, αναφορά έγινε στους πολλούς παραδοσιακούς οικισμούς του δήμου και στην ύπαρξη φημισμένων και επισκέψιμων μοναστηριών τόσο στα όρια του δήμου όσο και στην ευρύτερη περιοχή.

Από την άλλη, όσον αφορά στους απωθητικούς για τους τουρίστες παράγοντες κυριαρχεί η μειωμένη δυνατότητα εύκολης πρόσβασης στην περιοχή (23 αναφορές ή

74%). Η αδυναμία αυτή οφείλεται κατά κύριο λόγο στην κακή κατάσταση του οδικού δικτύου η οποία καθίσταται εντονότερη σε συνδυασμό με την υπολογίσιμη απόσταση από την Αθήνα, γεγονός που, παράλληλα με την έλλειψη θαλάσσιας συγκοινωνίας με τον Πειραιά, καθιστά δυσχερείς τις επισκέψεις των τουριστών στην περιοχή στη διάρκεια του Σαββατοκύριακου. Επίσης, η οικονομική κρίση που πλήττει την χώρα τα τελευταία χρόνια αναμένεται από τέσσερις επιχειρηματίες ότι θα καθηλώσει τον τοπικό τουρισμό, καθώς εκτιμούν ότι θα συρρικνώσει την τουριστική αγορά και θα επιτρέψει την επιβίωση μόνο των πιο γνωστών τουριστικών προορισμών, που μπορούν να ανταπεξέλθουν με περισσότερη επιτυχία σε συνθήκες εντόνου ανταγωνισμού.

Επιπλέον, έξι επιχειρηματίες αναφέρθηκαν στους λόγους που ενδεχομένως αποτρέπουν τους επισκέπτες να επισκεφτούν εκ νέου την περιοχή. Οι επιχειρηματίες αυτοί κρίνουν ότι η γενικότερη έλλειψη οργάνωσης και η έλλειψη επαγγελματισμού από ορισμένους επιχειρηματίες αποθαρρύνουν τους τουρίστες να επαναλάβουν την επίσκεψή τους. Το ίδιο αποτέλεσμα έχει η έλλειψη υποδομών που θα διευκόλυναν τη διαμονή, την περιήγηση και την ψυχαγωγία των επισκεπτών μέσα από δραστηριότητες, όπως για παράδειγμα η σήμανση του οδικού δικτύου του δήμου.

Προτεινόμενες δράσεις – Εκτιμήσεις για την εξέλιξη του τουρισμού

Η δημιουργία υποδομών πρωταγωνιστεί στις δράσεις που προτάθηκαν για την ενίσχυση του τουρισμού από τους τοπικούς επιχειρηματίες που συμμετείχαν στην έρευνα (23 αναφορές ή 74%). Ειδικότερα, έξι αναφορές έγιναν στις υποδομές που διευκολύνουν την πρόσβαση στην περιοχή είτε οδικώς είτε μέσω θαλάσσης, συμπεριλαμβάνοντας τη σύνδεση όχι μόνο με την Αθήνα και τον Πειραιά αλλά και τη θαλάσσια σύνδεση με τις γειτονικές περιοχές και τα νησιά του Αργοσαρωνικού και ακόμη την οδική σύνδεση με Μονεμβάσια. Επιπλέον, καταγράφηκαν τέσσερις αναφορές σχετικά με την ανάγκη βιολογικής επεξεργασίας των λυμάτων. Επίσης, αναφέρθηκε η ανάγκη χωροταξικού σχεδιασμού, η ανάληψη δράσης για τη διαπλάτυνση του παραλιακού δρόμου του Τυρού και η δημιουργία μαρίνας και χιονοδρομικού κέντρου.

Η επόμενη δημοφιλέστερη ομάδα δράσεων σύμφωνα με τις απόψεις των επιχειρηματιών αφορά στην προβολή και τη διαφήμιση της περιοχής που

συγκεντρώνει (9 αναφορές ή 29%). Οι δράσεις αυτές εξειδικεύονται κυρίως στην ανάγκη μεγαλύτερης χρηματοδότησης και περισσότερων πρωτοβουλιών που προβάλλουν την περιοχή και την καθιστούν γνωστή ως τουριστικό προορισμό στο ευρύ κοινό. Καταγράφεται, επίσης, από έναν από τους συμμετέχοντες η ανάγκη εστίασης των στρατηγικών προσέλκυσης τουριστών στην παγκόσμια αγορά.

Η δημιουργία δραστηριοτήτων που αποσκοπούν στην γνωριμία των επισκεπτών με τον τόπο και την ψυχαγωγία τους περιλαμβάνεται στις απόψεις έξι συμμετεχόντων (19%). Συγκεκριμένα προτάθηκε η καταβολή προσπαθειών για τη διατήρηση και τη σήμανση των μονοπατιών και ακόμη η ανάληψη πρωτοβουλιών που αναδεικνύουν την πολιτιστική κληρονομιά του τόπου και ιδιαίτερα των αρχαιολογικών χώρων, οι οποίοι παραμένουν μη επισκέψιμοι για το κοινό. Επίσης, προτάθηκε η δημιουργία κατάλληλων χώρων δραστηριοτήτων για τα παιδιά των επισκεπτών αλλά και των κατοίκων.

Λιγότερες αναφορές συγκέντρωσαν οι δράσεις που αποσκοπούν στην κατάρτιση των επαγγελματιών (δύο αναφορές), η ανάδειξη των τοπικών προϊόντων, η ενεργοποίηση του τοπικού συμφώνου ποιότητας και η ανάπτυξη του αγροτουρισμού (μια αναφορά εκάστη). Επίσης, αναφέρθηκαν η ανάγκη ενεργοποίησης των τοπικών συλλόγων και η ανάπτυξη από μέρους τους δράσεων που προωθούν την ανάπτυξη του τουρισμού (μια αναφορά εκάστη).

Τέλος, ένας μόνο από τους συμμετέχοντες επιχειρηματίες κρίνει σκόπιμη την προσπάθεια ενημέρωσης όλων των κατοίκων για τα οφέλη του τουρισμού, με στόχο την άμβλυνση των αντιπαραθέσεων μεταξύ επαγγελματικών ομάδων που ανταγωνίζονται για τους ίδιους φυσικούς πόρους και την εδραίωση του τόπου ως τουριστικού προορισμού. Παράδειγμα τέτοιου είδους ανταγωνισμού αποτελεί η αντιπαράθεση με τους ψαράδες για την καθαριότητα των ακτών από υπολείμματα των εργασιών τους, καθώς και για τη χρήση των εγκαταστάσεων των αλιευτικών καταφυγίων και των παράκτιων θέσεων που επισκέπτονται οι λουόμενοι.

Οι περισσότεροι από τους επιχειρηματίες που έλαβαν μέρος στην έρευνα έχουν πίστη στις δυνατότητες του τόπου για τουριστική ανάπτυξη σε ποσοστό που προσεγγίζει το 55%. Οι αρνητικές εκτιμήσεις είναι μόλις δύο, ενώ ένας από τους συμμετέχοντες κρίνει πως η ενασχόληση με τον τουρισμό στην περιοχή έρευνας μπορεί στην καλύτερη των περιπτώσεων να προσφέρει ένα ικανοποιητικό

συμπλήρωμα του κύριου εισοδήματος. Επισημαίνεται, ωστόσο, ότι έντεκα από τους συμμετέχοντες, που αντιστοιχούν (35%) απέφυγαν να διατυπώσουν εκτίμηση για την προοπτική του τουρισμού στον δήμο Νότιας Κυνουρίας.

Συζήτηση - συμπεράσματα

A. Η υφιστάμενη κατάσταση και ο προσανατολισμός του τοπικού τουρισμού

Ο τουρισμός στον δήμο Νότιας Κυνουρίας, όπως προκύπτει από τα στοιχεία της έρευνας, αποτελεί φαινόμενο με έντονη εποχική διακύμανση και προκύπτει ως απότοκο της αυθεντικότητας του φυσικού τοπίου και του πολιτιστικού του αποθέματος. Τα στοιχεία αυτά συνιστούν τα πλεονεκτήματα της περιοχής και την προσανατολίζουν στην υιοθέτηση ήπιων μορφών τουρισμού. Η απόστασή του δήμου από τον νομό Αττικής, που τον καθιστά προσιτό προορισμό, και η πολιτική των χαμηλών τιμών που ακολουθούν οι ντόπιοι επιχειρηματίες συντείνουν στην προσέλκυση εσωτερικών τουριστών μικρής και μέσης καταναλωτικής δύναμης. Παράλληλα, η δυνατότητα διακοπών σε περιβάλλον με ήπιους ρυθμούς καθιστά την περιοχή ιδανικό προορισμό για οικογένειες και όσους αναζητούν την ηρεμία στις διακοπές τους. Η εποχικότητα, το κακό οδικό δίκτυο και η αδυναμία σύνδεσης με γειτονικές περιοχές από τη θάλασσα, καθώς και η έλλειψη επαγγελματικής κατάρτισης των επιχειρηματιών που απασχολούνται στον τουρισμό αποτελούν βασικές αδυναμίες του τοπικού τουριστικού προϊόντος. Σε αυτές προστίθενται οι ελλείψεις σε άλλες βασικές υποδομές, ο αποσπασματικός σχεδιασμός και η ελλιπής οργάνωση των δράσεων για την τοπική ανάπτυξη και ακόμη η απροθυμία εμπλοκής του τοπικού πληθυσμού σε συλλογικές διαδικασίες. Τέλος, αν και στην περιοχή έχει υλοποιηθεί ένας σημαντικός αριθμός επενδυτικών προγραμμάτων, η οικονομική κρίση που διέρχεται η χώρα απειλεί να αναστέλλει τις όποιες προοπτικές ανάπτυξης είχαν δημιουργηθεί.

Ο προσανατολισμός του τοπικού τουριστικού προϊόντος στην κατεύθυνση της υιοθέτησης ήπιων μορφών τουρισμού προκύπτει ως φυσιολογική συνέπεια της ήπιας τουριστικής ανάπτυξης που συντελούνταν συμπτωματικά τις τελευταίες δεκαετίες. Η διαδικασία αυτή μέχρι σχετικά πρόσφατα ήταν βιώσιμη, καθώς δεν διατάρασσε τους όρους διαβίωσης, δεν αλλοίωνε σημαντικά το φυσικό περιβάλλον και δεν επηρέαζε αξιόλογα την παραγωγική βάση του τόπου. Τα τελευταία χρόνια ωστόσο, καθώς περισσότεροι κάτοικοι στρέφονται στον τουρισμό, οι πιέσεις στους όρους διαβίωσης από την χωρίς προγραμματισμό ανάπτυξη αυξάνεται. Η σταδιακή συνειδητοποίηση των προβλημάτων και η σταθερή επιλογή του τουρισμού ως μοχλού για την τοπική

ανάπτυξη καθιστά την ήπια τουριστική ανάπτυξη ως τη μόνη βιώσιμη επιλογή των κατοίκων. Συνέπεια της επιλογής αυτής αποτελεί η ανάγκη διατήρησης και αξιοποίησης του τοπικού πολιτιστικού αποθέματος και του φυσικού περιβάλλοντος.

Ειδικότερα, ο πολιτισμός αναδεικνύεται ως βασική επιλογή των τοπικών φορέων ανάπτυξης, στην οποία επιθυμούν να στηρίξουν την τουριστική ανάπτυξη της περιοχής με βασικούς πυλώνες τον αγροτικό και εκπαιδευτικό τουρισμό. Ιδιαίτερα σημαντικό πολιτιστικό στοιχείο της περιοχής, που θεωρείται ελάχιστα αξιοποιημένο, σύμφωνα με τις απόψεις των τοπικών φορέων, αποτελεί η τσακωνική διάλεκτος. Το στοιχείο αυτό συνιστά ευρέως αναγνωρίσιμο χαρακτηριστικό της περιοχής και μπορεί να συνεισφέρει στην εμπειρία του τόπου που βιώνει ο επισκέπτης. Σε αυτό αναμένεται να συντελέσει η προτεινόμενη δημιουργία του «Κέντρου Μελετών Τσακωνιάς». Σε συνδυασμό με την αναγραφή στην τσακωνική των επιγραφών και πινακίδων των φορέων και των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στα τσακωνικά χωριά, το Κέντρο αναμένεται να συντελέσει στη δημιουργία σημείων αναφοράς, τα οποία σταδιακά εκλείπουν, για τους κατοίκους και για τους επισκέπτες.

Ωστόσο, παράλληλα παρατηρούνται προσεγγίσεις στο ζήτημα της τσακωνικής διαλέκτου στη βάση ενός «ηθικού χρέους» και της «τόνωσης της αυτοπεποίθησης των ντόπιων», προκειμένου να τη διατηρήσουν και να την αξιοποιήσουν για την τουριστική ανάπτυξη της περιοχής. Οι προσεγγίσεις αυτές, για λόγους που εκκινούν από τις συνθήκες επιβίωσης της διαλέκτου που σήμερα πλέον δεν ισχύουν και αφορούν στην επί αιώνες διαβίωση των τσακωνικών πληθυσμών σε δυσπρόσιτες περιοχές, δεν λειτουργούν αποτελεσματικά ούτε για την υπόθεση της διατήρησής της ούτε για την ανάπτυξη του τοπικού τουρισμού. Συγχρόνως, είναι γνωστό ότι από τις 140.000 περίπου γλώσσες που μιλήθηκαν στον κόσμο, σήμερα ομιλούνται περίπου 6.000 και από αυτές οι 3.000 οδεύουν προς εξαφάνιση. Υπολογίζεται ότι στο τέλος του 21ου αιώνα θα έχουν μείνει συγκριτικά ασφαλείς περίπου 600 γλώσσες⁷. Τα στοιχεία αυτά οδηγούν στο συμπέρασμα ότι σε βάθος χρόνου η τσακωνική διάλεκτος θα πάψει να ομιλείται. Η παραδοχή αυτή συμβαδίζει με την αντίληψη ότι η γλώσσα ενός τόπου αποτελεί βίωμα και «σημαντικό οντολογικό γεγονός», «γεγονός ιστορικό, πολιτισμικό, αξιακό, οικολογικό», αποτελεί «όρο ταυτότητας, εθνικής και ατομικής, και ποιότητας σκέψεως» (Μπαμπινιώτης 2006). Συνεπώς, δεν μπορεί να υποτάσσεται

⁷ <http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=170834>

σε υπολογισμούς που λειτουργούν στη βάση μιας εργαλειακής αντίληψης για τη γλώσσα και τον πολιτισμό. Επιπλέον, οι παραινέσεις αυτές ενδεχομένως «κολακεύουν» αλλά δεν επαυξάνουν το πολιτισμικό απόθεμα ούτε προσθέτουν στις ικανότητές του τοπικού πληθυσμού ή βελτιώνουν την ικανότητα επίλυσης των προβλημάτων που αντιμετωπίζει. Ιδιαίτερα, όταν δεν συνοδεύονται από την εκδήλωση ανάλογων ανησυχιών για την κακοποίηση της νεοελληνικής γλώσσας, της οποίας οι φυσικοί ομιλητές εμφανίζουν έντονο λειτουργικό αναλφαβητισμό⁸

Ο δεύτερος πόλος του τοπικού τουρισμού αφορά στην αξιοποίηση και καλύτερη διαχείριση του φυσικού περιβάλλοντος, ιδιαίτερα στο πλαίσιο της αντιμετώπισης της έντονα εποχικής διακύμανσης της τουριστικής ζήτησης, που συνιστά μείζον πρόβλημα και για τη βιωσιμότητα των επιχειρήσεων. Το πρόβλημα αυτό ενδεχομένως θα μπορούσε να αντιμετωπιστεί με τον εμπλουτισμό του τουριστικού προϊόντος με δραστηριότητες που διεξάγονται καθ' όλη τη διάρκεια του έτους και προσελκύουν τουρίστες μεγαλύτερης καταναλωτικής δύναμης που δεν ταυτίζουν τις διακοπές τους αποκλειστικά με τη θάλασσα και το καλοκαίρι.

Το φυσικό περιβάλλον και το ήπιο κλίμα της περιοχής την καθιστούν δυνητικά ιδανικό χειμερινό προορισμό για εγχώριους και ξένους επισκέπτες που ενδιαφέρονται για δραστηριότητες στη φύση. Το οικολογικό πάρκο Πάρνωννα-Μουστου, τα σπήλαια της περιοχής σε συνδυασμό με την παρουσία αξιόλογων μοναστηριών και αρχαιοτήτων στην υπό μελέτη αλλά και στην ευρύτερη περιοχή δυνητικά αποτελούν σημαντικούς παράγοντες έλξης για τουρίστες με ποικίλα ενδιαφέροντα, όπως η βοτανική, η γεωλογία, η σπηλαιολογία, τα θρησκευτικά μνημεία. Ακόμη και οι οικογενειακές διακοπές μπορούν να προσλάβουν διαφορετικό περιεχόμενο όταν αποσκοπούν στην εξοικείωση των παιδιών – αλλά και των ενηλίκων- με το φυσικό περιβάλλον και τη γνωριμία με τον αγροτικό χώρο. Προϋπόθεση για τα προαναφερθέντα αποτελεί η προσφορά των δραστηριοτήτων αυτών από τους επιχειρηματίες της περιοχής. Ωστόσο, αυτό δεν συμβαίνει, καθώς οι επιχειρηματίες που απασχολούνται στον τουρισμό διατηρούν σχεδόν αποκλειστικά επιχειρήσεις καταλυμάτων και εστίασης και δεν επεκτείνονται σε άλλες δραστηριότητες, όπως για παράδειγμα ξεναγήσεις, παρά μόνο σε ελάχιστες περιπτώσεις και στο πλαίσιο της εξυπηρέτησης των δικών τους πελατών.

⁸ http://www.grsr.gr/preview.php?c_id=226.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας τα χαρακτηριστικά του επιχειρηματία που δραστηριοποιείται στον τοπικό τουρισμό ανταποκρίνονται στην εικόνα ενός άνδρα, 48 ετών, απόφοιτου τουλάχιστον λυκείου χωρίς κατάρτιση στον τουριστικό κλάδο. Η τουριστική επιχείρηση δεν αποτελεί τη μοναδική πηγή του εισοδήματός του επιχειρηματία που απασχολείται σε αυτήν λιγότερο από τον μισό χρόνο που αφιερώνει συνολικά στις επαγγελματικές του ενασχολήσεις. Έχει κληρονομήσει την επιχείρηση και τη λειτουργεί εποχικά με τη βοήθεια μελών της οικογένειάς του.

Στην πλειοψηφία τους οι επιχειρηματίες αναγνωρίζουν ότι η περιοχή χαρακτηρίζεται από πολύ ευνοϊκή για τον πελάτη αναλογία κόστους-οφέλους, λόγω των χαμηλών τιμών στις οποίες διαμορφώνεται η προσφορά των τουριστικών καταλυμάτων και των καλών υπηρεσιών που σε γενικές γραμμές προσφέρουν, δεδομένου του αριθμού των σταθερών τους πελατών. Αρκετοί από αυτούς είχαν σχέδια για την επέκταση και εξέλιξη της επιχείρησής τους, όμως σήμερα υπό την πίεση της οικονομικής κρίσης αισθάνονται εξαιρετικά αβέβαιοι για τις μέρες που έρχονται. Επίσης, παρά τον -σε γενικές γραμμές- χαμηλό βαθμό ικανοποίησης που τους προσφέρουν οι υπηρεσίες των τοπικών φορέων ανάπτυξης, προς αυτούς στρέφουν τις προσδοκίες τους για την τουριστική ανάπτυξη στην περιοχή τους.

Κοινό τόπο τόσο των επιχειρηματιών του τουρισμού όσο και των τοπικών φορέων αποτελεί η αναγνώριση της προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος ως προϋπόθεσης για την τουριστική ανάπτυξη. Αναγνωρίζουν και οι μεν και οι δε, επίσης, ότι η περιοχή τους βρίσκεται ακόμη σε καλή περιβαλλοντική κατάσταση, την οποία, ωστόσο, αποδίδουν περισσότερο σε εύνοια της τύχης παρά σε ενέργειες αρμοδίων φορέων. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με τις ανεπάρκειες που καταγράφονται σε βασικές υποδομές, για παράδειγμα στο αποχετευτικό δίκτυο και τη διαχείριση απορριμμάτων, στο θεσμικό πλαίσιο - έλλειψη κτηματολογίου και χωροταξικού σχεδιασμού- αλλά και στο κομμάτι των ελέγχων περιβαλλοντικής προστασίας εντείνει τις ανησυχίες για το μέλλον και παρωθεί στην ενεργοποίηση των αρμόδιων κρατικών υπηρεσιών και φορέων.

Ειδικότερα, όσον αφορά στον χωροταξικό και πολεοδομικό σχεδιασμό, η σύνδεσή του με τη δημιουργία προϋποθέσεων τοπικής ανάπτυξης και η δυνατότητα που εμπεριέχει για κινητοποίηση της παραγωγικής βάσης, τον καθιστά ζήτημα

άμεσης προτεραιότητας, ιδιαίτερα υπό το ασφυκτικό καθεστώς που επιβάλλει η οικονομική συγκυρία. Η χωροθέτηση των χρήσεων γης επιτρέπει τη δημιουργία συμπαγών οικισμών, αποτρέπει τις οχλήσεις κατοίκων και επαγγελματικών ομάδων, λόγω ασυμβατότητας δραστηριοτήτων, προασπίζει την ποιότητα ζωής των κατοίκων και των τουριστών και επιτρέπει την ανάπτυξη υγιών και ανταγωνιστικών επιχειρήσεων (Αραβαντινός 2010). Οι επιδράσεις αυτές αποκτούν ιδιαίτερη αξία υπό το πρίσμα των έντονων πιέσεων για εκτός σχεδίου δόμηση σε συνδυασμό με την τουλάχιστον έως πρότινος προσδοκία ανάπτυξης της αγοράς κατοικίας. Οι επιπτώσεις της εκτός σχεδίου δόμησης στο φυσικό περιβάλλον της περιοχής μελέτης, καθώς και στην προοπτική ανάπτυξης του πρωτογενούς της τομέα, εφόσον δεσμεύει παραγωγική γη, δεν μπορούν να θεωρηθούν ασήμαντες, καθώς αναδεικνύουν την ανταγωνιστική σχέση μεταξύ της τουριστικής και της αγροτικής ανάπτυξης.

Ο πολεοδομικός σχεδιασμός εξασφαλίζει τον χώρο που απαιτείται για τις υποδομές που εξυπηρετούν τις διοικητικές, οικονομικές και κοινωνικές λειτουργίες των κατοίκων. Ο ρόλος του αναδεικνύεται περισσότερο αν στα προαναφερθέντα συνυπολογιστεί και το κόστος εξυπηρέτησης των διάσπαρτων οικισμών, λόγω των οικονομικών κλίμακας που στην περίπτωση της εκτός σχεδίου δόμησης δεν επιτυγχάνονται. Η έλλειψη πολεοδομικού σχεδιασμού, επιπλέον, καθιστά δύσκολη την ανάπτυξη του οδικού δικτύου, έλλειμμα που - μαζί με την αδυναμία θαλάσσιας πρόσβασης και επικοινωνίας με γειτονικές περιοχές-αναδεικνύεται ως καθοριστική αδυναμία τόσο από τους φορείς ανάπτυξης όσο και από τους επιχειρηματίες. Επιπλέον, δυσχεραίνει τη βελτίωση του εσωτερικού οδικού δικτύου, που επίσης καταγράφεται ως ανάγκη, η ικανοποίηση της οποίας απαιτεί από απλές παρεμβάσεις στη σήμανση έως διαπλατύνσεις και επεκτάσεις των δρόμων.

Συγχρόνως, καταγράφεται η σύνδεση ορισμένων εκ των προτεινόμενων υποδομών με προσδοκίες για την εξέλιξη του τουρισμού που, όμως, δεν συμβαδίζουν ούτε με το μοντέλο ήπιας τουριστικής ανάπτυξης που επιδιώκεται ούτε ενδεχομένως με το υφιστάμενο τουριστικό ρεύμα και τα δεδομένα της περιοχής. Χαρακτηριστικές αντιδράσεις αποτελούν αφενός η δυσαρέσκεια που εκφράστηκε για τους περιορισμούς στη δόμηση, λόγω του καθεστώτος προστασίας του οικολογικού πάρκου, και αφετέρου οι προτάσεις για διάφορες υποδομές, όπως η δημιουργία μαρίνας, χιονοδρομικού κέντρου, εγκαταστάσεων συνεδριακού τουρισμού. Επιπροσθέτως, ούτε οι προσδοκίες ανάπτυξης της παραθεριστικής κατοικίας χωρίς

την ολοκλήρωση του κτηματολογίου και την τήρηση των προϋποθέσεων του χωροταξικού και πολεοδομικού σχεδιασμού και σε συνδυασμό με την έντονα διαφαινόμενη τάση για εκτός σχεδίου δόμηση λειτουργούν στην κατεύθυνση εδραίωσης συνθηκών ήπιας τουριστικής ανάπτυξης.

Ενδεχομένως οι προσδοκίες θα ήταν δυνατόν να αναπροσανατολιστούν και τα αιτήματα να αλλάξουν, αν κάτοικοι και φορείς διαμόρφωναν τις αντιλήψεις τους βασιζόμενοι περισσότερο σε διαδικασίες διαβούλευσης που αναδεικνύουν τις προϋποθέσεις, τις περιβαλλοντικές συνέπειες και το κόστος των υποδομών που προτείνονται ή και αποφασίζονται σε σχέση με το όφελος που αναμένεται να αποφέρουν. Για παράδειγμα, το αίτημα για δημιουργία μαρίνας, που δεν αφορά στην επέκταση του προβλήτα του αλιευτικού καταφύγιου για την εξυπηρέτηση σποραδικά διερχόμενων σκαφών, δεν μπορεί παρά να συμπεριλαμβάνει τη διερεύνηση κρίσιμων προϋποθέσεων για την επιτυχία της επένδυσης. Αυτές αφορούν στην καταλληλότητα της περιοχής -που πρέπει να αποτελεί κομβικό σημείο ενός θαλάσσιου δικτύου εξυπηρέτησης σκαφών, να διαθέτει αναπτυγμένο οδικό δίκτυο και πρόσβαση σε αστικά κέντρα και σημαντικά αξιοθέατα- και της συγκεκριμένης τοποθεσίας, η οποία ενδείκνυται να είναι φυσικό λιμάνι. Επίσης, αφορούν στη δυνατότητα μιας σειράς παροχών και εγκαταστάσεων που εξυπηρετούν τη φύλαξη των σκαφών σε εικοσιτετράωρη βάση, την παράδοση λυμάτων και καταλοίπων καυσίμων, μόνιμων αγκυροβολιών, λιμεναρχείου, τελωνείου, εγγύτητα σε μηχανουργεία και υπηρεσίες ναυτιλιακού εξοπλισμού, παροχών ηλεκτρικού ρεύματος, νερού, ανεφοδιασμού καυσίμων κ.α. Παράδειγμα επενδυτικού έργου που υλοποιήθηκε στην περιοχή μελέτης και η αποτελεσματικότητά του αμφισβητείται από ορισμένους αποτελεί το σφαγείο Λεωνιδίου, καθώς ο σχετικά μικρός αριθμός των εκτρεφόμενων στην περιοχή ζώων θεωρείται πως δεν δικαιολογεί την επένδυση.

Στο ίδιο πλαίσιο ανάλυσης εντάσσεται ο προβληματισμός που αφορά στη μεταφορά δημόσιων υπηρεσιών σε όμορο δήμο και αναμένεται από τους τοπικούς φορείς ότι θα επιδράσει αρνητικά στην τοπική οικονομία. Η αντιμετώπιση αυτή, ωστόσο, συνδέει την ανάπτυξη με αυτή καθαυτή την παρουσία διοικητικών δομών και συγχρόνως την αποσυνδέει από το έργο που οι διοικητικοί μηχανισμοί οφείλουν να παράγουν και την αποτελεσματικότητα που οφείλουν να επιτυγχάνουν. Επίσης, δεν συμβαδίζει με την ανάγκη επίτευξης οικονομικών κλίμακας, τη γενικότερη ανάγκη για απλούστευση των γραφειοκρατικών διαδικασιών, την μείωση του χρόνου που ο

πολίτης αφιερώνει για διοικητικές πράξεις και ιδιαίτερα δεν συμβαδίζει με την ανάγκη για αξιοποίηση της πληροφορικής και των σύγχρονων μέσων διοίκησης που οφείλει να αποτελεί προτεραιότητα των θεσμών της δημόσιας διοίκησης. Συγχρόνως στην περιοχή μελέτης με τον μειούμενο πληθυσμό, την απουσία κτηματολογίου, χωροταξικού και πολεοδομικού σχεδιασμού και την τάση για εκτός σχεδίου δόμηση που -πέρα από την ήδη ορατή απομείωση της αισθητικής αξίας της παράλιας ζώνης της- συνεπάγεται την αποδοχή μιας κάποιας απόστασης από διοικητικές δομές, σε ποιο βαθμό η οικονομική της ανάπτυξη μπορεί να εξαρτάται από την παραμονή της δημόσιας οικονομικής υπηρεσίας στην έδρα του δήμου; Ωστόσο, από κοινωνική άποψη δεν πρέπει να αγνοηθεί η επιπλέον ταλαιπωρία που η ενέργεια αυτή μπορεί να συνεπάγεται, λόγω των μετακινήσεων σε μεγαλύτερες αποστάσεις, ιδιαίτερα για τους περισσότερο ανήμπορους πολίτες. Εν κατακλείδι, το ζήτημα αυτό εντάσσεται σε έναν ευρύτερο προβληματισμό για το ρόλο που οφείλει να παίζει η δημόσια διοίκηση στην υπηρεσία του δημοσίου συμφέροντος και τη συχνή αυτονόμηση των στόχων της από αυτούς του ευρύτερου κοινωνικού συνόλου.

Παράλληλα με τις υποδομές που καταγράφονται ως ελλείψεις και αιτήματα προς ικανοποίηση, επισημαίνεται η ένταξη της περιοχής μελέτης στη διάρκεια των προηγούμενων περιόδων σε αναπτυξιακά προγράμματα και η υλοποίηση ενός σημαντικού αριθμού δημόσιων και ιδιωτικών επενδύσεων, που κατά γενική ομολογία δημιούργησαν θετικές προοπτικές για τον τοπικό τουρισμό. Σημειώνεται ότι όλοι οι φορείς που συμμετείχαν στην έρευνα και διαχειρίστηκαν επενδυτικά προγράμματα έκριναν ότι τα χρηματικά ποσά που επενδύθηκαν ήταν σημαντικά και το ενδιαφέρον από τους πολίτες μεγάλο. Ως αποτέλεσμα χρηματοδοτήθηκε σημαντικός αριθμός επιχειρηματιών είτε για να ξεκινήσει είτε για να εκσυγχρονίσει την τουριστική του επιχείρηση, πραγματοποιήθηκαν δημόσια έργα, όπως δρόμοι, που στόχευαν στη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσής, και αναπλάσεις χώρων, ενώ ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στην προβολή της περιοχής. Χαρακτηριστικό, ωστόσο, των επενδυτικών παρεμβάσεων είναι η διασπορά τους σε ολόκληρη την περιοχή μελέτης, η αποσπασματικότητα και η αποτυχία επίτευξης συνεργειών.

Η αδυναμία αυτή υποδεικνύει το ανεπαρκές επίπεδο τόσο οργάνωσης όσο και αναπτυξιακού σχεδιασμού που δεν επιτρέπει την 'ολοκλήρωση' των δράσεων. Επίσης, είναι ενδεικτική του μικρού βαθμού συνεργασίας που επιτυγχάνεται σε τοπικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο, ενώ δεν είναι ασύνδετη με τα κριτήρια

όσων επιλέγουν και επιλέγονται για αυτήν την ευθύνη. Συγχρόνως, συνδέεται με έναν άλλο σημαντικό ανασταλτικό παράγοντα για την τοπική ανάπτυξη, που επισημάνθηκε από τους τοπικούς φορείς, και αφορά στη νοοτροπία των κατοίκων που τους καθιστά δύσπιστους σε νεωτερισμούς και απρόθυμους να συμμετάσχουν σε συλλογικές δράσεις. Ο παράγοντας αυτός, ωστόσο, αποτελεί μάλλον το αποτέλεσμα της διαμορφωθείσας κατάστασης παρά την αιτία της, καθώς, όταν δεν επιτυγχάνονται οφέλη για τον πληθυσμό από κάθε δράση που αναλαμβάνεται, η δυσπιστία σε κάθε επόμενη αποτελεί φυσικό επακόλουθο. Εν τέλει, τόσο η νοοτροπία των κατοίκων όσο και η αδυναμία οργάνωσης και επαρκούς σχεδιασμού από την πλευρά των φορέων, ενδεχομένως, αναδεικνύονται ως οι πλέον κρίσιμοι παράγοντες της τοπικής αναπτυξιακής διαδικασίας, που προβάλλει ολοένα και περισσότερο ελλειμματική τόσο όσον αφορά στις γνώσεις όσο και στις ικανότητες και κοινωνικές δεξιότητες που κινητοποιεί.

Μια ακόμη αδυναμία που εντοπίζεται τόσο από τους τοπικούς φορείς όσο και από την πλευρά των επιχειρηματιών αφορά στην τοπική επιχειρηματικότητα και την έλλειψη κατάρτισης και επιμόρφωσης των επαγγελματιών που δραστηριοποιούνται στον τουρισμό. Οι εκπρόσωποι των φορέων είναι σε θέση να εντοπίσουν διάφορες εκφάνσεις της -για παράδειγμα την κακή ποιότητα προσφερόμενων υπηρεσιών ή την κακή οργάνωση των επιχειρήσεων- ενώ οι επιχειρηματίες αναγνωρίζουν ότι ενδέχεται να αποτρέπει την επάνοδο στην περιοχή ενός σημαντικού αριθμού τουριστών. Ωστόσο, παρά τη διαπίστωσή της, η ανάληψη πρωτοβουλιών που αποσκοπούν στη βελτίωση των επαγγελματιών τους προσόντων προτείνεται μόλις από δύο επιχειρηματίες. Οι φορείς ανάπτυξης από την πλευρά τους κάνουν την ίδια διαπίστωση αλλά δεν δραστηριοποιούνται στην κατεύθυνση ανάληψης δράσεων που, εφόσον θα αντιμετώπιζαν το πρόβλημα, όπως και οι ίδιοι εκτιμούν, θα προσέδιδαν δυναμική στις τοπικές τουριστικές επιχειρήσεις.

Αντίθετα με την ανάγκη για επαγγελματική κατάρτιση, η προβολή και η διαφήμιση της περιοχής βαρύνουν ιδιαίτερα στη συλλογιστική και των δύο ομάδων και αποτελούν κύριες επιλογές στις προτεινόμενες δράσεις για την ανάδειξη του τοπικού τουριστικού προϊόντος. Οι δράσεις αυτές συνδυάζονται με την οργάνωση και παροχή πληροφοριακού υλικού στους επισκέπτες για την περιοχή και τα μνημεία της.

Οι προτάσεις για περισσότερη προβολή και διαφήμιση βασίζονται στην κοινή πίστη φορέων και επιχειρηματιών στη δυνατότητα τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής, που προέρχεται από την πεποίθηση ότι τα φυσικά πλεονεκτήματα της περιοχής παραμένουν ουσιαστικά αναξιοποίητα. Η πεποίθηση αυτή, όμως, συσκοτίζει ως ένα βαθμό την πραγματικότητα, καθώς παραβλέπει το γεγονός ότι οι κάτοικοι εκμεταλλεζόμενοι χωρίς προγραμματισμό και με υποτυπώδη οργάνωση ως σήμερα τα φυσικά πλεονεκτήματα της περιοχής τους κατάφεραν να διατηρήσουν ένα αρκετά σημαντικό τουριστικό ρεύμα. Η επιτυχία αυτή, όμως, δεν επαρκεί για να στηρίξει την τουριστική ανάπτυξη της Νότιας Κυνουρίας όση προβολή και διαφήμιση και αν διεκδικήσουν και επιτύχουν οι τοπικοί φορείς ανάπτυξης, εφόσον δεν αφοσιωθούν στην εκπόνηση και υλοποίηση ενός ολοκληρωμένου σχεδίου για την ανάπτυξή της.

Η διαπίστωση αυτή ενισχύεται από τη βιβλιογραφία, σύμφωνα με την οποία η αφθονία των φυσικών πόρων και η παροχή πολιτιστικών υπηρεσιών και ανέσεων δεν αποτελεί επαρκή παράγοντα για την τοπική ανάπτυξη (Terluin 2003). Η βιώσιμη ανάπτυξη της περιοχής μελέτης απαιτεί τη δημιουργία περιβάλλοντος γόνιμων αλληλεπιδράσεων μεταξύ του τοπικού πληθυσμού και των φορέων ανάπτυξης.

B. Οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ των τουριστικών επιχειρήσεων και των τοπικών φορέων ανάπτυξης

Ο ρόλος των τοπικών φορέων ανάπτυξης στην τουριστική ανάπτυξη της περιοχής μελέτης εξετάζεται στο πλαίσιο των εξής παραμέτρων: του βαθμού σύνδεσης των τουριστικών επιχειρήσεων με την τοπική οικονομία και των δικτύωσών τους, των δικτύωσεων μεταξύ των τοπικών φορέων και του συντονισμού των ενεργειών τους, του βαθμού συνεργασίας που επιτυγχάνεται μεταξύ των τοπικών φορέων και των τουριστικών επιχειρήσεων, του τρόπου αναγνώρισης και επίλυσης των τοπικών ζητημάτων και αναγκών που ανακύπτουν, των διαδικασιών τοπικής διαβούλευσης και ενημέρωσης που υφίστανται και της συμμετοχής σε συλλογικές δράσεις και πρωτοβουλίες.

Σε ό,τι αφορά στην εσωτερική δικτύωση των τουριστικών επιχειρήσεων αυτή σε θεσμικό επίπεδο είναι τυπική. Στην πράξη φαίνεται πως αντιστοιχεί στο εύρος των προσωπικών σχέσεων μεταξύ των επιχειρηματιών που δραστηριοποιούνται ως επί το

πλείστον στα όρια των οικισμών, ενώ είναι μάλλον ανύπαρκτη μεταξύ των επιχειρηματιών που δραστηριοποιούνται σε διαφορετικά δημοτικά διαμερίσματα. Η εκτίμηση ενός από τους εκπροσώπους των φορέων για τη δυνατότητα ενίσχυσης της δυναμικής των τουριστικών επιχειρήσεων μέσω συνεργασιών, που θα βελτίωναν την κινητικότητα των τουριστών σε ολόκληρη την περιοχή, είναι ενδεικτική της αδύναμης και αναποτελεσματικής δικτύωσής τους, όπως και του οφέλους που θα μπορούσε να προκύψει, εάν οι συνεργασίες αυτές επιτυγχάνονταν. Ο μόνος θεσμικός συνδετικός κρίκος μεταξύ των επιχειρήσεων τουριστικών καταλυμάτων όλου του δήμου είναι η «Ένωση Ξενοδόχων και Ιδιοκτητών Τουριστικών Καταλυμάτων», στις διαδικασίες της οποίας, ωστόσο, η συμμετοχή των μελών της είναι περιορισμένη. Η κατ' ουσία απαξίωση αυτού του φορέα από τα μέλη του αναστέλλει τη διαμόρφωση περιβάλλοντος αλληλεπιδράσεων ιδιαίτερα σε σχέση με τους επιχειρηματίες που δραστηριοποιούνται επαγγελματικά και εκτός της περιοχής μελέτης. Συγχρόνως, το «Τοπικό Σύμφωνο Ποιότητας» αποτελεί μια χαρακτηριστικά χαμένη ευκαιρία της περιοχής για δικτύωση ομοειδών και συμπληρωματικών επιχειρήσεων που θα μπορούσε να προσδώσει ποιότητα και αναγνωρισιμότητα στο τοπικό τουριστικό προϊόν και συγχρόνως να αναδείξει την παραγωγική της βάση.

Παρά το γεγονός ότι όλοι οι συμμετέχοντες στην έρευνα φαίνεται να κατανοούν τη δυναμική που μπορεί να προκύψει για την τοπική οικονομία από τη σύνδεση του τουρισμού με την πρωτογενή παραγωγή, αυτή είτε δεν επιτυγχάνεται, και εξελίσσεται σε ανταγωνισμό, είτε είναι ακόμη εξαιρετικά αδύναμη. Δεν παραγνωρίζονται οι προσπάθειες προβολής τοπικών προϊόντων από τους τοπικούς φορείς και πρόσφατα από ξενοδόχους ούτε η συνεισφορά του «Αγροτικού Συνεταιρισμού Γυναικών Λεωνιδίου», που είναι πολύ σημαντική, πλην όμως τα αποτελέσματά τους παραμένουν ισχνά.

Η ανταγωνιστική σχέση του τουρισμού με τους άλλους κλάδους της τοπικής οικονομίας εκκινεί από την άγνοια, την αδυναμία κατανόησης των προβλημάτων που κάθε επαγγελματική ομάδα αντιμετωπίζει και τελικά την αδιαφορία. Ο ανταγωνισμός αυτός επιβαρύνει καταρχάς τις σχέσεις των επιχειρηματιών του τουρισμού και των επαγγελματιών του πρωτογενούς τομέα, όταν ακτές, λιμάνια και αγροί θεωρούνται από τους πρώτους περιοχές που προορίζονται για την εξυπηρέτηση των τουριστών και «υποβαθμίζονται» από τις επαγγελματικές δραστηριότητες των δεύτερων, καθώς

και όταν οι τελευταίοι αδιαφορούν για την προστασία του περιβάλλοντος. Επιπροσθέτως, ο ανταγωνισμός εκτυλίσσεται σε ακόμη ευρύτερο πλαίσιο και επηρεάζει και τις σχέσεις μεταξύ των τουριστικών επιχειρήσεων λόγω οχλήσεων που προκαλούνται όταν δεν τηρούνται νόμοι και κανόνες κοινωνικής συνύπαρξης. Παρόλα αυτά, μόνο ένας από τους συμμετέχοντες στην έρευνα πρότεινε την ανάληψη κάποιας δράσης ενημέρωσης της τοπικής κοινότητας συνολικά για τα οφέλη και τις προϋποθέσεις της τουριστικής ανάπτυξης. Το γεγονός αυτό είναι ενδεικτικό της αδυναμίας εντοπισμού της κατεύθυνσης προς την οποία θα μπορούσαν να αναζητηθούν τρόποι άμβλυνσης των αντιπαραθέσεων. Στην κατεύθυνση αυτή η καταβολή προσπαθειών από τους τοπικούς φορείς να εμπλέξουν τις τοπικές ομάδες συμφερόντων στη λογική της στρατηγικής για την τουριστική ανάπτυξη που καλούνται να ακολουθήσουν, ενδεχομένως να οδηγούσε σε αλλαγή της συμπεριφοράς τους μέσα από τη συνολικότερη μεταβολή των πεποιθήσεων και αξιών τους (Janschitz & Zimmermann 2010).

Η αδύναμη σύνδεση του τουρισμού με την τοπική οικονομία δεν είναι ασύνδετη με τον προσανατολισμό των δράσεων στην κατεύθυνση της στήριξης του τουρισμού ειδικά αντί της τοπικής ανάπτυξης συνολικότερα, που εκτυλίσσονται στο πλαίσιο μιας στόχευσης για περισσότερα άμεσα οφέλη από τον τουρισμό παρά για δομές που δημιουργούν τη δυνατότητα να επωφεληθούν περισσότερες παραγωγικές ομάδες. Χαρακτηριστική είναι η επισήμανση ενός εκπροσώπου φορέα: «το Λεωνίδιο είναι ένας τόπος με ζωντανή οικονομία, έχει ότι χρειάζεται για την ανάπτυξη του τουρισμού, μόνο ένα τυροκομείο λείπει». Με τον τρόπο αυτό η περιοχή μπορεί να διαφημίζεται ως τουριστικός προορισμός όπου ο επισκέπτης μπορεί να καταναλώσει, για παράδειγμα, εδέσματα φτιαγμένα με τη μελιτζάνα Λεωνιδίου, την ίδια στιγμή που η καλλιέργειά της φθίνει απελπιστικά, καθώς οι παραγωγοί της δεν προσπορίζονται κανένα επιπλέον όφελος από το διάσημο προϊόν τους.

Ειδικότερα, δεν φαίνεται να παροτρύνεται από τους τοπικούς φορείς ανάπτυξης η βελτίωση των συνθηκών πρόσβασης των παραγωγών και επιχειρηματιών στις αγορές στη βάση σύγχρονων συλλογικών επιχειρηματικών δράσεων. Αντίθετα, σε ό,τι αφορά στους παραγωγούς του πρωτογενούς τομέα η προσέγγιση των αγορών επιχειρείται μέσα από περισσότερο παραδοσιακές μορφές συνεργασίας, όπως μέσω της συμβολαιακής γεωργίας ή της μεταποιητικής βιομηχανίας ή χονδρεμπόρων, που συνήθως καθιστούν ευάλωτους τους παραγωγούς σε καιροσκοπικές συμπεριφορές,

περιορίζουν τις επιλογές τους και τους εκθέτουν σε ανισομερείς κινδύνους (Ηλιόπουλος 2012). Η ενίσχυση της θέσης των επαγγελματιών του πρωτογενούς τομέα –γεωργών, κτηνοτρόφων, αλιέων- είναι καθοριστική παράμετρος για τη βιωσιμότητα της περιοχής μελέτης, καθώς αποτελούν τη βάση πάνω στην οποία δομούνται η μεταποίηση και οι υπηρεσίες και επιπλέον συντελούν καθοριστικά στην αειφορία του περιβάλλοντος.

Στην πραγματικότητα, ωστόσο, η θέση των επαγγελματιών (ανεξαρτήτως του τομέα στον οποίο δραστηριοποιούνται) στην περιοχή μελέτης φαίνεται πως αποδυναμώνεται από την αδυναμία των επαγγελματικών συλλόγων να ενεργοποιήσουν τα μέλη τους και να τα κινητοποιήσουν σε κοινές δράσεις. Για τους επιχειρηματίες του τουρισμού η διαπίστωση αυτή προκύπτει από την μειωμένη συμμετοχή τους στις συνελεύσεις της «Ένωσης Ξενοδόχων και Ιδιοκτητών Τουριστικών Καταλυμάτων Ν. Κυνουρίας» και συνδέεται με το προφίλ του πολυδραστήριου επιχειρηματία, καθώς ορισμένοι από αυτούς επικαλέστηκαν ως λόγο της μη ενεργούς συμμετοχής τους τις ενασχολήσεις τους σε άλλα επαγγελματικά πεδία. Συγχρόνως, η συμπερίληψη στην «Ένωση Ξενοδόχων και Ιδιοκτητών Τουριστικών Καταλυμάτων Ν. Κυνουρίας», επαγγελματιών που ασχολούνται αποκλειστικά με τον τουρισμό –όπως είναι κατά κύριο λόγο οι ξενοδόχοι- και πολυδραστήριων επιχειρηματιών, δημιουργεί μια ανομοιογενή βάση διαφοροποιημένων συμφερόντων που είναι δύσκολο να οργανωθεί και να λειτουργήσει στην κατεύθυνση της επίτευξης κοινών επιδιώξεων.

Από την άλλη πλευρά, οι δικτυώσεις των τοπικών φορέων ανάπτυξης φαίνεται να λειτουργούν αρκετά ικανοποιητικά σε υπερτοπικό επίπεδο και αρκετά επιλεκτικά στο εσωτερικό του δήμου. Οι δικτυώσεις μεταξύ των τοπικών φορέων ανάπτυξης - και κατ' επέκταση ο βαθμός συντονισμού των δράσεών τους- είναι μάλλον προβληματικές (ακόμη και στην περίπτωση 'ομοειδών' φορέων που ενεργοποιούνται σε διαφορετικά δημοτικά διαμερίσματα) και φαίνεται πως συνήθως εξελίσσονται ανάλογα με το επίπεδο επικοινωνίας που επιτυγχάνεται μεταξύ των αντίστοιχων φυσικών προσώπων. Η έρευνα δεν διαπίστωσε συνεργασίες μεταξύ φορέων που δραστηριοποιούνται σε διαφορετικούς οικισμούς, για παράδειγμα μεταξύ των πολιτιστικών ή των εμπορικών συλλόγων των δημοτικών ενοτήτων του υπό μελέτη δήμου. Αντίθετα, ενδέχεται να υφέρπει ως ένα βαθμό ανταγωνισμός που απορρέει

από τον έντονο τοπικισμό που προϋπήρχε της συγκρότησης του ενιαίου δήμου και εντοπίζεται όχι τόσο σε επίπεδο δημοτικών ενοτήτων όσο σε επίπεδο οικισμών.

Η ενημέρωση των επιχειρηματιών και κατοίκων γενικότερα βασίζεται κυρίως σε «παθητικές» διαδικασίες, όπως οι ανακοινώσεις του δήμου και οι ομαδικές ενημερώσεις που οργανώνονται από την αναπτυξιακή εταιρία. Το επίπεδο ενημέρωσης των κατοίκων δεν θεωρείται ικανοποιητικό από τους τοπικούς φορείς, ωστόσο οι προτάσεις για τη βελτίωσή του προσανατολίζονται σε περισσότερη ενημέρωση του ίδιου τύπου, πχ. περισσότερων ομιλιών, αν και αναγνωρίζεται ότι σε κάποιες από αυτές η συμμετοχή δεν είναι ικανοποιητική.

Οι επιχειρηματίες από την μεριά τους δεν είναι ικανοποιημένοι - σε ορισμένες περιπτώσεις εμφανίζονται έως και επιφυλακτικοί - από την ενημέρωση και τις υπηρεσίες που τους προσφέρουν οι φορείς. Ορισμένοι δεν έχουν απευθυνθεί ποτέ σε κάποιους από αυτούς και δεν είναι σε θέση να τους αξιολογήσουν ούτε φυσικά να προσδοκούν τη συνεργασία τους. Ενδεικτική είναι η περίπτωση της αξιολόγησης της «Αναπτυξιακής Πάρωνα», ενώ ο δήμος που καταγράφει την καλύτερη επίδοση μεταξύ των φορέων, βαθμολογείται μέτρια. Παρόλα αυτά προτείνεται από τους επιχειρηματίες η δημιουργία ενός γραφείου υπό την επίβλεψη του δήμου με αποκλειστικό σκοπό την ενημέρωση των πολιτών για αναπτυξιακά προγράμματα.

Ωστόσο, το έλλειμμα στην ενημέρωση δεν αφορά απλά και μόνο στην παροχή πληροφορίας αλλά σε διαδικασίες που ενισχύουν τη δυνατότητα αντίληψης και αντίδρασης στις ευκαιρίες που παρουσιάζονται. Αφορά εν τέλει στην ευκαιρία των κατοίκων να διαμορφώνουν τη δική τους στάση απέναντι στα γεγονότα που καθορίζουν το περιβάλλον τους. Η αξιοποίηση των ευκαιριών προϋποθέτει τη δυνατότητα ενεργούς συμμετοχής σε δράσεις εμπύχωσης που προωθούν την καινοτόμο σκέψη και ενδυναμώνουν τη διάθεση για συμμετοχή στην αναπτυξιακή διαδικασία. Συγχρόνως, οι δράσεις αυτές αναδεικνύουν το έργο των τοπικών φορέων, καθώς τους επιτρέπουν να διαδραματίσουν τον καίριο ρόλο τους στην τοπική ανάπτυξη, και καλλιεργούν κλίμα εμπιστοσύνης μεταξύ των επαγγελματικών ομάδων και προς τους τοπικούς φορείς, που, αν και δεν αποφέρει άμεσα οικονομικά οφέλη, συντελεί στη δημιουργία των προϋποθέσεων για την επίτευξή τους (Leader European Observatory 1997).

Η περίπτωση του οικολογικού πάρκου Πάρνωνα–Μουστου είναι χαρακτηριστική της ενημέρωσης που επιτυγχάνεται, καθώς μόνο ένας από τους επιχειρηματίες της έρευνας αντλεί την ενημέρωσή του από τους τοπικούς φορείς. Από την άλλη, η δυνατότητα παραγωγής προϊόντων με την ένδειξη του σήματος ποιότητας της προστατευόμενης περιοχής (Ν. 2742/1999, άρθρο 15, παρ. η), καθιστά την περίπτωση ενδεικτική των ενδεχόμενων ευκαιριών για ανάληψη επιχειρηματικής δράσης και προβολή των τοπικών προϊόντων και της περιοχής.

Προέκταση του ελλείμματος όσον αφορά στις διαδικασίες διαβούλευσης αποτελεί η αποτυχία αναγνώρισης των αναγκών της περιοχής μελέτης στο πλαίσιο της λειτουργίας των αρμόδιων θεσμικών οργάνων. Σύμφωνα με όσα καταγράφηκαν στη διάρκεια της μελέτης η αναγνώριση των αναγκών και η αντιμετώπισή τους δεν προκύπτει ως αποτέλεσμα δημόσιας διαβούλευσης που διενεργείται μέσω μόνιμων διάυλων επικοινωνίας μεταξύ των τοπικών φορέων αλλά ως διαπιστώσεις των τελευταίων στη βάση των καθημερινών τους συναναστροφών και εντυπώσεων. Επιπλέον, στον βαθμό που κάποιας μορφής διαβούλευση επιτυγχάνεται, οι κατευθύνσεις της και τα συμπεράσματα της παραμένουν σε θεωρητικό μάλλον επίπεδο χωρίς να υλοποιούνται.

Στο πλαίσιο αυτό, η χαμηλή συμμετοχή των κατοίκων - ιδιαίτερα των νεότερων στις συλλογικές διαδικασίες δεν προκαλεί έκπληξη. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με τις δευτερεύουσας σημασίας, «παθητικές» μορφές συμμετοχής δεν επιτρέπει το συμπέρασμα ότι υφίσταται τοπικός έλεγχος στη διαδικασία τουριστικής ανάπτυξης. Συγχρόνως, παρά το γεγονός της τοπικής ιδιοκτησίας των πάσης φύσεως πόρων που αξιοποιεί ο τουρισμός, δεν επιβεβαιώνεται η ενσωμάτωση του τουρισμού, ως αναπτυξιακής στρατηγικής, βιώματος και πηγής απασχόλησης και εισοδημάτων, στο σύνολο της τοπικής κοινότητας σε σημαντικό βαθμό.

Εν τέλει, η μικρή συμμετοχή των κατοίκων στις συλλογικές διαδικασίες σηματοδοτεί μια κατάσταση ακύρωσής τους, η οποία, εφόσον ενισχυθεί και εδραιωθεί, επικυρώνει την αποτυχία των εφαρμοζόμενων στρατηγικών ανάπτυξης εκ των κάτω στην περιοχή μελέτης. Ωστόσο, αυτή δεν είναι η μοναδική πιθανή έκβαση των πραγμάτων, καθώς σύμφωνα με έναν από τους εκπροσώπους των φορέων που συμμετείχαν στην έρευνα με «επιμονή και γνώση» η «επιστροφή σε συλλογικές δράσεις» για την ανάπτυξη είναι εφικτή.

Βιβλιογραφία

Ελληνική

Aho, S. (2012). Τουρισμός- Ένα προνομιακό πεδίο για Καινοτομία: Θεωρητικές Βάσεις και Πρακτικές Εφαρμογές. Εισήγηση στην εκδήλωση *Καινοτόμες Τάσεις στην Τουριστική Ανάπτυξη*. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 26 Ιανουαρίου 2012, Αθήνα.

Fennell, D., (2001). Οικοτουρισμός. Εκδόσεις Έλλην, Αθήνα.

Leader European Observatory. (1997). Καινοτομία και αγροτική ανάπτυξη. Vol 2, Leader European Observatory, Βρυξέλες.

Αραβαντινός, Α. (2010). Ο σχεδιασμός του χώρου, αναγκαία προϋπόθεση για βιώσιμη ανάπτυξη και βελτίωση της ποιότητας ζωής. Εισήγηση στην ημερίδα: *Το ελληνικό οικονομικό πρόβλημα, ανάπτυξη και σχεδιασμός του χώρου: Η περίπτωση του δήμου Λεωνιδίου*. 15 Μαΐου 2010, Λεωνίδιο.

Αναπτυξιακή Πάρνωνα. (Αχρονολόγητο). Τελική έκθεση τοπικού προγράμματος ΚΠ Leader+, Λεωνίδιο.

Αναπτυξιακή Πάρνωνα. (Αχρονολόγητο). Παρουσίαση Αναπτυξιακής Πάρνωνα-Αναπτυξιακή Ανώνυμη Εταιρεία ΟΤΑ, Λεωνίδιο.

Ελλάδα, το Παρελθόν και το Παρόν του Ελληνισμού. (2007). Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος, Αθήνα.

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Δήμου Νότιας Κυνουρίας 2011-2014. Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <http://www.notiakynouria.gov.gr/?p=6001>.

Ηλιόπουλος, Κ. (2012). Συνδέοντας τους παραγωγούς τροφίμων με τις αγορές. Συντονισμός, οργάνωση και συλλογική επιχειρηματικότητα πριν και μετά την κρίση. Εισήγηση στην ημερίδα: *Επιστροφή στη γεωργία; μύθοι και πραγματικότητα*. Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 6 Ιουνίου 2012, Αθήνα.

Κομίλης, Π., Βαγιωνής Ν., Κάρμας Κ., Μυλωνάς Α., Παπαδημητρίου Μ., Παπαπολυμέρου Γ. (2001). Μελέτη τουριστικής ανάπτυξης νομού Εύβοιας. Εκθέσεις 37, Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, Αθήνα.

Κουτσούρης, Α. (2001). Η αειφόρος προσέγγιση της διαχείρισης των φυσικών πόρων και της αγροτικής ανάπτυξης. Στο *Από τον Αγροτικό Χώρο στην Ύπαιθρο Χώρα*. Επιμ.: Θ. Ανθοπούλου και Α. Μωυσίδης. Πάντειο Παν/μιο (ΚΕΚΜΟΚΟΠ) & Gutenberg, Αθήνα, 181–215.

Κουτσούρης, Α. (2004). Ο Αδύναμος Κρίκος της Αγροτικής Ανάπτυξης: Συμμετοχικές Διαδικασίες στο Αγροτικό Σύστημα Γνώσης και Πληροφόρησης. Στο *Η Ανάπτυξη σε μια Πολυλειτουργική Ύπαιθρο*. Επιμ: Α. Παπαδόπουλος. Gutenberg, Αθήνα, 187–219.

Κουτσούρης, Α. (2007). Στρατηγικές ανάπτυξης σε ΛΕΠ: Η εμπειρία της Κ.Π. LEADER. Στο *Ειδικά Θέματα Ανάπτυξης σε ΛΕΠ*. Επιμ. Θ. Κίζος, Θ. Ιωσιφίδης και Ι. Σπιλάνης. Gutenberg, Αθήνα, 69-93.

Κουτσούρης, Α. (2011). Τοπική ανάπτυξη: το παράδοξο της συμμετοχής. Στο *Τιμητικός Τόμος για τον Καθηγητή Π. Λουκάκη*. Gutenberg, Αθήνα, 474 – 501.

Πάπυρους Larousse Britannica. (2007). Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος, Αθήνα.

Μπαμπινιώτης, Γ. (2006). Η εναλλακτική πρόταση για τη σωτηρία των γλωσσών. Εφημερίδα «ΤΟ ΒΗΜΑ», δημοσίευση 22 Ιανουαρίου 2006. Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=170834>

Μπέλλης, Β. (2005). Ο ρόλος των Αναπτυξιακών Εταιρειών (ΑΝ.ΕΤ.) στην υποστήριξη της επιχειρηματικότητας και της καινοτομίας. Εισήγηση στη 2^η *Διημερίδα Επιχειρηματικότητας*. Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, 19-20 Μαΐου 2005, Αθήνα. Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο:

http://kallithea.hua.gr/epixeirein/dihmerida2/Bellis_20_5.pdf

Μπόλης, Σ. (Αχρονολόγητο). Τοπικό Σύμφωνο Ποιότητας Πάρνωνα. Άστρος.

Τσαντάκης, Μ. (2003). Ο ρόλος των αναπτυξιακών εταιρειών. ΤΟΠΟΣ Επιθεώρηση Χωρικής Ανάπτυξης, Σχεδιασμού και Περιβάλλοντος, 20-21, 189-192. Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: http://www.uehr.panteion.gr/topos/gr/pdf/14_tsantakis-politikes.pdf

Ξενόγλωσση

Aguglia, L.; Henke, K.; Poppe, K.J.; Roest, A.; Salvioni, C. (2009). Diversification and multifunctionality in Italy and the Netherlands: a comparative analysis. In: *Contributions Second meeting Wye City Group Conference*, FAO, June 11-12, 2009, Rome. Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <http://edepot.wur.nl/13897>

Berno, T., Bricker, K. (2001). Sustainable tourism development: The long road from theory to practice. *International Journal of Economic Development*, 3(3), 1-18.

Bor, W. van den, Bryden, J.M., Fuller, A.M. (1997). Rethinking Rural Human Resource Management; the Impact of Globalisation and Rural Restructuring on Rural Education and Training in Western Europe. Mansholt Institute, Wageningen.

Bryden, J, Atterton, J., Courtney, P., Hart, K., Munro, G., Timm A. (2000). Differential Economic Performance in Rural Areas. Paper presented at the *International Conference on European Rural Policy at the Crossroads*. University of Aberdeen, June 29-July 1 2000.

Ceballos-Lascurain, H. (1996). Tourism, Ecotourism and Protected Areas. International Union for the Conservation of Nature and Natural Resources, Gland, Switzerland.

Cloke, P.J., Clark, C.C. (1985). Rural Resource Management. Croom Helm, London.

Dilts, R. (1990). Changing Belief Systems with NLP. Meta Publications, Cupertino, CA.

Ecological Tourism in Europe (ETE) (2009). Criteria for Sustainable Tourism. Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: www.tourism4nature.org,

Ilbery, B. (1991). Farm Diversification as an Adjustment Strategy on the Urban Fringe of the West Midlands. *Journal of Rural Studies*, 7(3), 207-218.

Janschitz, S., Zimmermann, F. (2010). Regional modeling and the logics of sustainability – a social theory approach for regional development and change.

Environmental Economics, 1(1), 134-142. Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: http://businessperspectives.org/journals_free/ee/2010/ee_2010_01_Zimmermann.pdf

Johnston, A. (2000). Indigenous peoples and ecotourism. *Tourism Recreation Research*. 25 (2), 89–96.

Koutsouris, A. (2002). Innovative mechanisms for sustainable local development. In: A. Koutsouris (ed), *Innovative structures for the sustainable development of mountainous areas* (Proceedings of ISDEMA Conference), vol II, 9-20.

Lowe, P., Murdoch, J., Ward, N. (1995). Networks in rural development beyond exogenous and endogenous models. In: Ploeg, J.D. van der, Dijk, G. van (Eds.), *Beyond modernisation; The impact of endogenous rural development*. Van Gorcum, Assen, 87–105.

Nelson, N., Wright, S. (1997). Participation and Power. In: Nelson, N., Wright, S., (eds), *Power and Participatory Development*. Intermediate Technology Publications, London, 1-18.

OECD, (1996). Territorial Indicators of Employment; Focusing on Rural Development. Paris.

Pearse, A., Stiefel, M. (1979). *An Inquiry into Participation*. Geneva, UNRISD.

Roberts, L., Hall, D. (2003). *Rural Tourism and Recreation: principles to practice*. CABI Publishing, Oxon and New York.

Saxena, G., Ilbery, B. (2008). Integrated rural tourism a border case study. *Annals of Tourism Research*, 35(1), 233–254.

Shortall, S. (2004). Exclusion Zones: Inadequate Resources and Civic Rights in Rural Areas. *Sociologia Ruralis*, 44, 40–42

Slee, B., 1994. Theoretical aspects of the study of endogenous development. In: Ploeg, J.D. van der, Long, A. (Eds.), *Born from within; Practice and Perspectives of Endogenous Rural Development*. Van Gorcum, Assen, 184–194.

Smith, S.L.J. (1994). The tourism product. *Annals of Tourism Research*, 21 (3), 582–95.

Terluin, I., Post, J. (2001). Key messages on employment dynamic in leading and lagging rural regions of the EU. Paper for the workshop *European Rural Development: Problems, Chances, Research Needs*, May 7-9, 2001, Warsaw.

Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο:

http://www.iiasa.ac.at/Research/ERD/net/pdf/terluin_1.pdf

Terluin, I. (2003). Differences in economic development in rural regions of advanced countries: an overview and critical analysis of theories. *Journal of Rural Studies*, 19(3), 327-344.

Tödting, F. (2009). Endogenous Regional Development. In Kitchin, R., N. Thrift (eds.). *International Encyclopedia of Human Geography*, Vol. 9, 208-213.

Vagianni, H., Spilanis, I. (2004) Sustainable tourism: utopia or necessity? The role of new forms of tourism in the Aegean Islands – Greece. In Bramwell, B. (ed.), *Costal mass tourism. Diversification and sustainable development in S. Europe*. Channel View Publications, Colchester, 269-291.

Van der Ploeg, J.D., Renting, H. (2004). Behind the ‘redux’: A rejoinder to David Goodman. *Sociologia Ruralis*, 44(2), 233-242.

Woods, M. (2005). *Rural Geography*. Sage, London.

Zhenhua, L. (2003). Sustainable tourism development: a critique. *Journal of Sustainable Tourism*, 11 (6), 459-475.

Διαδικτυακοί τόποι

(<http://www.world-tourism.org/sustainable/doc/a21-def.pdf>)

<http://sdt.unwto.org/en/content/about-us-5>

<http://www.statistics.gr>

<http://www.kastanitsa.gr/el/our-village/the-local-dialect>

http://www.selonda.com/oikonomika/selonda_etisio_deltio_2005.pdf

<http://lyk-polichn.les.sch.gr/pol08.doc>

<http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=170834>

[http://www.grsr.gr/preview.php?c_id=226\)](http://www.grsr.gr/preview.php?c_id=226)